

Organizacije
civilnog društva i
politika životne sredine u Srbiji

USVAJANJE VREDNOSTI I UNAPREĐENJE DIJALOGA

Delegacija Evropske unije u Republici Srbiji u okviru projekta
"Jačanje dijaloga između organizacija civilnog društva Srbije i EU"

Organizacije civilnog društva i politika
životne sredine u Srbiji:
USVAJANJE VREDNOSTI I
UNAPREĐENJE DIJALOGA

Izdavač

Beogradska otvorena škola
Masarikova 5/16, Beograd
tel: (011) 30 61 372, 30 65 800
faks: (011) 36 13 112
imejl: bos@bos.rs
veb-sajt: www.bos.rs

Za izdavača

Vesna Đukić

Lektura i korektura

Branislav Bugarčić

Tehnički urednik

Nikola Stevanović

Priprema i štampa

Dosije, Beograd

Tiraž

500

ISBN 978-86-83411-53-5

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije.
Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost autora i ni u kom slučaju ne
predstavlja stanovišta Evropske unije.

Organizacije civilnog društva i politika životne sredine u Srbiji
USVAJANJE VREDNOSTI I UNAPREĐENJE DIJALOGA

Priredili
Vladimir M. Pavlović
Milan Sitarski

B( )Š
18 godina
Beogradska otvorena škola
1 9 9 3 - 2 0 1 1

Beograd 2011.

SADRŽAJ

9	Predgovor
13	Od potisnutog aktera ka aktivnom partneru – organizacije civilnog društva i primena politike životne sredine u Srbiji
39	Implementacija Arhuske konvencije – edukacija i informisanje
53	Kako da javne nabavke u našim lokalnim samoupravama postanu "zelene"?
73	Obavezan ekološki pristup u razvoju obrazovanja u Srbiji
87	Trajno rešenje (ne)pravilnog odlaganja električnog i elektronskog (EE) otpada u Gornjem Milanovcu obezbeđivanjem lokacije za privremeno skladištenje
97	OCD – partneri ili statisti?
103	Učešće organizacija civilnog društva u procesu primene politike životne sredine u Srbiji
117	Unapređenje informisanja javnosti putem uspostavljanja portala za predmete iz oblasti procene uticaja na životnu sredinu
125	Prevazilaženje formalnog zadovoljavanja zakonskih obaveza lokalne samouprave prilikom priprema za investicije rizične po životnu sredinu u opštini Vršac
131	Beleške o autorima

*Sonji Radak,
čiji entuzijizam, posvećenost i pozitivnu energiju nećemo zaboraviti.*

Predgovor

Pred vama se nalazi zbornik koji je napisan u okviru projekta *Civilno društvo Srbije u procesu EU integracija: Usvajanje vrednosti i unapređenje dijaloga* ("Net2Dialogue") realizovanog uz podršku Delegacije Evropske unije u Republici Srbiji, a u okviru programa „Jačanje dijaloga između organizacija civilnog društva Srbije i EU“. Projekat *Net2Dialogue* je nastao kao rezultat težnje Beogradske otvorene škole i Fondacije Fridrih Ebert (Friedrich Ebert Stiftung) da doprinesu razvoju održivog dijaloga između organizacija civilnog društva iz Srbije i EU, koje deluju u oblasti politike životne sredine, i predstavnika zakonodavne i izvršne vlasti na svim nivoima, kroz njihovo aktivno učešće u primeni zakona i kreiranju politika životne sredine.

Izazovi u procesu kreiranja i sprovođenja politike životne sredine u Srbiji postaju sve brojniji i vidljiviji kako proces evropskih integracija postaje intenzivniji i dublji. Veliki broj problema u ovoj oblasti opstaje uz pojavu novih koji zahtevaju adekvatan odgovor. Strateški praktično-politički okvir za osmišljavanje politike životne sredine, međutim, ostaje nepromenjen. Industrijalizacija i privredni rast na globalnom nivou vode ka stalnom pritisku na životnu sredinu. Mudro korišćenje prirodnih resursa i dragocenih izvora koje nude eko-sistemi oko nas vodi ka balansiranom društvenom razvoju i ekonomskom prosperitetu, bez kojih nema održivog razvoja zajednice. Zdrava, očuvana životna sredina je, s druge strane, neophodna za zdravlje i bolji kvalitet života.

Usaglašavanje dva pomenuta suprostavljena koncepta na kojima mora da počiva politika životne sredine dovelo je do nastanka ideja (danas već veoma uticajnih) o većoj transparentnosti i uključenosti različitih aktera u proces kreiranja ove praktične politke. Ove ideje su vremenom pravno uobličene kroz međunarodne ugovore, konvencije i sporazume koji promovišu participativnost u kreiranju praktičnih politika i donošenju odluka vezanih za pitanja životne sredine, tako da se postojanje i neophodnost ovog principa više i ne dovodi u pitanje. Na

ovaj način je povećana mogućnost za uključenje aktera iz sektora koji nisu iz domena javnih vlasti, pa i samih građana u procese odlučivanja o specifičnim pitanjima iz oblasti životne sredine, ali i o strateškim pravcima njenog razvoja i primene.

Suštinski izazov danas leži u tome kako pretočiti institucionalno priznat i normativno uobličen princip učešća u kreiranju i primeni politike životne sredine u set primenljivih i održivih aktivnosti. Ključno pitanje je, dakle, na koji način prevazići čest raskorak između projektovane namere i delovanja u realnom okruženju. Neprimenljivi normativni akti, strateški dokumenti koji se delimično (ne)primenjuju, kao i akti o saradnji koji se koriste u puke dnevno-političke svrhe su neprihvatljivi. Uključivanje u kreiranje i primenu politike životne sredine zahteva nove modele razmišljanja, komunikacije i interakcije, inovativne metode i tehnike prilikom donošenja odluka. Donosioci odluka više ne mogu da polaze od pretpostavke postojanja „trajne saglasnosti onih kojima upravljaju“ na osnovu proste činjenice uspešnih rezultata na izborima koji se periodično organizuju. Javnost sve više pokazuje zainteresovanost i sposobnost da učestvuje u svim fazama procesa kreiranja i primene politike životne sredine i zahtevi za ostvarenje ovog prava su brojniji. Koristi od učešća najšireg kruga aktera su naročito vidljive kada su u pitanju one vrednosti politike životne sredine oko kojih postoji opšta saglasnost.

Iskustva Evropske unije i njenih država članica ponaosob (istovremeno pozitivna i negativna) su nam, svakako, dragocena. Učeći na primerima dobre prakse i greškama koje su u EU i njenim državama članicama nastajale u osmišljavanju, koncipiranju i primeni politike životne sredine, možemo umnogome ubrzati proces primene standarda i usvajanja vrednosti ove politike u našem praktično-političkom okruženju. Postojeći entuzijazam, međutim, mora da počiva na razumevanju i prihvatanju činjenice da uključivanje u kreiranje i primenu politike životne sredine mora da odgovara realnosti i često veoma osetljivom društvenom, ekonomskom i političkom kontekstu u

kome se ovaj proces odvija. Prosto *preslikavanje* primera dobre prakse o metodima participacije različitih aktera u različitim fazama ciklusa politike životne sredine koji su razvijeni u drugačijim praktično-političkim kontekstima, mrežama praktične politike različitim u odnosu na one koje postoje u našem okruženju, može se pokazati neprimenljivim, čak i kontraproduktivnim.

Zbornik sažetih predloga praktične politike „Organizacije civilnog društva i politika životne sredine u Srbiji – usvajanje vrednosti i unapređenje dijaloga“, u čijoj izradi je učestvovalo 30 organizacija civilnog društva (OCD) iz Srbije, nudi praktična rešenja, nove modele uključivanja i saradnje u primeni politike životne sredine koji počivaju na realnim osnovama i objektivnim mogućnostima praktično-političke zajednice u Srbiji.

Zašto smo se odlučili da tekstovi budu u formi predloga za praktičnu politiku? Predlog za praktičnu politiku je izuzetno moćno sredstvo koje se može koristiti u različite svrhe u procesu kreiranja praktične politike. OCD moraju razvijati i sve više primenjivati ovaj novi instrument komunikacije i uticaja u procesu osmišljavanja, kreiranja i primene politike životne sredine. U visoko politizovanom okruženju politike životne sredine ključ uspeha OCD u rešavanju problema jeste da ubede donosiocce odluka da su rešenja za koja se one zalažu najbolja za prevazilaženje konkretnog problema u određenim okolnostima. Ovo nije lako postići – prilikom korišćenja ovako specifičnog instrumenta kojim se predlažu rešenja za konkretne probleme i istovremeno ubeđuju donosioci odluka da takva rešenja prihvate, nije najvažnije da se hladne glave analiziraju podaci, već je verovatno bitnija veština da se drugi ubede da su vaše preporuke za rešavanje problema najadekvatnije.

Pisanje i zagovaranje predloga za praktičnu politiku je, istovremeno, veština koja je OCD itekako potrebna. Koliko su OCD vešte i uspešne u promovisanju rešenja za konkretan problem i ubeđivanju onih koji odlučuju o tome na koji način će se rešiti problem koji je u pitanju, neće se procenjivati po količini formalnog planiranja i proste prezentacije

analiza i podataka do kojih se, najčešće, dolazi mukotrpnim radom i aktivizmom na terenu. Ovo je bitno, ali nije dovoljno. Pravovremenost delovanja, pažnja koja se posvećuje detaljima, sposobnost da se bude kreativan unutar realnih ograničenja, sposobnost da se pokaže ne samo šta treba uraditi, nego da se drugi ubede da urade ono što znaju da treba uraditi dodatna je vrednost koju nosi sposobnost pisanja i zagovaranja predloga za praktičnu poliku.

U ovom zborniku nećete pronaći naučne radove. Tekstovi koji su pred vama nisu pravljeni iz naučnog ugla gledanja na pitanja obrađena u njima, te ovde nema mesta za višeslojne obrade pojmova i uopštene, apstraktne analize. Autori, predstavnici 30 organizacija civilnog društva koje se bave različitim aspektima politike životne sredine, nastojali su da obezbede sveobuhvatnu i ubedljivu argumentaciju kojom se obrazlažu praktičnopolitičke preporuke iznete u tekstovima, i na taj način ostvare uticaj na ciljnu publiku radi donošenja odluka i poziva na akciju u različitim oblastima politike životne sredine. Predlozi za praktičnu politiku u ovom zborniku se bave konkretnim problemima unutar politike životne sredine, ali i izazovima sa kojima se suočavaju u Srbiji same OCD koje se bave ovim pitanjima. Namera autora i priređivača ovog zbornika jeste da predlozima za praktičnu politiku uključe u raspravu o tome kako treba da izgleda politika životne sredine u Srbiji, ne samo donosiocima odluka u oblasti politike životne sredine na svim nivoima vlasti, već i druge OCD, predstavnike poslovnog sektora i same građane. Svi gorepomenuti akteri su istovremeno prvi nosioci i krajnji korisnici procesa osmišljavanja i primene politike životne sredine i njihova uloga je izuzetno bitna, te se nadamo da će ovaj zbornik biti od koristi za njihovo delovanje u vremenu koje dolazi.

Beograd, maj 2011. godine

Vladimir M. Pavlović
Milan Sitarski

Od potisnutog aktera ka aktivnom partneru – organizacije civilnog društva i primena politike životne sredine u Srbiji

*Predstavnici 30 organizacija civilnog društva uključeni u projekat
Civilno društvo Srbije u procesu EU integracija:
usvajanje vrednosti i unapređenje dijaloga**

Rezime

Organizacije civilnog društva (OCD) su neizostavni akter u procesu osmišljavanja i primene politike životne sredine u Srbiji. OCD ulažu ogroman napor da od marginalizovanog i potisnutog aktera postanu aktivan partner. Ovaj sažeti predlog za praktičnu politiku nudi modalitete uključivanja OCD u proces primene politike životne sredine. U njemu se identifikuje pet osnovnih preporuka koje se odnose, na strukturiranje i funkcionisanje samog sektora OCD na polju životne sredine i treba da omoguće njegovo bolje funkcionisanje i delovanje u ovoj oblasti. Sažeti predlog, takođe, sadrži i praktično političke preporuke o mogućnostima uključivanja OCD u proces primene politike životne sredine u Srbiji. U tekstu se nalaze praktično-političke preporuke koje se odnose na sledeće oblasti: (1) uspostavljanje sistema za dostupnost informacija o broju, strukturi, kapacitetima, i rezultatima

---

* Spisak autora, njihove biografije i osnovne informacije o OCD iz kojih dolaze se nalaze u odeljku „beleške o autorima“ ovog priručnika

OCD koje se bave politkom životne sredine u Srbiji; (2) mogućnost za održivu finansijsku podršku OCD od strane institucija javnih vlasti na lokalnom i regionalnom nivou kroz posebnu stavku budžetski fond; (3) uključivanje OCD u implementaciju obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u vaspitno-obrazovni proces; (4) stvaranje održivog sistema za razmenu informacija o primerima dobre/loše prakse u procesu primene politike životne sredine u Srbiji, i (5) unapređenje međusektorske saradnje u procesu primene politike životne sredine kroz funkcionalno umrežavanje OCD koje deluju u ovom sektoru. Autori se u dokumentu prevashodno fokusiraju na odnos između organizacija civilnog društva i institucija javnih vlasti u ovom procesu istovremeno prepoznajući i priznajući neizostavnu ulogu biznis-sektora u procesu osmišljavanja i primene politike životne sredine u Srbiji.

Potisnuti akter

Civilno društvo u Srbiji je, pod stalnim pritiskom visoko ispolitizovanog okruženja u kojem je opstajalo i delovalo, tokom devedesetih godina prošlog veka u velikoj meri bilo potisnuto i marginalizovano u procesu kreiranja praktičnih politika. Nakon oktobra 2000. godine i velikih demokratskih promena nastao je jedinstveni trenutak za promenu društveno-političke klime u Srbiji za organizacije civilnog društva. Izgledalo je da su konačno uklonjene sve prepreke za uspostavljanje saradnje između države i civilnog sektora koji je odigrao značajnu ulogu u svrgavanju Miloševićevog režima. Pozicija i status organizacija civilnog društva su, međutim, i nakon mnogo godina pokušavanja da se uspostavi demokratija i prevaziđe bolni tranzicioni proces, nezadovoljavajući.

Velike prepreke razvoju organizacija civilnog društva predstavljaju nedovoljna implementacija zakona često praćena brojnim problemima, nedostatak stimulativnog pravnog okvira za OCD, političko i socio-kulturno okruženje u kojem civilno društvo funkcioniše i u kome još uvek postoje brojni stereotipi i predrasude vezani za njegovu poziciju, funkcionisanje i značaj u srpskoj praktičnopolitičkoj zajednici. Nedovoljno oformljen i definisan praktičnopolitički prostor, zagušen pre svega agresivnim delovanjem političkih elita, dodatno otežava rad OCD. Politička kultura, koju i dalje dominantno karakteriše odsustvo kulture dijaloga sa neistomišljenicima i protivnicima dodatno otežava uspostavljanje transparentne praktično - političke uloge civilnog društva tako da ono ostaje potisnuto na margine, bez posebno prepoznatljive političke, socijalne ili društvene uloge.

Pojam uticaja na praktične javne politike (naročito u procesu njihove primene) se veoma retko dovodi u vezu sa organizacijama civilnog društva, bez obzira o kojoj sferi života da je reč. Ne postoji istraživanje koje je u poslednjih dvadeset godina u celini, ili makar u jednom delu, merilo uticaj organizacija civilnog društva na javnu politiku u Srbiji. Kao posledica slabe strukture i destimulativnog okruženja, OCD imaju relativno skroman uticaj na osmišljavanje i primenu vladinih politika. Kada je u pitanju uključivanje OCD u proces primene praktičnih javnih politika suštinske prepreke predstavljaju nedostatak socijalnog kapitala, manjak javnog poverenja i nedovoljno razvijene veštine zastupanja i lobiranja kod profesionalnih kadrova OCD.

Ovakvo stanje stvari je posebno uočljivo u delovanju OCD u oblasti politike životne sredine. Prve ekološke inicijative u Srbiji počele su još u okviru perioda socijalizma, a pojedini će ironično primetiti da su u to vreme njihovo delovanje i značaj bili prepoznatljiviji i priznatiji. Uloga organizacija civilnog društva u oblasti životne sredine je danas nesrazmerno mala u odnosu na ekološke izazove sa kojima se suočava država. Uprkos narastajućem broju ekoloških organizacija, društava i pokreta, njihov uticaj na primenu politike životne sredine i dalje je nedovoljan i nezadovoljavajući.

Najveći problem za kvalitetnije promovisanje politike životne sredine i za razvoj OCD u ovom sektoru kada su u pitanju javne vlasti na svim nivoima u Srbiji su niski standardi i rasprostranjeno mišljenje da su pitanja ekološke štete daleko manje značajna od izvora prihoda koje uzročnik ekološke štete obezbeđuje zaposlenima i lokalnim zajednicama. Značaj delovanja organizacija civilnog društva u oblasti životne sredine je priznat (barem deklarativno) od strane javnih vlasti na centralnom nivou. Ono što se, međutim, ozbiljno dovodi u pitanje jeste da li i u realnom praktičnopolitičkom okruženju centralni nivo vlasti podržava aktivnosti OCD i smatra ih značajnim akterom i bitnim partnerom u ovom procesu. Većina predstavnika lokalnih vlasti smatra da OCD svojim delovanjem na lokalnom nivou vrše pritisak radi rešavanja ekoloških problema koji su isuviše veliki da bi se njima bavile samo lokalne OCD. Ovakav argument možda i ima svoju potporu imajući u vidu strukturu i način delovanja OCD u ovom sektoru. Problem, na žalost, često leži u drugoj pojavi, a to je najčešća suprostavljenost interesa koje zastupaju OCD koje se bave politikom životne sredine i interesa biznis-sektora koji je izuzetno bitan faktor

socio-ekonomskog razvoja, održivog napretka i prosperiteta zajednice. Lokalne samouprave u Srbiji i dalje pokazuju nesposobnost da na partnerskoj osnovi uključe istovremeno predstavnike OCD i biznis-sektora prilikom koncipiranja strateškog razvoja svojih zajednica i na taj način objedine istovremeno interes/potrebu za očuvanom životnom sredinom i održivim razvojem. Političke elite pojednostavljeno i jednodimenzionalno svode ulogu OCD na polju politike životne sredine na podizanje ekološke svesti građana, podjednako na lokalnom i na nacionalnom nivou. Angažovanje OCD na rešavanju ekoloških i sa njima povezanih drugih problema političke elite ne prepoznaju kao građansku vrednost. Ovo je opasna percepcija koja dugoročno može proizvesti negativne efekte.

Razlozi za nedovoljno uključivanje i delovanje OCD u osmišljavanju i primeni politike životne sredine ne leže, međutim, samo u trenutno praktičnopolitičkom okruženju koje predominantno kreiraju i kontrolišu javne vlasti i biznis-sektor svojim snažnim uticajem na političke elite. Unutar ove oblasti postoje određeni izazovi sa kojima se suočavaju i same OCD, koje one same moraju prevazići. Aktivnosti usmerene na delovanje u politici životne sredine zahtevaju razvijenu strategiju, sinergijsko delovanje i kontinuirani rad, a to je ono što nedostaje OCD u ovoj oblasti. Visoka koncentracija razvijenih OCD u velikim urbanim centrima nedostatak transparentnosti rada unutar samog sektora i nedostatak kohezije između OCD, čak, i u slučajevima kada bi trebalo javno da se zastupaju zajednički interesi sektora, izazovi su sa kojima se sektor još uvek suočava. Ovakva situacija daje drugim zainteresovanim akterima na polju politike životne sredine moćne argumente da dovode u pitanje legitimnost i odgovornost

OCD u samom procesu. Faktor nedostatka legitimiteta najvećoj meri ograničava uticaj OCD i deluje kao generator većine ostalih prepreka u njegovom delovanju. *Dva su osnovna preduslova za prevazilaženje problema legitimnosti delovanja OCD u oblasti politike životne sredine: 1) jasna procena kapaciteta i strukturiranje OCD koje se bave politikom životne sredine u Srbiji, i 2) stvaranje funkcionalnih, održivih mreža OCD u pojedinim segmentima politike životne sredine.*

OCD i dalje funkcionišu na osnovu delimično uspostavljenog pravnog okvira, bez jasno definisane, održive finansijske i institucionalne pomoći. Projekti OCD koje deluju na lokalnom i regionalnom nivou su niskobudžetni i namenjeni rešavanju manjih, konkretnih problema, a veći problemi se, moraju rešavati na višem insititucionalnom nivou i uz mnogo više sredstava. Veliki broj OCD koje se bave politikom životne sredine su još uvek gotovo potpuno zavisne od međunarodne pomoći i aktivne su samo dok ona traje. Na ovaj način je onemogućen kontinuitet rada OCD i oslabljen pozitivan efekat njihovog delovanja u zajednici. Ne postoje delotvorni, pravno uobličeni, institucionalno podržani modaliteti za održivo finansiranje OCD u ovoj oblasti. Oslonjenost OCD na pretežno inostrane izvore finansiranja stvaraju utisak na lokalnom nivou da njihove aktivnosti ne proizilaze iz potreba građana lokalne zajednice, niti su deo njihovog načina života. Stoga javnost (naročito ona na lokalnom nivou) nije u potpunosti voljna da prihvati OCD kao ključne aktere u kreiranju i primeni politike životne sredine, stvarajući klimu u kojoj OCD moraju stalno da opravdavaju i svoje postojanje i aktivnosti. *Stoga je neophodno stvoriti mogućnosti za sistemsku finansijsku podršku institucija javnih vlasti radu OCD.* Na ovaj način bi bila ostvarena dva

cilja, OCD bi, prvenstveno, ostvarile preduslov za kontinuitet svog rada i delovanja, čime bi se i povećali rezultati njihovog delovanja. Sa druge strane, institucionalna i finansijska podrška radu OCD, koja potiče od domaćih aktera (institucija javnih vlasti) stvara novu percepciju OCD u očima javnosti. OCD postaju priznate kao aktivni partneri u stvaranju strategija, donošenju odluka i primeni politike životne sredine na svim nivoima.

Nivo ekološke svesti u Srbiji je veoma nizak i neekološko ponašanje je najčešće posledica nedovoljnog i neadekvatnog obrazovanja i informisanja stanovništva u oblasti životne sredine i održivog razvoja. Obrazovanje i vaspitanje za životnu sredinu i održivi razvoj nije u dovoljnoj meri zastupljeno u vaspitno-obrazovnom sistemu Srbije. Neformalno obrazovanje i drugi načini jačanja javne svesti nedovoljno su koordinirani, nesistematizovani i nisu dostupni svim kategorijama stanovništva, iako su od izuzetnog značaja. Celoživotno obrazovanje za životnu sredinu i održivi razvoj osnovni je preduslov za postizanje zaštite životne sredine i usvajanja njenih vrednosti. Obrazovanje u ovom posebnom segmentu je istovremeno i osnov održivog razvoja zajednica u Srbiji, ali istovremeno i moćno oružje za kvalitetno upravljanje resursima i smanjenje siromaštva. Postoje određeni napori institucija javnih vlasti da u svoje aktivnosti u procesima formalnog i neformalnog obrazovanja i vaspitanja uključe OCD, međutim, to još uvek nije u skladu sa modalitetima i obimom aktivnosti predviđenim Akcionim planom za sprovođenje strategije održivog razvoja, kao i drugim relevantnim zakonskim dokumentima. *Organizacije civilnog društva koje se bave politikom životne sredine nisu prepoznate, priznate, i uključene na sistemski*

način prilikom implementacije obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u vaspitno-obrazovni proces u Srbiji.

Uvođenje i primena standarda politike životne sredine kao i promovisanje vrednosti koje ova politika pruža predstavlja obiman i kompleksan proces. On se odvija unutar šireg procesa evropskih integracija Srbije i kao takav određen je sa stanovišta ciljeva koje je potrebno postići i standarda koji se moraju uvesti u domaće praktičnopolitičko okruženje. Sprovođenje postojećih pravnih propisa, usklađenih sa pravnim aktima EU, jeste zahtevna aktivnost koja podrazumeva međusektorska partnerstva i uključivanje predstavnika sva tri sektora (javne vlasti, OCD i biznis). Prednost procesa evropskih integracija i faze integracionog procesa u kome se Srbija trenutno nalazi jeste činjenica da su kroz isti proces prošle i druge države (države članice EU, u pojedinim segmentima i države potencijalni kandidati) tako da su njihova iskustva od neprocenjive koristi. Korišćenje ovih iskustava u velikoj meri može da doprinese efikasnijem i efektivnijem osmišljavanju i primeni politike životne sredine u Srbiji. Potrebno je ta iskustva iskoristiti i OCD u ovom procesu mogu da odigraju značajnu ulogu. *Ne postoji, međutim, uspostavljen okvir niti instrumenti za održivu razmenu primera (dobre i loše) prakse u procesu primene politike životne sredine između samih organizacija civilnog društva, ali i između OCD i institucija javnih vlasti.*

U dinamičnom okruženju koje kreira proces evropskih integracija, da bi rešavali probleme i odgovarali na narastajuće zahteve građana, zainteresovani akteri moraju stvarati lokalna, regionalna i među-

sektorska partnerstva. Organizacije civilnog društva imaju značajnu ulogu u ovom procesu. Usled inherentne sporosti, zatvorenosti i inertnosti institucija javnih vlasti sa jedne strane i poslovične opreznosti biznis-sektora sa druge, organizacije civilnog društva su, zbog prirode svoje delatnosti i načina funkcionisanja, idealni promoteri ovog koncepta. Činjenica je da postoji određeni napredak u saradnji institucija javnih vlasti i OCD u procesu osmišljavanja i primene politike životne sredine u Srbiji. U postojećim strateškim dokumentima i većini zakonskih propisa stvorene su osnove za saradnju ova dva sektora. Neophodno je, međutim, ovu saradnju unaprediti i, u okviru realnih mogućnosti svih aktera, obezbediti sistemsku rešenja za saradnju na svim nivoima, od nacionalnog do lokalnog, sa jasno ustanovljenim ulogama, pravima i obavezama svih aktera u procesu. *Ne postoji održiv, primenljiv model za saradnju OCD i institucija javnih vlasti u oblasti politike životne sredine u Srbiji.* Sveobuhvatan i prihvaćen partnerski pristup u osmišljavanju u primeni politike životne sredine vodi stvaranju koherentnih i integrisanih rešenja kojima se mogu rešiti i najzamršeniji problemi. Delujući odvojeno, različiti sektori su razvili izolovane aktivnosti – ponekad se takmičeći međusobno i/ili duplirajući napore i trošeći vredne resurse. Odvojene aktivnosti u oblasti politike životne sredine su (pre)često dovodile do kulture zvane „okrivljuje drugog“ u okviru koje se loša rešenja, nedovoljno dobri rezultati ili neispunjena obećanja uvek posmatraju kao tuđa greška. Partnerstva na polju životne sredine zato pružaju novu mogućnost da se poboljšaju razvojne aktivnosti tako što će se prepoznati kvaliteta i kompetencije svakog sektora i naći načini da se oni iskoriste na najbolji mogući način u zajedničkom interesu.

Od pasivnog aktera do aktivnog partnera:

- realno utvrđeni kapaciteti i prepoznata struktura OCD s obzirom na oblast delovanja;
- održivi izvori finansiranja aktivnosti koji su i institucionalno priznati od strane javnih vlasti;
- uključenost obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u vaspitno-obrazovni proces;
- nosilac procesa razmene informacija o primerima dobre/loše prakse u primeni politike životne sredine, i
- pouzdan, aktivan, dobronameran i odgovoran partner u primeni politike živonite sredine.

Sve teče, sve se menja

Odnos države i organizacija civilnog društva karakteriše često odsustvo političke volje da se prepozna uloga organizacija civilnog društva i da se sa njegovim akterima uspostavi dijalog. Civilno društvo, odnosno veliki broj njegovih aktera, međutim, još uvek nema dovoljno razvijenu svest o karakteru i političkom značaju svoje uloge u društvu u celini. Njegova uloga u očima šire javnosti još uvek nije izgrađena u dovoljnoj meri. Takva situacija utoliko više doprinosi da, po nekim pitanjima povremeno a po nekim kontinuirano, država ograničava rad OCD.

Kada je u pitanju delovanje OCD u oblasti politike životne sredine ne postoje informacije o njihovim kapacitetima, strukturi, aktivnostima i postignutim rezultatima. U skorijoj prošlosti su postojale inicijative da

se ove informacije objedine na jednom mestu, ali njihovo prikupljanje i održavanje nije bilo kontinuirano i održivo. Razlog za neuspeh ovih inicijativa treba tražiti u tome što su one bile rezultat projektnih aktivnosti i završetak projekta bi predstavljao i njihovo okončanje. Postojale su, takođe, i inicijative institucija javnih vlasti (naročito onih na regionalnom nivou) da se sačini tzv. direktorijum OCD koje se bave politikom životne sredine. Ovakve inicijative su se pokazale delimično uspešnim, a najveći problem je, ponovo, bila njihova održivost.

Dilema koju treba razrešiti jeste jednostavna: na kome je da izvrši procenu kapaciteta i strukturiranje OCD koje se bave politikom životne sredine u Srbiji, da ove informacije učini dostupnim svim zainteresovanim akterima i da ih redovno ažurira – na institucijama javnih vlasti ili na samim OCD? Ne zanemarujući ulogu i značaj javnih vlasti, autori ovog teksta su nedvosmisleni u stavu da je ovo obaveza samih OCD, budući da pozitivni rezultati postojanja jedne baze podataka o OCD pre svega koriste samim organizacijama civilnog društva, a tek nakon toga i institucijama javnih vlasti. OCD su te koje moraju preuzeti inicijativu i dodatni napor da izvrše procenu kapaciteta i jasno strukturiranje unutar sopstvenog sektora. Ovo nije jednostavan proces, naročito ako se ima u vidu da njegova održivost podrazumeva stalno angažovanje različitih resursa (van uobičajenog projektnog načina delovanja), što je za OCD u Srbiji veliki izazov. Inicijativa i realno delovanje OCD u stvaranju i održavanju jednog ovakvog sistema, i pored navedenih ograničenja, jedini je logičan i održiv način za jasnije strukturiranje samih OCD u ovoj oblasti i preduslov za dalje funkcionalno umrežavanje OCD i stvaranje legitimiteta njihovog delovanja.

Održivost finansiranja OCD koje se bave pitanjima iz oblasti politike životne sredine nije obezbeđena u Srbiji. OCD i dalje predominantno funkcionišu na projektnom principu, tako da je njihovo postojanje i delovanje u direktnoj zavisnosti od projekata koje uspeju da dobiju. Aktivnosti institucija javnih vlasti u ovom domenu su nedovoljne i neefikasne. Budžetska linija 481, koja bi trebalo da predstavlja osnov za održivo finansiranje svih OCD (pa i onih koje se bave pitanjima životne sredine) izjednačava nevladine organizacije sa političkim strankama, verskim zajednicama, privrednim komorama, alternativnim školama i sl. Programiranje, raspodela i trošenje sredstava iz ove linije nisu transparento i jasno definisani. Ovakav sistem, imajući u vidu krug potencijalnih korisnika sredstava iz budžetske linije 481, jednostavno ne može da predstavlja osnov za održivo finansiranje OCD u oblasti politike životne sredine. Fond za zaštitu životne sredine raspisuje poziv za kofinansiranje projekata OCD koje se bave pitanjima politike životne sredine jednom godišnje, iako osnivački akti Fonda pružaju, počevši od samog zakona kojim je ustanovljen, mogućnost za konstantno finansiranje aktivnosti OCD. Na lokalnom i regionalnom nivou, Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životne sredine („Službeni glasnik RS“, broj 36/09) autonomna pokrajina i jedinica lokalne samouprave su u obavezi da otvore budžetski fond iz koga će se finansirati aktivnosti u oblasti politike životne sredine na lokalnom i regionalnom nivou. Informisanost i uključenost organizacija civilnog društva u programiranju i trošenju sredstava iz ovog budžetskog fonda marginalizovana je, takoreći ona i ne postoji.

Gore pomenuti modaliteti (budžetska linija 481, sredstva Fonda za zaštitu životne sredine i sredstva budžetskih fondova na lokalnom

i regionalnom nivou) predstavljaju osnov za stvaranje sistema održivosti rada OCD koje se bave pitanjima politike životne sredine u Srbiji. Autori ovog teksta smatraju da je najbolje uspostaviti ovakav sistem na finansiranju OCD iz budžetskih sistema na lokalnom i regionalnom nivou, tako da će ovaj sažeti predlog praktične politike biti fokusiran na rešenja koja će dovesti do stvaranja pretpostavki za održivo finansiranje OCD iz budžetskih fondova.

Republika Srbija se opredelila za održivi razvoj usvojivši Strategiju održivog razvoja sa Akcionim planom za njeno sprovođenje (2008–2017. godine) i druga strateška dokumenta. Takođe, usvojen je Nacionalni program zaštite životne sredine (2010. godine), i sačinjen je i Prvi okvirni akcioni plan obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj (2008. godine), u kojima je ocenjeno da, *generalno gledano, obrazovanje i vaspitanje za životnu sredinu i održivi razvoj nije u dovoljnoj meri zastupljeno u vaspitno-obrazovnom sistemu, odnosno, nije dostignut nivo međunarodno utvrđenih standarda. Neformalno obrazovanje i drugi vidovi jačanja javne svesti su nedovoljno koordinirani, nesistematizovani i nisu dostupni svim kategorijama stanovništva, iako su od izuzetnog značaja.*

S druge strane, različita istraživanja (npr. istraživanja Programa Ujedinjenih nacija za obnovu i razvoj, Centra za slobodne izbore i demokratiju i sl.) pokazala su da je nivo ekološke svesti u Srbiji veoma nizak i da je neekološko ponašanje posledica, pre svega, nedovoljnog i neadekvatnog obrazovanja i informisanja stanovništva u oblasti životne sredine i održivog razvoja.

Takođe, u strateškim dokumentima je ocenjeno da je Srbija na veoma nezavidnom mestu kada je reč o održivoj proizvodnji i potrošnji. Zato moraju odmah da se preduzmu hitne mere restrikcija „prljave“ proizvodnje, ali i mere protiv neracionalne potrošnje energije i prekomerne potrošnje prirodnih resursa. Pored zakonskih propisa i podsticajnih ekonomskih mera, koje treba da utiču na promenu stanja, neophodno je i da se celokupno stanovništvo Srbije edukuje za zaštitu životne sredine i održivi razvoj. Zahvaljujući ovom obrazovanju, vizija održivosti bi mogla da postane stvarnost.

Imajući sve ovo u vidu, u Akcionom planu je predloženo:

- da se unapredi kvalitet obrazovanja u funkciji održivog razvoja, kojim će se osigurati veća produktivnost (efektivnost) i efikasnost obrazovanja, podizanje nivoa postignuća učenika i sticanje kompetencija od značaja za ekonomiju zasnovanu na znanju;
- da se integriše obrazovanje za životnu sredinu u funkciji održivog razvoja u sve nivoe obrazovno-vaspitnog sistema, kao jedan od ključnih faktora promena u načinu mišljenja, života i rada u pravcu održivosti;
- da se da podrška izradi i primeni standarda obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u skladu sa međunarodnim standardima;
- razvijanje kompetencija zaposlenih u obrazovanju za uključivanje obrazovanja za životnu sredinu u funkciji održivog razvoja u nastavne i vannastavne aktivnosti, izrada i dostupnost nastavnih sredstva i radnih materijala;
- da se pripreme smernice za uspostavljanje mreže održivih ekoloških škola, i mreže obrazovnih centara u zaštićenim prirodnim dobrima,

kao pomoć za održivo upravljanje i primenu u praksi principa održivog razvoja u funkciji zaštite životne sredine (energetska efikasnost, ušteda vode, itd.), proizvodnje i potrošnje;

- da se poveća nivo informisanosti i obučenosti stanovništva za očuvanje životne sredine u funkciji održivog razvoja, putem programa formalnog i neformalnog obrazovanja, ličnog i profesionalnog usavršavanja i doživotnog učenja;
- da se realizuje Program edukacije i obrazovanja za održivu proizvodnju i potrošnju koji podrazumeva:
  - a) promenu navika, i promociju održivog ponašanja ljudi u potrošnji energije, vode, hrane, zaštiti prirode i čuvanja biodiverziteta, kulturnih i drugih trajnih vrednosti u potrošnji;
  - b) negovanje zdravog života;
  - v) pokretanje i vođenje medijske kampanje za prihvatanje održivog načina.

Ovi predlozi, uglavnom, NISU REALIZOVANI, i pored postojećih inicijativa ili primera dobre prakse. U predstojećim strateškim promenama obrazovanja mora se imati u vidu neophodnost celovitije implementacije obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u formalne i neformalne vidove obrazovanja.

Razmena informacija o primerima (dobre i loše prakse) u primeni politike životne sredine ne izvodi se na sistematičan način. Kada su u pitanju OCD, razmena informacija se najčešće izvodi po projektnom principu, ukoliko je to sastavni deo projektnih aktivnosti. Van projektnih aktivnosti komunikacija

između OCD u ovoj oblasti gotovo i da ne postoji. OCD i dalje nisu, u načelu, spremne da razmenju informacije na ovaj način. Unutar samog sektora, kod većine organizacija je i dalje evidentan neutemeljen strah da će na ovaj način aktivnosti OCD biti umanjene, da će njihova *autorska prava*, najčešće na projektnim idejama, biti povređena. Ovakva situacija umnogome govori dosta i o nezadovoljavajućem stanju sektora OCD u oblasti politike životne sredine. Potrebno je učiniti korak napred i osmisliti sistemski okvir koji će omogućavati ovaj proces. Postojanje jednog sveobuhvatnog veb-portala koji će predstavljati mesto za razmenu informacija, ali istovremeno i bazu podataka o OCD, njihovoj strukturi, aktivnostima i realizovanim rezultatima predstavljao bi zdravu osnovu u razvoju ovog procesa.

Institucije javnih vlasti na svim nivoima ne uključuju na održiv i zadovoljavajući način OCD u proces razmene informacija o dobrim/lošim praksama u primeni stanarda i uvođenju vrednosti politike životne sredine u Srbiji. Ukoliko do razmene informacija između dva sektora i dolazi, on je najčešće u formi prezentacija, okruglih stolova, čije vreme i mesto zakazivanja nisu unapred precizno određeni tako da OCD ne mogu da očekuju održivost ovakvog vida saradnje. Neophodno je ustanoviti preciznu formu saradnje OCD i institucija javnih vlasti u razmeni informacija o primerima dobre/loše prakse u primeni politike životne sredine. Neophodno je, takođe, ustanoviti precizan kalendar kada bi se ove aktivnosti izvodile, čime bi OCD bile sigurne u to da će ovakve konsultacije biti uistinu izvedene i da mogu da računaju na njihovo postojanje.

Aktivan partner

Postojeće praktičnopolitičko okruženje u oblasti politike životne sredine ne omogućava civilnom društvu da svoju ulogu obavlja na odgovarajući način. Iako se predstavnici institucija javnih vlasti na svim nivoima slažu da je učešće OCD neophodno, mnogi smatraju da negativne posledice učešća organizacija civilnog društva mogu prouzrokovati više štete nego koristi. Obe strane (javne vlasti i OCD) imaju brojne argumente i brojne razloge za zabrinutost. Predstavnici javnih vlasti se plaše da bi OCD mogle da predstavljaju posebne interesne grupe, i da bi njihovo učešće kvarilo proces kreiranja praktičnih politika. Prisutan je i strah da bi OCD koje nisu nužno odgovorne, ili ne predstavljaju adekvatno one čije interese treba da zastupaju, mogle kočiti postupke odlučivanja. Donosiocima odluka obespokojava i mogućnost da delovanje OCD u oblastima koje su tradicionalno u nadležnosti javnih vlasti.

Ovi strahovi su, međutim, preterani, imajući u vidu prednosti uključivanja organizacija civilnog društva. OCD mogu da pomognu u izgradnji političke volje za novi pristup unapređenju politike životne sredine koji objedinjuje društvene ciljeve i ciljeve koji se tiču životne sredine. OCD su alternativa slabim ili neadekvatnim demokratskim institucijama, „poligoni“ za inkluzivniji dijalog, ili kanali za širenje informacija o aktivnostima i pitanjima u okviru mreže različitih aktera u oblasti politike životne sredine.

(1) Uspostavljanje sistema za dostupnost informacija o broju, strukturi, kapacitetima i rezultatima OCD koje se bave politikom životne sredine u Srbiji.

Neophodno je osmisliti, podići i održavati veb-portal koji će sadržati informacije o organizacijama civilnog društva koje se bave politikom životne sredine u Srbiji. Bilo bi poželjno da svaka OCD iz ovog sektora bude predstavljena na veb portalu sa sledećim informacijama:

- osnovni podaci iz OCD (vizija, misija, aktivnosti i ciljne grupe);
- ljudski kapaciteti organizacija (broj stalno zaposlenih, saradnika i volontera);
- finansijski kapaciteti (budžetska sredstva sa kojim je OCD raspolagala u poslednje tri godine);
- oblast interesovanja (ovde predlažemo da se OCD, shodno svojoj misiji i aktivnostima, opredeli za jednu ili više oblasti interesovanja koje su u skladu sa ključnim tematskim oblastima u EU prilikom koncipiranja i primene politike životne sredine). U pitanju su sledeće tematske oblasti:
  - (a) životna sredina i održivi razvoj
  - (b) otpad
  - (c) buka
  - (d) zagađenje vazduha
  - (e) voda
  - (f) biodiverzitet i zaštita prirode
  - (g) zaštita tla
  - (h) klimatske promene

- oblast posebnog interesovanja (ovde svaka OCD unutar odabranih oblasti predstavlja i detaljnije obrazlaže svoje aktivnosti);
- realizovane aktivnosti u prethodne tri godine;
- najznačajniji rezultati nastali usled aktivnosti OCD.

Dragoceni izvor za ove informacije može biti i Agencija za privredne registre (APR) imajući u vidu da su OCD obavezne da, nakon preregistracije koja je okončana u aprilu 2011. godine, budu registrovane u APR. Ključni problem koji se ovde javlja jeste kako obezbediti održivost ovog veb portala? Naše je mišljenje da bi za podizanje veb-portala i njegovo održavanje trebala da bude zadužena funkcionalna mreža OCD koja deluje u oblasti politike životne sredine. Samo uspostavljanje sistema kroz podizanje veb-portala može biti deo projektnih aktivnosti, ali njegovo održavanje i redovno ažuriranje mora biti deo svakodnevnih aktivnosti OCD u ovoj mreži. Imajući u vidu zahtevnost i kompleksnost ovog procesa i ograničene resurse sa kojima raspolažu OCD, naš predlog je da se proces održavanja i ažuriranja obavlja naizmenično, od strane svake OCD članice mreže koja za to ima potrebne kapacitete, u vremenskom periodu od šest meseci. Na kraju svakog šestomesečnog perioda OCD će biti pozvane da ažuriraju svoje podatke na veb-portalu.

Zaseban deo portala će biti i mesto gde će OCD biti u mogućnosti da predstave primere dobre/loše prakse u primeni politike životne sredine (više o ovome u preporuci broj 4). Troškovi izrade i održavanja ovog portala nisu veliki, ali ipak zahtevaju angažovanje određenih resursa, tako da OCD koje su deo mreže koja upravlja sistemom moraju biti spremne i voljne da svoje resurse u tom pravcu i angažuju.

Ovakav sistem je koristan za sve. OCD su sigurne u postojanje mesta na kome mogu doći do relevantnih informacija neophodnih za odabir potencijalnih partnera i saradnika. Razvrstavanje po oblastima delovanja stvara mogućnost za povezivanje, profilisanje i zajedničko delovanje OCD u onim segmentima politike životne sredine koji nisu još dovoljno razvijeni. Predstavnici institucija javnih vlasti su u mogućnosti da na jednom mestu dođu do informacija o pojedinačnim OCD, njihovim aktivnostima, rezultatima, poljima interesovanja i sl., što im omogućava da lakše ostvare kontakt u cilju najrazličitijih aktivnosti (od konsultacija u procesu donošenja odgovarajućih akata do zajedničkih projektnih aktivnosti).

(2) Mogućnost za održivu finansijsku podršku OCD od strane institucija javnih vlasti na lokalnom i regionalnom nivou kroz posebnu stavku budžetski fond

Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o zaštiti životne sredine („Službeni glasnik RS“, broj. 36/09) uvedena je obaveza za autonomnu pokrajinu i jedinicu lokalne samouprave da otvore budžetski fond u skladu sa zakonom kojim se uređuje budžetski sistem Srbije. Sredstva budžetskog fonda se koriste za finansiranje akcionih i sanacionih planova u skladu sa Nacionalnim programom za zaštitu životne sredine, odnosno za finansiranje programa i planova autnomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave u domenu politike životne sredine i u skladu sa odgovarajućim zakonskim odredbama. Nadležni organi jedinice lokalne samouprave, odnosno autonomne pokrajine su obavezni da donesu program korišćenja sredstava iz budžetskog fonda. Ministarstvo životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja daje saglasnost na predlog ovakvog programa za korišćenje sredstava iz budžetskog fonda.

Postojanje budžetskog fonda na nivou lokalne samouprave i autonomne pokrajine predstavlja idealan osnov za uspostavljanje održivosti finansiranja OCD koje se bave pitanjima u oblasti politike životne sredine na teritoriji lokalne samouprave, odnosno autonomne pokrajine.

Neophodno je da se deo sredstava iz ovih budžetskih fondova nameni za aktivnosti OCD. Iznos ovih sredstava će varirati od lokalne samouprave do lokalne samouprave. Ovo, međutim, ne umanjuje činjenicu da će konačno OCD koje deluju na lokalnom nivou moći da na godišnjoj bazi računaju na određena finansijska sredstva na lokalnom nivou. Neophodno je napomenuti da OCD sredstva iz budžetskog fonda ne dobijaju prostom činjenicom registracije na teritoriji određene lokalne samouprave ili autonomne pokrajine. OCD moraju konkurisati za ova sredstva projektima koji su u skladu sa lokalnim, regionalnim i nacionalnim strateškim dokumentima u onom domenu politke životne sredine kojom se njihov projekat bavi. Korak dalje u ovom procesu bi bilo izdvajanje sredstava iz budžetskog fonda za sistemsko finansiranje određenih OCD na lokalnom nivou bez obzira na to da li one podnose predloge projekata ili ne. Ovo bi najverovatnije bilo moguće u razvijenijim lokalnim samoupravama. Ključni kriterijumi za sistemsko finansiranje OCD, međutim, mogu jedino da budu realizovane aktivnosti i ostvareni rezultati u oblasti politike životne sredine na lokalnom nivou.

Kako uspostaviti ovakav sistem? Smatramo da Ministarstvo životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja treba da donese odgovarajući podzakonski akt kojim će se jedinicama lokalne samouprave i autonomnoj pokrajini naložiti da deo sredstava iz budžetskog fonda

namene za delovanje OCD koje su registrovane na teritoriji lokalne samouprave ili autonomne pokrajine. Ovo je najefikasnije rešenje imajući u vidu da je proces decentralizacije u Srbiji spor i da je kultura komunikacije između predstavnika različitih nivoa vlasti još uvek takva da se centralni nivo vlasti još uvek smatra neprikosnovenim autoritetom u većini pitanja vezanih za osmišljavanje i primenu lokalnih praktičnih politika (naročito politike životne sredine).

Prihvatanje rešenja o opredeljivanju dela sredstava iz budžetskog fonda za OCD proizvodi višestruke pozitivne efekte. Stvaraju se uslovi za održivo finansiranje OCD čime je i sam rad OCD kvalitetniji i fokusiraniji na realne probleme zajednice. Javne vlasti dobijaju partnera koji je u stanju da, zajedno sa OCD, rešava probleme i odgovara na izazove politike životne sredine. Javnost i transparentnost ovog procesa podiže istovremeno legitimitet OCD i institucija javnih vlasti kod građana, čime se stvara realno utemeljen osećaj o zajedništvu delovanja i podeljenoj odgovornosti za rezultate u oblasti politike životne sredine.

(3) Uključivanje OCD u implementaciju obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u vaspitno obrazovni proces

OCD koje deluju u oblasti politike životne sredine moraju se više uključivati u aktivnosti koje za cilj imaju primenu i monitoring primene svih dogovora, dokumenata i obaveza vezanih za obrazovanje za održivi razvoj, koje je Vlada prihvatila, a posebno Panevropske strategije o održivom razvoju, kao i Prvog okvirnog akcionog plana obrazovanja za zaštitu životne sredine u funkciji održivog razvoja.

OCD kroz svoje aktivnosti moraju da ukazuju na potrebu unapređenja intersektorske saradnje, naročito ministarstava zaštite životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja, prosvete, omladine i sporta, nauke i kulture u cilju efikasnijeg sprovođenja procesa uvođenja obrazovanja za održivi razvoj uz primenu interdisciplinarnog pristupa. Neizostavan segment rada OCD, bez obzira na segment politike životne sredine kojim se bave, treba da bude podizanje ekološke svesti stanovništva o ovom značajnom procesu i kontinuirano u javnosti promovisanje održivog razvoja i zdravih stilova života.

Neophodno je inovirati postojeći nastavni plan i program i uvesti principe obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u strategiju za obrazovanje 2020. OCD svojim aktivnostima moraju da utiču, između ostalog, i na ostvarivanje komplementarnosti formalnog i neformalnog obrazovanja. OCD mogu istovremeno da pružaju podršku formalnim vidovima obrazovanja (kroz saradnju u izradi nastavnih planova i programa) i neformalnim vidovima obrazovanja (kroz projekte čije su aktivnosti usmerene ka sticanju znanja i veština u ovoj oblasti).

(4) Stvaranje održivog sistema za razmenu informacija o primerima dobre/loše prakse u procesu primene politike životne sredine

Kao osnovni instrument za uspostavljanje ovog sistema predlažemo veb-portal koji je predstavljen u preporuci broj 1 vezanoj za stvaranje sistema za dostupnost informacija o broju, strukturi, kapacitetima i rezultatima OCD koje se bave politikom životne sredine u Srbiji. Poseban segment ovog veb-portala bi bile i sekcije gde bi OCD mogle

da razmenjuju primere dobre/loše prakse u procesu primene politike životne sredine. Interaktivnost bi bila obezbeđena kroz postojanje forum i blog sekcija. OCD koja u konkretnom šestomesečnom periodu upravlja veb-portalom bi se bavila održavanjem i ažuriranjem ovog segmenta veb-portala. Primeri dobre/loše prakse bi bili razvrstavani u osam kategorija predstavljenih u preporuci broj 1. Predstavnici institucija javnih vlasti bi bili redovno pozivani da daju svoj doprinos. Na ovaj način, uz minimalno ulaganje resursa, stvaraju se pretpostavke za razmenu informacija koje bi u mnogome olakšale proces primene politike životne sredine, naročito u lokalnim sredinama.

(5) Unapređenje međusektorske saradnje u procesu primene politike životne sredine kroz funkcionalno umrežavanje OCD koje deluju u ovom sektoru

Predlažemo model funkcionalne mreže zasnovan na sektorskom principu delovanja OCD. Organizacije civilnog društva bi bile uključene u mrežu po sektorskom principu. Mreža mora da ima jasne programske ciljeve, upravljačku strukturu i način donošenja odluka. Mreža bi trebalo da počiva na sledećim sektorima:

- (a) životna sredina i održivi razvoj
- (b) otpad
- (c) buka
- (d) zagađenje vazduha
- (e) voda
- (f) biodiverzitet i zaštita prirode
- (g) zaštita tla
- (h) klimatske promene

Sektori su koncipirani u skladu sa ključnim tematskim oblastima u EU prilikom koncipiranja i primene politike životne sredine. Svaka OCD može biti uključena u više sektora, u zavisnosti od njenih ciljeva, aktivnosti i interesovanja. Svaki od sektora funkcioniše na osnovu svojih programskih ciljeva koji su usklađeni sa ciljevima celokupne mreže. Da bi se istovremeno ostvarila participativnost organizacija unutar sektora, efikasnost u komunikaciji i reprezentativnost prema drugim zainteresovanim stranama (pre svega institucijama javnih vlasti), rad sektora mora biti pažljivo osmišljen. Predlažemo da unutar sektora na osnovu jasno definisanih kriterijuma bude odabran konzorcijum OCD (najviše tri OCD – jedna vodeća i dve partnerske) koje bi u određenom vremenskom periodu predstavljale rad sektora. Konzorcijum OCD koordinira rad sektora, predstavlja aktivnosti OCD članica sektora, prenosi njihove stavove i zastupa interese članica sektora. Konzorcijum takođe, predstavlja planove i rezultate rada OCD u sektoru i unutar same mreže OCD. Svaki od konzorcijuma bi bio u obavezi da podnosi izveštaje o rezultatima svog rada svim OCD koje su članice sektora. OCD članice mreže, na osnovu evaluacije rezultata rada konzorcijuma, odlučuju o (ne)produžetku njegovog mandata. Ono što je prednost ovakvog sistema jeste promenljivost konzorcijuma koji predstavljaju sektore unutar mreže. Ovako uspostavljena mreža OCD je efikasna i efektivna, fokusirana na konkretna pitanja iz domena politike životne sredine. OCD kroz funkcionalnu mrežu dobijaju veći legitimitet, grade svoju snagu i značajno popravljaju poziciju pri zastupanju interesa u specifičnim oblastima. Institucijama javnih vlasti mreža (kroz jasno definisane sektore koje predstavljaju konzorcijumi) omogućava jednostavan pristup i komunikaciju sa civilnim sektorom prilikom izvođenja svih aktivnosti vezanih za osmišljavanje i primenu politike životne sredine.

Umesto zaključka

Proces kreiranja i primene politike životne sredine je obesmišljen ukoliko ne počiva na stvarnom, funkcionalnom i odgovornom učešću organizacija civilnog društva. Učešće OCD u rešavanju problema, utvrđivanju i sprovođenju politike u oblasti životne sredine, ostaje izazov. Civilno društvo može na još mnogo načina da doprinese ovom procesu. Legitimitet odlučivanja na svim nivoima osmišljavanja i primene politike životne sredine treba da zavisi od OCD čijim se angažovanjem osigurava povezanost sa javnošću. Revitalizovani sistem upravljanja u oblasti životne sredine na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou mora da podstiče razvoj pomenutih uloga OCD i bolje definisanih načina za njihovo učešće. Zajednički rad na primeni politike životne sredine omogućava inovativne pristupe izazovima politike životne sredine, razmenu znanja, udruživanje kapaciteta radi lakšeg rešavanja zajedničkih i komplementarnih ciljeva, pristup većem broju resursa. Ovakva saradnja OCD i institucija javnih vlasti u primeni politike životne sredine nužno vodi ka boljem razumevanju vrednosti životne sredine kao takve i njenog značaja za zdravlje, bolji kvalitet i standard života ljudi. Organizacije civilnog društva – AKTIVNI partneri, NIKAKO potisnuti akteri!

Implementacija Arhuske konvencije – edukacija i informisanje

Sonja Radak

Удружење *TERRA's* / *Udruga TERRA's* / *TERRA's Egyesület* – *Subotica*

Sažetak

Značajno je to što je naša zemlja opredeljena za priključivanje EU u kojoj su prava građana i oblast zaštite životne sredine među prioritetima. Opredeljenost Srbije da se priključi EU donosi niz obaveza, pre svega primenu evropskih vrednosti, a naravno i usklađivanje i implementaciju zakonskih propisa.

Tokom 2009. godine, na majskom zasedanju, poslanici Narodne skupštine Republike Srbije usvojili su 16 novih, tzv. zelenih zakona, vezanih za oblast zaštite životne sredine. Izdvajamo Zakon o potvrđivanju Konvencije o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine – tzv. Arhuske konvencije. Osnovni cilj usvajanja Arhuske konvencije zaštita prava jeste na život u zdravoj životnoj sredini, što

garantuje Ustav RS članom 74, kojim je definisano da svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i na blagovremeno i potpuno obaveštavanje o njenom stanju, da je svako (posebno Republika, Pokrajina i lokalne samouprave) odgovoran za zaštitu životne sredine i dužan da je poboljšava.

U ovom dokumentu identifikuje se osnovna uloga civilnog društva u upravljanju životnom sredinom. Postupci odlučivanja na nacionalnom nivou stižu legitimitet uključivanjem organizacija civilnog društva (OCD), ali uprkos tome formalni mehanizmi učešća civilnog sektora u sistemu RS i dalje su ograničeni. Stoga, neophodna je reforma i osnivanje institucionalne strukture za uključivanje civilnog društva.

Sistematizacija i formalno učešće organizacija civilnog društva garantuje uspostavljanje saradnje između vladinih organa i građana, te njihovo bolje informisanje i edukaciju, kako bi se aktivnije uključili u donošenje odluka, što će omogućiti sprovođenje demokratskih procesa u oblasti zaštite i unapređenja životne sredine.

Implementacija Arhuske konvencije – edukacija i informisanje

Republika Srbija je ratifikovala Konvenciju o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine („Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, broj 38/09) 12. maja 2009. godine i potpisnica je Arhuske konvencije od 31. jula 2009. godine.

Konvencija obavezuje države potpisnice da *učine dostupnim informacije od značaja za životnu sredinu, omogućće predstavnicima javnosti da učestvuju u donošenju odluka i obezbede im adekvatnu pravnu zaštitu u slučaju nepoštovanja ovih prava*. Čak i bez ulaska u detaljnije razmatranje odredbi Konvencije, može se zaključiti da ona teži ukidanju državnog monopola u oblasti životne sredine, tako što građanima i organizacijama civilnog društva omoguććava pristup informacijama i aktivno učešće u različitim procedurama od značaja za životnu sredinu, čime ih dovodi u poziciju partnera u ovim procesima. Arhuska konvencija najvećim delom tretira i formuliše obaveze i prava strana ugovornica prema javnosti.

Ovo je prvi međunarodnopravni instrument koji izričito i sadržinski uspostavlja direktnu vezu između ostvarenja osnovnih ljudskih prava i stanja, tj. zaštite životne sredine. *Za razliku od prethodnih međunarodnih ugovora, ova Konvencija ne reguliše odnos prava i obaveza na relaciji država potpisnica – država potpisnica, već na relaciji država potpisnica – njeni građani. S obzirom na to da je oblast ljudskih prava najviša vrednost svake države, Konvencija prepoznaje da je njen predmet regulisanja adekvatno i realno moguće ostvariti jedino kroz ispravan i partnerski odnos na relaciji nacionalna vlada – ljudi.*

Sam predmet Arhuske konvencije formulisan je kroz njena tri tzv. stuba:

- pravo na informaciju o životnoj sredini (obaveza vlasti da informiše i odgovori na zahteve javnosti);
- učešće javnosti u donošenju odluka od značaja za životnu sredinu;

- zaštita pred organima uprave i pravosudnim organima (odluke koje se donesu u proceduri preispitivanja su obavezujuće za vlast, a omogućava se pravo na zaštitu pred sudom i drugim nepristrasnim telima onih čiji su interesi povređeni).

Organizacije civilnog društva su od samog početka bile uključene u pregovore koji su prethodili usvajanju Arhuske konvencije. Na ovaj način, treći sektor je prihvaćen kao partner u procesu kreiranja i razvoja politike zaštite životne sredine, što je predstavljalo sasvim novi pristup u radu UN u ovoj oblasti. Osnovni korisnik Arhuske konvencije je *javnost*, odnosno građanin kao pojedinac ili organizovan u različite forme udruživanja. Arhuska konvencija precizno definiše termin *zainteresovana javnost*, s tim što se organizacije civilnog društva koje se bave pitanjima životne sredine, a istovremeno prema nacionalnom zakonodavstvu ispunjavaju uslove za to, automatski smatraju zainteresovanom javnošću. Samim tim, Arhuska konvencija postavlja organizacije civilnog društva u privilegovan položaj.

Nosioци vlasti i donosioci odluka, međutim, nisu svesni nastalih obaveza, niti im je oblast zaštite životne sredine među prioritetima, dok su građani neobavešteni o mogućnostima učešća u odlučivanju. Tako su organi lokalnih samouprava, a i viših upravljačkih nivoa, zaduženi za poslove zaštite životne sredine, slabog kapaciteta i neefikasni, što se ogleda u kašnjenju ili čak neispunjavanju obaveza. Ovo se posebno odnosi na nemogućnost uspostavljanja kontakta sa javnošću, njenog pravovremenog informisanja, obaveštavanja, ali i edukacije, kako pojedinaca, tako i stručne javnosti. Ovaj problem može da utiče na demokratizaciju države.

Usled gore navedenih razloga opravdano je sačiniti dokument koji se bavi problematikom od nacionalnog značaja, sa ciljem da se usvojeni propisi sprovedu u skladu sa pravima građana i da se uredi funkcionalan sistem u kome su OCD kao partner aktivno uključene u ove procese.

Problem je veoma aktuelan, jer svako ima pravo da zna šta se događa sa životnom sredinom. Bez pouzdanih informacija ne može se odlučiti šta je ispravno, a šta nije. *Pitanje je koliko je javnost informisana i svesna mogućnosti koje im pružaju postojeći zakonski akti.* Ovo se najviše odnosi na građane zainteresovane za učešće u donošenju odluka. Praksa pokazuje da ni civilni sektor, a posebno predstavnici mesnih zajednica, ne koriste postojeće zakonsko pravo. S tim u vezi, svrha osnivanja saradnje građani – organizacije civilnog društva – organi vlasti jeste da se učini prvi korak i da se pokažu efekti ove saradnje, izričito u oblasti ekološke edukacije i informisanja građana.

Učešće civilnog društva u sprovođenju prava garantovanih Arhuskom konvencijom

Demokratsko uređenje odnosa u jednoj državi u znatnoj meri uslovljava i odnos konkretnog društva spram postojećeg životnog okruženja. Uspostavljanje veze između ljudskih prava i ekološki podobnog tretiranja prirodnih resursa odnedavno je prepoznato kao nužan prioritet država i društava koje žele prosperitetan razvoj i stabilnost.

Narušavanje životne sredine znatno je veće u zemljama i na područjima u kojima se krše ljudska prava. Ekološke nepravde imaju

različite i raznovrsne pojavne oblike, a zajedno sa kršenjem ljudskih prava često su pravdane u ime viših političkih ciljeva i ekonomskog razvoja. Vremenom sazreva svest da nastavak ovakvog trenda, pa makar i u najudaljenijim delovima sveta, sasvim izvesno vodi u globalnu katastrofu.

Aktivno učešće OCD

– povezanost sa strateškim dokumentima

Efikasnost uloge organizacija civilnog društva i njihove politike u procesu implementacije Arhuske konvencije, bilo na lokalnom, regionalnom ili nacionalnom nivou, uslovljena je ne samo dobrom voljom da se ona adekvatno podrži političkim i pravnim sredstvima, već pre svega ostvarenjem neophodnih preduslova za njeno kvalitetno koncipiranje i primerenim odnosom i involviranjem brojnih drugih značajnih faktora. Što se preduslova tiče, osnovni nivoi na kojima bilo koja efikasna politika mora biti kreirana su: razvoj svesti javnosti o ekološkim problemima, procene rizika, razvoj konkretnih programa, pisanje i usvajanje efikasnih strateških dokumenata i strategija za rešavanje problema, kao i donošenje odgovarajuće pravne regulative i mera kontrole i odgovornosti. Kao ključni faktori se izdvajaju dostupnost relevantnih informacija, participiranje javnosti i mogućnost pravne zaštite usled povrede interesa.

S tim u vezi, aktuelni dokumenti koji su na snazi u RS, posredno ili neposredno navode segmente analizirane problematike, ukazuju na važnost uvođenja promena i sistematizacije:

Višegodišnji indikativni planski dokument EU (MIPD – Multi-annual Indicative Planning Document)	Instrument za prepristupnu pomoć (IPA – Instrument for Pre-accession Assistance) objavljen od strane Evropske komisije u cilju formiranja jedinstvenog okvira za kandidate za članstvo u EU, da na taj način ostvare mogućnost transfera države iz jednog statusa u drugi. Jedna od komponenti se odnosi na regionalni razvoj, a IPA se, između ostalog, odnosi i na zaštitu životne sredine i sprovođenje demokratskih procesa unutar društva.
Prioriteti Evropskog partnerstva (Akcioni plan)	Jedan od prioriteta jeste zaštita životne sredine sprovođenjem Nacionalne strategije zaštite životne sredine i održivog razvoja, kao i jačanje kapaciteta na lokalnom nivou i obezbeđivanje koordinacije rada lokalnog i centralnog nivoa.
Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju	Član 111. Životna sredina – strane će razvijati i jačati saradnju u oblasti životne sredine sa ključnim zadatkom zaustavljanja dalje degradacije i poboljšanja postojećeg stanja u oblasti životne sredine u cilju ostvarivanja održivog razvoja.
Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Evropskoj uniji	U trećem poglavlju Strategije ekonomskog i socijanog razvoja u reformskim i strukturnim promenama, među sektorskim politikama obrađena je i zaštita životne sredine.
Nacionalni program zaštite životne sredine	Načelo informisanja i učešća javnosti u ostvarivanju prava na zdravu životnu sredinu. Svako ima pravo da bude blagovremeno i potpuno obavešten o stanju životne sredine i da učestvuje u postupku donošenja odluka čije bi sprovođenje moglo da utiče na životnu sredinu. Podaci o stanju životne sredine su javni.
Nacionalna strategija upravljanja otpadom sa programom približavanja EU	U Strateškom okviru prioritete aktivnosti i mere se odnose na razvoj javne svesti.
Strategija za smanjenje siromaštva	Strategija navodi ekološki aspekt smanjivanja siromaštva, gde se ističe da su siromašni najviše pogođeni problemima životne sredine. Jedan od 8 milenijumskih ciljeva UN jeste obezbeđivanje održivosti životne sredine i uloga organizacija civilnog društva.
Strategija održivog razvoja	IV deo (Društveno-ekonomski uslovi i perspektive) odnosi se na informisanje i učešće javnosti u odlučivanju.
Ostali dokumenti	Lokalni ekološki akcioni planovi opština i gradova ističu ulogu OCD kao glavnih aktera u oblasti zaštite životne sredine.

Implementacija Arhuske konvencije – kako vladin sektor sprovodi zakon?

Savremeni međunarodnopravni režim regulisanja zaštite životne sredine pokazuje jasne tendencije internacionalizacije ove oblasti, kako sa aspekta politike i ekonomije, tako i prava. Svojim konceptualnim pristupom Konvencija prevazilazi okvire čisto ekološkopravnog dokumenta, jer njena „tri stuba“ (pravo na informaciju o životnoj sredini, pravo na učešće javnosti u donošenju odluka i pravo na pristup pravosuđu u vezi sa životnom sredinom) prevazilaze okvire striktno zaštite životne sredine i duboko zalaze u oblast ljudskih prava, pa je i sama Evropska unija i njene države članice pojedinačno, široko i bez većih protivljenja prihvataju. Prihvatanje je, pre svega, direktno – prostim pristupanjem i potpisivanjem Konvencije, ali i indirektno podržano kroz pravne, političke i institucionalne okvire.

Naša država je učinila prve korake i direktno pristupila, tj. potpisala konvenciju, ali nije obezbedila ostale uslove sprovođenja zakona i propisa. U prvom Izveštaju o implementaciji Arhuske konvencije (izdat 2010. godine) teško je prepoznati ozbiljne korake u poštovanju i korišćenju prava građana Srbije. Dokument sačinjen na bazi anketnog istraživanja siromašan je aktivnim i konkretnim primerima. Može se istaći formiranje kragujevačkog Arhus centra i slab razvitak elektronskog, medijskog informisanja u pojedinim delovima države. S obzirom na to da državni sektor ne poštuje načela Ustava i usvojenih strateških dokumenata iz oblasti informisanja i učešća u odlučivanju, potrebno je razviti mehanizme i stvoriti uslove da se problematika reši na adekvatan način, kako se to u decentralizovanim, demokratskim državama i odvija.

Državni organi sprovode propise definisane Arhuskom konvencijom u sledećim uslovima:

- neefikasnost postojećeg administrativnog sistema;
- zastarela obrada podataka i informacija;
- neefektivna sistematizacija službi, sekretarijata, ministarstava;
- nedovoljan broj zaposlenih;
- nedovoljan broj stručnih lica.

Kako se navode nedostaci sistema, očigledno je da je potrebna reforma i pomoć zainteresovanih aktera. Civilno društvo je spremno da prihvati ovu ulogu i da sa pouzdanošću vrši poslove koji se povere iskusnom, stručnom kadru ovog sektora.

Stručna, zainteresovana javnost i OCD – aktivno učešće

Puno je definicija civilnog društva, ali sve one na kraju imaju zajednički nazivnik. Pod njime se podrazumevaju *organizacije civilnog društva koje se nazivaju volonterskim, neovisnim, neprofitnim, nevladinim i trećim sektorom, te im je zajednička sloboda udruživanja i delovanje u kojem se prepoznaje opšte dobro*. U to se, naravno, ne ubrajaju političke stranke koje se bore za vlast. Ukratko rečeno, civilno društvo jeste antiteza državi, jer je ono svojevrsna opozicija državi i njena kontrola. Sastoji se od formalnih i neformalnih organizacija – građanskih inicijativa. Razvijeno civilno društvo je osnovni preduslov za nastajanje i održavanje pravne i demokratske države.

U Srbiji već od 2003. godine civilni sektor prati načela Arhuske konvencije i bavi se tematikom informisanja, edukacije, kao i učešća javnosti u donošenju odluka u oblasti zaštite životnog okruženja. Tako je Kancelarija Regionalnog centra za životnu sredinu za centralnu i istočnu Evropu 2003. godine organizovala sastanak povodom projekta „Podrška jačanju strategije za primenu Arhuske konvencije“, koji se realizovao u okviru Regionalnog programa obnove životne sredine jugoistočne Evrope (REReP 2.2). Kroz projekat se izdvojilo 10 do 12 organizacija civilnog društva. Učesnici projekta već tada dolaze do sledećih zaključaka: pristup informacijama od značaja za životnu sredinu složen je i spor, a celokupan proces otežava nejasna nadležnost organa na svim nivoima; procedura učešća javnosti nije adekvatna i nedovoljno je informisanje javnosti od strane državnih organa; nivo ekološke svesti građana je nedovoljan, te organizacije civilnog društva, u saradnji sa drugima, moraju iznaći načine za aktiviranje i pokretanje pojedinaca da učestvuju u donošenju odluka i kreiranju programa vezanih za zaštitu i unapređenje životne sredine; moraju pojačati aktivnosti u procesu uspostavljanja mehanizama kontrole rada državnih organa čija je oblast delovanja vezana za životnu sredinu; na neadekvatan pristup informacijama utiče i nepostojanje baza podataka, kao i mehanizama monitoringa u relevantnim ustanovama i institucijama. Nakon sedam godina „razvoja“ i ratifikacije same konvencije, organizacije civilnog društva navode iste probleme i kritike, ali konačno *imaju potpuno jasnu viziju* svoje uloge u procesu stvaranja uslova za implementaciju Arhuske konvencije.

Neophodno je dalje razviti tu viziju civilnog društva, izraditi strategiju delovanja i postupiti profesionalno u građenju odnosa vlada – OCD – građani. Kako je već navedeno, brani se i podržava opšte dobro, prate se kriterijumi definisani zakonom, jedina „novina“ jeste podrška i uvođenje partnerskih odnosa vladinog sektora i organizacija civilnog društva.

Uloga OCD u aktivnom učešću u informisanju, donošenju odluka i pravnoj zaštiti se odnosi na sledeće oblasti:

- poboljšanje informisanja i sticanje znanja zainteresovane javnosti o mogućim načinima smanjenja i rešavanja negativnih uticaja na životnu sredinu;
- stvaranje pouzdanog mehanizma za uključivanje i aktivno učešće javnosti i udruženja građana u planiranju i donošenju odluka iz oblasti zaštite životne sredine;
- obezbeđivanje što više informacija o kvalitetu životne sredine;
- poboljšanje vidljivosti udruženja građana u javnosti, jačanjem njihovih sposobnosti da informišu o svojim aktivnostima i stavovima;
- jačanje ekološke svesti stanovništva i sticanje znanja o značaju odgovornog ponašanja, bezbednog po životnu sredinu;
- pomoć organima lokalne samouprave da ispunjavaju obaveze i dužnosti navedene u Arhuskoj konvenciji;
- obezbeđivanje obuke za različite ciljne grupe da bi se stvorili uslovi za što bolju implementaciju zakona iz oblasti životne sredine, posebno zakona o Arhuskoj konvenciji.

Edukacija i informisanje – zaključci i preporuke

Primenom prava koja garantuje Arhuska konvencija obezbeđuje se praćenje temelja održivog razvoja i formiranje ekološki svesne javnosti. Ekološko obrazovanje i vaspitanje je jedan od prioriternih zadataka, budući da je ekološko stanje alarmantno, čak i na globalnom nivou. Formiranje ekološke svesti i ekološkog ponašanja zavisi od spremnosti pojedinaca i društvenih grupa da aktivno učestvuju u unapređenju zaštite i da se odgovorno ponašaju prema životnoj sredini. Promena principa i formiranje novog sistema vrednosti čoveka u odnosu na prirodu i okruženje sami po sebi dovode do jačanja svesti i obezbeđuju uslove čovekovoј težnji za njenim očuvanjem i unapređivanjem, za sadašnje i buduće generacije.

Radi ostvarivanja ciljeva konvencije, kao i uključivanja OCD u njeno sprovođenje potrebno je:

- *formirati Arhus centre* koji pomažu organima vlasti da izvršavaju svoje obaveze opisane u Zakonu o Arhuskoj konvenciji, a čiji je rad osmišljen tako da predstavljaju most između organa vlasti i organizacija građanskog društva. Može se slobodno reći da će osnivanje centara biti jedan od ključnih faktora u daljoj „borbi“ za uspostavljanje saradnje između lokalne samouprave i građana, te njihovo bolje informisanje i edukaciju kako bi se aktivnije uključili u donošenje odluka, što će omogućiti sprovođenje demokratskih procesa iz oblasti zaštite i unapređenja životne sredine;

- *formirati nacionalni veb-portal* o Arhuskoj konvenciji, koji garantuje stalan protok informacija i na transparentan način prati realizaciju propisa iz ove oblasti;
- *izraditi jednostavan formular* kojim bi građani i OCD mogli da se pismenim putem obrate državnim organima u smislu zahteva za informacijama – funkcionisanje jedinstvenog sistema administracije, obrade podataka i povratnih informacija bi se umnogome olakšalo u slučaju jasno definisanog sistema državnih službi. Civilni sektor treba da pruži pomoć u konstruisanju ovog sistema, nadzoru njegove funkcionalnosti i izveštavanju javnosti o prijavljenim problemima;
- *izrađivati mesečne izveštaje* opština i gradova o realizovanim aktivnostima na zaštiti i unapređenju životne sredine, koji bi se dostavljali resornom ministarstvu i Sekretarijatu za zaštitu životne sredine i održivog razvoja AP Vojvodine. Ove dužnosti bi se mogle poveriti stručnjacima OCD;
- *izraditi Akcioni plan organizacija civilnog društva Srbije* sa konkretnim aktivnostima na primeni Arhuske konvencije;
- *obučiti* predstavnike OCD, medija i vlasti u lokalnim zajednicama o pravima i obavezama iz Konvencije – kontinuirana edukacija i stalno usavršavanje garantuje neprestani razvitak i unapređenje zaštite životne sredine i ljudskih prava vezanih za oblast ekologije.

Kako da javne nabavke u našim lokalnim samoupravama postanu "zelene"?

Aleksandra Asprovka

Centar za razvoj građanskog društva PROTECTA, Niš

Sažetak

Zajednice širom sveta suočavaju se s dramatičnim posledicama klimatskih promena, preteranim korišćenjem prirodnih resursa, pretnjama bioraznovrsnosti i povećanjem siromaštva. Ovi problemi ne mogu se rešiti bez pomaka prema održivijim praksama proizvodnje i potrošnje. Kada bi se milioni evra, dolara, jena ili drugih valuta utrošili na proizvode i usluge koje podstiču održivi razvoj, ostvario bi se značajan pomak prema održivosti.

Javni sektor, koji je odgovoran za 10 do 20% ukupne potrošnje, ima značajnu kupovnu moć kojom može usmeriti ponudu tržišta prema održivim proizvodima i uslugama. To se može postići samo ako predstavnici javnog sektora zajedno pošalju jasnu i jedinstvenu poruku otvorenom tržištu.

Održivom nabavkom mogu se ostvariti pozitivne promene – ekološke, društvene i finansijske. Za sada, međutim, lokalne samouprave u Srbiji oklevaju, ne primenjuju ekološke i društvene kriterijume pri javnoj nabavci, s jedne strane zbog nedostatka podrške, a s druge strane zbog nedostatka testiranih i isprobanih alata. Time se propušta prilika da se obezbedi:

- 1) *Smanjenje uticaja na životnu sredinu*: Svaki kupljeni proizvod ili usluga tokom svog životnog veka ima određene negativne uticaje na životnu sredinu – od dobijanja sirovina, proizvodnje, pa sve do upotrebe i zbrinjavanja proizvoda. Odluke koje se donose pri nabavci proizvoda i usluga mogu drastično smanjiti te negativne uticaje, kako lokalno tako i globalno. Na tržištu je dostupno sve više ekološki prihvatljivih proizvoda po prihvatljivim cenama – npr. energetske efikasne školske zgrade, zelena električna energija, organska hrana i čistiji javni prevoz.
- 2) *Podsticanje društvenog napretka*: Naše kupovne navike takođe imaju uticaj na društvo, pa javna nabavka može unaprediti i stanje društva – ona može garantovati dobre radne uslove za ugovorene građevinske radnike, osigurati pristup javnim zgradama osobama s invaliditetom, pružiti nove mogućnosti za zapošljavanje marginalizovanih grupa, sprečavati radno iskorišćavanje dece ili podsticati pravednu konkurentnu robnu razmenu.
- 3) *Postizanje finansijske efikasnosti*: Pametna nabavka ujedno znači i troškovno efikasnu nabavku. U Srbiji je početna nabavna cena

odlučujuća pri kupovini proizvoda ili usluga, dok se troškovi korišćenja energije i vode, kao i održavanja i odlaganja proizvoda na kraju njegovog životnog veka, zanemaruju. Takođe, mnogi proizvodi se bespotrebno kupuju, pa je, stoga, jasno da je moguće ostvariti značajne uštede.

Kratak kontekst i opis problema

Lokalne samouprave su među najvećim potrošačima u svakoj zemlji. Naime, kupovna moć lokalnih samouprava u pojedinim zemljama dostiže i do 17% bruto društvenog proizvoda (BDP-a), što je čini najvećim potrošačem roba i usluga. Ovaj položaj lokalnim samoupravama daje mogućnost uticaja na tržište kroz generisanje promene načina proizvodnje, administracije i konzumiranja proizvoda i usluga. Lokalne samouprave raspisivanjem tendera imaju mogućnost da utiču na vrstu proizvoda i usluga koje žele da nabave, tako da *zelena* javna nabavka predstavlja efikasan instrument regionalne politike, jer povlastice koje se daju zelenim proizvodima i uslugama pružaju mogućnost jačanja preduzeća i razvoja cele Srbije. Istovremeno, kroz proces prihvatanja zelenih ponuda, dolazi do prepoznavanja i razlikovanja preduzeća koja su se odlučila da poštuju eko-standarde, koja posluju po standardima EU – bilo da se radi o proizvodu koji plasiraju na tržište ili samom procesu proizvodnje koji je po strogim ekološkim kriterijimima. Uloga lokalnih samouprava kao velikog kupca, uz decentralizaciju javnih nabavki, može pomoći u stvaranju kritične mase nekih proizvoda, čemu nužno sledi snižavanje troškova, veća zastupljenost na tržištu i povećana potražnja ekološki prihvatljivih proizvoda.

Za poslovne subjekte, zelena javna nabavka je mehanizam za plasiranje novih proizvoda i usluga potrebnih lokalnim samoupravama. Ti novi proizvodi i usluge mogu postati veliko tržište. Na taj način lokalne samouprave mogu podsticati ekonomski razvoj ili stvaranje novih ekoloških preduzeća u pojedinim, za to pogodnim delovima određenih regiona i Srbije uopšte.

Lokalne samouprave u Srbiji posluju po zakonima koji regulišu javne nabavke i kreiranje tenderske dokumentacije. Po Zakonu o lokalnoj samoupravi, njene jedinice mogu samostalno doneti propis/odluku o uvođenju ekološkog/zelenog kriterijuma u procesu javnih nabavki i samim tim uticati na decentralizaciju javnih nabavki.

Nabavljati zeleno znači poštovanje procedura i kriterijuma za nabavku roba i usluga, ne samo s obzirom na cenu, nego i na ekološki i društveni uticaj koji te robe i usluge mogu imati tokom svog životnog ciklusa. Upravo je ceo **životni ciklus nekog proizvoda** (počevši od eksploatacije i obrade sirovina, proizvodnje, prevoza, distribucije, ali i upotrebe, održavanja i ponovnog korišćenja, reciklaže i plasmana proizvoda nakon upotrebe) važan jer se kroz njega ogleda koliko je proizvod ekološki. Tek kada su sagledani svi aspekti njihovog životnog ciklusa, može se izračunati koji je proizvod – najjeftiniji. U domaćim tenderima Republike Srbije uvek je označeno *najniža cena* iako je odmah ispod navedena i mogućnost *ekonomski najpovoljnije ponude*. Nažalost, *nijedan* ekološki kriterijum nije predviđen Zakonom o javnim nabavkama Republike Srbije, donetim januara 2010. godine, po kojem se obavljaju sve nabavke u lokalnim samoupravama. Ovo je veoma bitno za proces demokratizacije društva na lokalnom nivou,

približavanje evropskim standardima i mogućnost direktnog uticaja na decentralizaciju javnih nabavki, koje ne bi obavljale samo velike firme i privatna preduzeća, već bi priliku dobila i mala preduzeća koja posluju po ekološkim standardima.

Evropsko iskustvo

U Evropskoj uniji, pravni okvir za javne nabavke iznad određenog novčanog iznosa u zemljama članicama definisan je direktivama o javnim nabavkama iz februara 2004. godine, dok su nabavke manje od toga iznosa regulisane nacionalnim zakonima. Javne nabavke predstavljaju suštinu demokratije i one moraju biti u središtu svih prioriteta, jer poreski obveznici za svoj novac moraju da dobiju najbolje. Taj proces je podložan neprekidnim promenama, a regulisanje oblasti javnih nabavki je veoma važno za Srbiju ako želi da postane deo EU.

Za našu zemlju je značajno i postojanje Međunarodnog udruženja/asocijacije lokalnih samouprava za održivi razvoj (ICLEI – Local Governments for Sustainability) koje je u poslednjih 10 godina predvodnik aktivnosti održive javne nabavke u Evropi. Ova mreža osigurava tehničko savetovanje, treninge i informisanje za jačanje kapaciteta, prenos i širenje znanja, kao i podršku lokalnim samoupravama u sprovođenju održivog razvoja na lokalnom nivou, tj. uvođenju ekoloških i društvenih kriterijuma u procese javnih nabavki, kako bi se podstakle stvarne promene na tržištu i usmerila ponuda prema isplativim, ekološki i društveno prihvatljivim proizvodima i uslugama. Trenutno su samo tri jedinice lokalne samouprave iz Srbije članice ove mreže, i to samo formalno.

Zemlje Evropske unije teže tome da barem 50% *proizvoda* i usluga koje nabavlja javna uprava bude *ekološki prihvatljivo*, što naravno treba da bude i težnja Republike Srbije u procesu pridruživanja Evropskoj uniji. To je moguće samo ako se svi relevantni akteri pridržavaju pravila i postanu svesni da se ovakvim upravljanjem smanjuju trošenje prirodnih resursa i energije, količina otpada i emisije štetnih materija, opasnost i rizik pri upotrebi pojedinih proizvoda, dok se istovremeno, podsticanjem proizvođača ekoloških proizvoda i usluga, podstiče i regionalni razvoj.

Suštinski i osnovni princip EU u zaštiti životne sredine jeste održivi razvoj, a on se može postići kroz ekonomski napredak i društveni razvoj i zaštitu životne sredine, a sve to kroz održive zelene javne nabavke.

Sklapanje ugovora o javnoj nabavci strogo je regulisano zakonima, u cilju zaštite obe ugovorne strane, kupaca i dobavljača. Bez obzira o kojoj svoti se u javnoj nabavci radilo i koje se zakonodavstvo primenjuje (EU ili nacionalno), sve države članice su pri javnoj nabavci dužne da poštuju načela sporazuma Evropske komisije.

Najvažnija načela sporazuma Evropske komisije u procesu javne nabavke su:

- načelo slobode kretanja roba;
- načelo slobode pružanja usluga;
- načelo nediskriminacije;
- načelo jednakosti;
- načelo proporcionalnosti;
- načelo transparentnosti.

Ekološki kriterijumi mogu biti uključeni u tendersku dokumentaciju bez sukobljavanja s nacionalnim zakonodavstvom, dok god se poštuju navedena načela. U direktivama koje regulišu javne nabavke jasno je definisano koji ekološki kriterijumi mogu biti sastavni deo konkursne dokumentacije. Ti su odeljci definisani i u većini nacionalnih zakona država članica i odnose se na:

- predmet nabavke;
- tehničke specifikacije proizvoda/radova/usluga;
- kriterijume za izbor ponude;
- kriterijume za dodelu ugovora;
- ugovorne klauzule.

Uključivanje ekoloških kriterijuma u tendersku dokumentaciju

Predmet nabavke mora predstavljati šta javna uprava kupuje postupkom javne nabavke. Zakoni o javnoj nabavci definišu **kako** sprovesti postupak javne nabavke, ali ne i šta kupiti (predmet ugovora), dajući time slobodu upravama da odaberu šta žele da kupe. Najbolji način za uključivanje ekoloških kriterijuma u proces javne nabavke jeste jasno iskazivanje te namere već u samom predmetu nabavke. Na ovaj način će se osigurati transparentnost postupka javne nabavke.

Tačni ekološki zahtevi moraju biti definisani u tehničkoj specifikaciji ili kriterijumima za dodelu ugovora, i to definisanjem već u samom predmetu nabavke, čime naručilac jasno daje do znanja ponuđačima da želi da kupi *zeleni* proizvod ili uslugu. Pri tome treba paziti da

tako definisan predmet nabavke ne krši načela sporazuma Evropske komisije, odnosno da ne bude diskriminišući.

Ekološke kriterijume moguće je uključiti u tendersku dokumentaciju, ukoliko se poštuju sledeća osnovna načela:

- svi ekološki kriterijumi su jasno pomenuti u tenderskoj dokumentaciji;
- tekst tendera poštuje opšta načela transparentnosti, nediskriminacije i jednakosti;
- kriterijumi su usklađeni s predmetom nabavke;
- kriterijumi moraju biti objektivno merljivi;
- prihvata se bilo koji način dokazivanja usklađenosti s datim kriterijumima.

Zeleni proizvodi/usluge su oni koji imaju manji negativan uticaj na životnu sredinu tokom svoga životnog ciklusa, a istovremeno osiguravaju iste ili čak bolje funkcionalne karakteristike, kvalitet i zadovoljstvo korisnika u poređenju sa standardnim proizvodima i uslugama. Uspostavljanju odgovarajuće grupe ekoloških standarda najviše pomažu eko-oznake i sve veći broj nacionalnih smernica.

Kako bi se olakšalo prepoznavanje proizvoda koji zadovoljavaju određene ekološke standarde, na tržištu sada već postoji veliki broj eko-oznaka. Proizvodi moraju zadovoljiti niz zahteva pre nego što se dopusti postavljanje oznake. U svetu postoji veliki broj dobrovoljnih shema eko-oznaka, pokrenutih od strane vlada i organizacija civilnog društva. Većina eko-oznaka koristi višedimenzionalne kriterijume,

temeljene na analizi celoživotnih troškova proizvoda. Neke eko-oznake se, međutim, temelje samo na jednom uticaju na životnu sredinu (npr. *Energy Star* označavanje energetske efikasnosti).

Eko-oznake mogu biti vrlo korisne nabavljačima, koji mogu koristiti iste ekološke zahteve koje koriste i eko-oznake. Proizvod koji nosi eko-oznaku smatra se usklađenim s kriterijumima nabavke, pa se tako može uštedeti vreme potrebno za duge procese verifikacije, mada svakako i drugi dokazi zadovoljavanja kriterijuma moraju biti dopušteni.

Brojne nacionalne vlade i organizacije civilnog društva podstiču nabavljače u sprovođenju održivih nabavki, pružajući im smernice za uspostavljanje ekoloških kriterijuma u tenderskoj dokumentaciji kao i druge praktične savete o *zelenoj* ili održivoj nabavci. Neki od njih održavaju bazu podataka *zelenih* proizvoda koji zadovoljavaju ekološke kriterijume.

Mogućnosti

Održivom javnom nabavkom se mogu postići brojne koristi:

- *Finansijske uštede* – proizvodi, usluge i zgrade koje efikasno koriste energiju, vodu i druge resurse mogu znatno smanjiti račune za komunalne i operativne troškove. Nabavka proizvoda s malim uticajem na životnu sredinu može smanjiti cene odlaganja otpada, kao i troškove sprečavanja zagađenja. Grad Tübingen u Nemačkoj uštedeo je preko 30.000 € centralizujući nabavku proizvoda i usluga za čišćenje i upotrebom inovativnih proizvoda.

- *Postizanje ciljeva zaštite životne sredine i zdravlja* – održiva nabavka može biti vrlo isplativ pristup u rešavanju lokalnih problema vezanih za zaštitu životne sredine. Primera radi, korišćenjem netoksičnih proizvoda za čišćenje i nabavkom sveže organske hrane, osiguravaju se zdravi uslovi za učenike i zaposlene. Korišćenjem javnog prevoza s niskim emisijama izduvnih gasova poboljšava se kvalitet vazduha. Kupovinom *zelene* električne energije, može se doprineti borbi protiv klimatskih promena.
- *Postizanje lokalnih društvenih ciljeva* – kroz javnu nabavku, a posebno kroz nabavku usluga, moguće je doprineti i rešavanju ključnih društvenih problema kao što su zapošljavanje, radni uslovi i marginalizacija određenih grupa. To se može postići postavljanjem jasno definisanih uslova za obavljanje određenih usluga – npr. davanje prednosti manjinskim zajednicama ili zahtevanje visokih radnih standarda.
- *Podsticanje lokalnih inovacija* – poslovanje sa lokalnim dobavljačima podstiče ekološke inovacije i osigurava tržište za takve proizvode i usluge. Ujedno, ovakav pristup jača konkurentnost dobavljača na nacionalnom i međunarodnom tržištu.
- *Poboljšanje javnog imidža i povećanje legitimnosti* – provođenje politike održive javne nabavke je vrlo delotvoran način za iskazivanje predanosti održivom razvoju u celini.
- *Doprinos globalnoj održivosti* – uticaj održive nabavke može se osećati na globalnom nivou, od doprinosa smanjenju emisije

izduvni gasova i sprečavanju uništavanja šumskih površina, do poboljšanja životnih uslova malih proizvođača u zemljama u razvoju podržavanjem *fer trejd* (Fair Trade) inicijative.

Javni sektor, od lokalnih samouprava i nacionalne vlade, preko univerziteta, škola i bolnica pa do komunalnih preduzeća, kontroliše i upravlja velikim godišnjim budžetima namenjenim nabavci proizvoda i usluga. Evropska komisija je procenila da javne uprave u Evropskoj uniji godišnje troše 1,5 trilionu €, što predstavlja približno 16% ukupnog bruto društvenog proizvoda (BDP) EU, a u nekim je zemljama ova brojka čak i viša. To uključuje 2,8 miliona € potrošenih za kupovinu računara i monitora svake godine.

S tako značajnom tržišnom moći, javne uprave / lokalne samouprave ne samo da mogu postići značajna ekološka, finansijska i društvena poboljšanja, već su u mogućnosti da uzrokuju promene na tržištu, te da usmere ponudu prema održivijim proizvodima i uslugama. Javna nabavka može biti ključan pokretač inovacija i osigurati tržišni prostor za plasiranje novih proizvoda.

Zašto odmah započeti s održivom nabavkom?

Sve je važnije i sve jednostavnije javnu nabavku učiniti održivom. Nekoliko je razloga tome:

- *Povećana dostupnost označenih ekoloških i društveno prihvatljivih proizvoda i usluga.* Zajedno sa potražnjom za takvim proizvodima i uslugama, ubrzano raste i njihova količina i kvalitet ponude.

Dodatno, takvi su proizvodi obično označeni nacionalnim ili međunarodnim oznakama, što olakšava početak održive nabavke. Naime, ovakve oznake omogućavaju nabavljačima uspostavljanje ekoloških i društvenih kriterijuma nabavke i potvrđivanje njihovog zadovoljavanja.

- *Prilike za saradnju.* Mnoge javne uprave u Evropi rade na sprovođenju održive javne nabavke. Razmena iskustava i informacija svakako je korisna, a može se ostvariti preko međunarodnih mreža, kao što je ICLEI.
- *Povećanje javne svesti.* Sa sve većim i jednostavnijim pristupom informacijama, svest građana o ekološkim i društvenim pitanjima raste, pa tako i pritisak za primenu održive nabavke, naročito delovanjem organizacija civilnog društva i interesnih grupa.
- *Priprema za buduće propise.* Kako ekološki propisi postaju sve strožiji, proaktivan pristup daje bolje i pravovremenije rezultate nego brza rešenja koja se koncipiraju i primenjuju nakon donošenja propisa.

Izazovi i rešenja

Iako su koristi od održivih nabavki jasne i široko prepoznate, u njihovom sprovođenju postoji još niz specifičnih tehničkih izazova:

- *Nedostatak jasnih definicija.* Mnogi nabavljači još uvek ne umeju da tačno definišu šta je ekološki i društveno prihvatljiv proizvod ili usluga, kao ni da uključe takve zahteve u tender.

Rešenje: Mnogi nabavljači upotrebljavaju tzv. eko-oznake u definisanju kriterijuma tendera. Postoje i brojni drugi nacionalni i međunarodni kriterijumi.

- *Menjanje stava „samo nabavna cena“.* Ključni izazov u javnom sektoru jeste menjanje načina ponašanja unutar odseka/uprava koji odlučuju o nabavci nekog proizvoda ili usluga. Ti odseci najčešće donose odluke o nabavci proizvoda i usluga prvenstveno na temelju nabavne cene, ne uzimajući u obzir celokupan trošak koje proizvod ili usluga prouzrokuje tokom celog svog životnog veka.

Rešenje: Pružanje razumljivih informacija o finansijskim koristima korišćenja analize celoživotnih troškova pomaže da se prevlada otpor, iako podela troškova može prouzrokovati probleme.

- *Integracija u sisteme upravljanja.* Decentralizovane organizacije zahtevaju delotvorne sisteme upravljanja kako bi se osigurala dosledna primena ekoloških i društvenih inicijativa.

Rešenje: Integracijom aktivnosti održive nabavke u sistem upravljanja kvalitetom ili životnom sredinom mogu se postići zadati ciljevi.

Politička podrška

Za sprovođenje i uspeh održive nabavke potrebno je imati političku podršku. Iskustva u celoj Evropi vrlo su jasno pokazala da sprovođenje, za one koji počinju bez političke podrške, može biti vrlo teško.

Postojanje pisane održive politike javnih nabavki pruža korisnu osnovu na kojoj se može izgraditi dosledan, dobro koordiniran pristup. Izabrani predstavnici vlasti treba da budu odgovorni za održavanje političke predanosti održivoj nabavci. Bez takve politike, održiva nabavka će se svesti samo na izolovana nastojanja i napore pojedinih zaposlenih. Bez jasno definisane politike, odgovorni za javne nabavke neće imati jasne podsticaje za uključivanje ekoloških i društvenih kriterijuma u svoje procedure.

Pristupi sprovođenja

Model 1: Sveobuhvatan pristup

Sveobuhvatni pristup (ujedno zahteva i najviše vremena) jeste pristup za pregled trenutne situacije vezane za sve nabavne aktivnosti – svih proizvoda/usluga i svih organa javne uprave. Rezultati istraživanja mogu pomoći da se odaberu najbolje grupe i odseci/uprave s kojima bi se započele aktivnosti održive nabavke. Za veće uprave će ovo biti vrlo zahtevna aktivnost, pa se za njih preporučuje korišćenje Modela 2 ili Modela 3.

Model 2: Pojednostavljeni pristup

Ovaj pristup je najbolji, jer podrazumeva donošenje odluke o proizvodima/uslugama i odsecima/upravama na početku procesa, a potom sprovodi istraživanja trenutnog stanja samo za njih. U nekim upravama može se započeti s odlukama na koje se grupe proizvoda/usluga treba usredsrediti – razlog mogu biti specifični lokalni prioriteti koji proizlaze iz drugih politika (npr. smanjenje emisija CO₂, smanjenje količina otpada i sl) ili vremenska ograničenja.

Model 3: Mešoviti pristup

Ovaj pristup je kombinacija Modela 1 i Modela 2. Početna odluka odnosi se na proizvode/usluge i odseke/uprave koji mogu biti prikladni za održivu nabavku. Istraživanje trenutnog stanja sprovodi se onda samo za taj definisani raspon grupa proizvoda/usluga i za samo određene odseke. Na kraju se donosi odluka na koje se proizvode/usluge i odseke/uprave usredsrediti.

Predlozi

Pogrešno je ali i vrlo često shvatanje da je održiva (ili zelena) nabavka skupa i da koristi ne opravdavaju uloženo vreme i rad. U mnogim slučajevima početna cena može biti viša, ali to svakako nije uvek slučaj, naročito ako se u obzir uzmu svi troškovi proizvoda ili usluge tokom njihovog životnog veka (nabavna cena, troškovi upotrebe, održavanja i zbrinjavanja). Ono što je bitno posmatrati jeste celoživotni trošak. Takav način posmatranja otkriva da je u mnogim slučajevima istina upravo suprotna – mogu se ostvariti znatne uštede i to bez uzimanja u obzir još širih troškova koji nastaju zbog uništavanja životne sredine i društvenih problema.

Moguće je usvojiti veliki broj drugih pristupa/strategija kojima će se postići dodatne uštede:

- *Minimiziranje potrebe za kupovinom.* Izbegavanje kupovine najbolji je način za smanjivanje troškova nabavke i smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu.

- *Centralizacija nabavke.* Zajedničke aktivnosti nabavke za nekoliko javnih uprava povećavaju kupovnu moć, čime se postižu znatne uštede, a ujedno je to i delotvoran način za uvođenje održive nabavke.
- *Postavljanje cenovnih granica.* U slučaju mogućeg povećanja troškova, treba koristiti ekološke i društvene kriterijume za ocenu ponuda i dodelu ugovora, a ne samo kao tehničke specifikacije (minimalne standarde). Važno je ne posmatrati proizvode i usluge izolovano. Ako se cena neke robe ili usluge poveća, porast troška se može izbalansirati uštedom na nekom drugom proizvodu.
- *Podsticanje kupaca na ekološki povoljna i inovativna rešenja.* Kupovinom velikih količina, lokalne samouprave mogu osigurati prodor na tržište novih, ekološki povoljnijih proizvoda i usluga.
- *Smanjenje cene ekološki prihvatljivih proizvoda i usluga.* Što je veća potražnja za proizvodima i uslugama, njihove će cene padati. To je posebno slučaj za one proizvode i usluge koji još nemaju stabilno mesto na tržištu.
- *Uvođenje novih proizvoda na nacionalna tržišta.* Kako dostupnost, tako i cene ekološki prihvatljivih proizvoda znatno variraju u različitim evropskim zemljama. Javni tenderi za nabavku velikih količina roba/usluga mogu podstaknuti dobavljače na uvođenje novih robnih marki na tržišta drugih zemalja i na menjanje cenovnih strategija. Korišćenje ekoloških specifikacija koje su uspešno primenjene u drugim zemljama, delotvoran je način za razvoj tržišta takvih proizvoda.

- *Standardizacija ekoloških zahteva.* Što su ekološki zahtevi bolje standardizovani, to je ponuđačima lakše odgovoriti na te zahteve. Zajednička nabavka može pomoći u promociji standardizacije.
- *Dostupnost znanja iz područja zaštite životne sredine.* Kao i kod javnih nabavki uopšte, veštine i znanja iz područja zaštite životne sredine značajno variraju od uprave do uprave, a dostupnost tih znanja upravo može biti značajno poboljšana zajedničkom nabavkom.
- *Podsticanje dobavljača na razvoj novih proizvoda i ulaganje u nove tehnologije,* koje su manje štetne za životnu sredinu, čime se podstiče i razvoj tržišta. To je posebno slučaj kada se sklapaju dugoročni ugovori za nabavku velikih količina proizvoda, što će jedna uprava vrlo retko sama uraditi.

Mogući izvori informacija

Dosta podataka na ovu temu može se naći na sajtovima sledećih institucija, organizacija i zemalja:

Austrija: *Procurement Service Austria* razvila je opsežne smernice za neke grupe proizvoda: www.oekoinkauf.at

Danska: Smernice za zelenu nabavku i ostale važne informacije dostupne su na stranici *Greennet*: (www.ski.dk/greenprocurement), koju podržava Danska agencija za zaštitu okoline.

EUROCITIES: Smernice i primeri najbolje prakse javne nabavke u evropskim gradovima www.eurocities.org/carpe-net.

Evropska komisija: EK ima opsežne smernice o sprovođenju zelenih javnih nabavki (eng. green public procurement–GPP):
http://ec.europa.eu/environment/gpp/index_en.htm

Finska: *Hymonet* (www.hymonet.com) je internetski sistem podrške ekološki prihvatljivoj nabavci.

Francuska: veb-stranica namenjena državnoj administraciji koja opisuje odgovornu nabavku www.ecoresponsabilite.environnement.gouv.fr.

Holandija: Holandska veb-stranica za zelenu javnu nabavku:
www.senternovem.nl/duurzaaminkopen/English/Index.asp.

IGPN: Međunarodna mreža za zelenu nabavku (International Green Purchasing Network), jeste organizacija koja promovise zelenu nabavku širom sveta www.igpn.org.

Japan: Mreža za zelenu nabavku (Green Purchasing Network (GPN)) – veb-stranica koja sadrži smernice o održivoj nabavci, uključujući kriterijume za proizvode i bazu podataka o dobavljačima: www.gpn.jp.

Nemačka: Nemačka veb-stranica koja sadrži specifikacije proizvoda:
www.beschaffung-info.de.

Norveška: Smernice za ekološku efikasnu nabavku, GRIP predlozi za održivu proizvodnju i potrošnju: www.grip.no/Innkjop/English/Hoved.htm.

Sjedinjene Američke Države: Agencija za zaštitu životne sredine (Environmental Protection Agency (EPA)) – baza podataka ekološki povoljnih proizvoda www.epa.gov/oppt/epp/pubs/about/about.htm.

Švedska: Švedski instrumenti za ekološki održivu nabavku www.eku.nu/eng.

Ujedinjeno Kraljevstvo: UK radna grupa za održivu nabavku i strategija održive nabavke: www.sustainable-development.gov.uk/government/taskforces/procurement/index.htm.

UK vladina kancelarija za trgovinu, politiku održivosti i podršku u kupovini: www.ogc.gov.uk/index.asp?id=1004338

UNEP: stranica koja sadrži bazu podataka o proizvodima www.uneptie.org/pc/sustain/design/green-proc.htm.

Obavezan ekološki pristup u razvoju obrazovanja u Srbiji

Gordana Brun

Škola za opstanak, Beograd

Sažetak

UPredlogu se definiše neophodni ekološki pristup u daljoj reformi obrazovanja u Srbiji, kao preduslov za sticanje trajnih i upotrebljivih znanja i umenja, kompetencija i sistema vrednosti potrebnih za život u savremenim društvima u uslovima ekološke krize. Akcenat budućih pravaca razvoja vaspitno-obrazovnog sistema, od predškolskih ustanova do univerziteta, mora biti na efikasnosti, kvalitetu i modernizaciji koncepcije u skladu sa opredeljenjima EU i međunarodno prihvaćenih dokumenata.

U nedavno usvojenom dokumentu Nacionalnog prosvetnog saveta o mogućim pravcima razvoja obrazovanja u Srbiji od 2010. do 2020. godine, iako se sveobuhvatno i analitički ocenjuje postojeće stanje i ukazuje na obavezu školskog sistema da svakom učeniku osigura

sticanje osnovne pismenosti u svim značajnim domenima znanja, koja treba da budu osnova za celoživotni proces učenja, ipak se ekološka pismenost ne navodi eksplicitno, premda je univerzalna i preduslov je opstanka čovečanstva na Zemlji.

Upravo gledano iz tog planetarno-ekološkog ugla, neophodne su promene u obrazovanju i vaspitanju na svim nivoima i u Srbiji. To je predviđeno Rio dokumentima, Milenijumskim ciljevima, Zajedničkim izjavama evropskih ministara prosvete i zaštite životne sredine u Kijevu i Beogradu i drugim dokumentima, da bi se smanjio uticaj antropogenog faktora i zaustavila ekološka kriza. Učenjem za život, promenom ponašanja i usvajanjem ekoloških etičkih vrednosti, održivom proizvodnjom i potrošnjom, energetsom efikasnošću i korišćenjem alternativnih izvora energije moguće je ostvariti viši kvalitet življenja sadašnjim i budućim generacijama.

U tom smislu neophodne su promene u pravcu *ekološkog osmišljavanja vaspitno-obrazovnog rada u cilju formiranja ekološki poželjnog ponašanja učenika i sticanja trajnog i funkcionalnog znanja u oblasti životne sredine i održivog razvoja.*

Uvod

Na početku 21. veka, moguće je konstatovati da uticaj čoveka na životnu sredinu nikada nije bio toliko intenzivan, obuhvatan i dalekosežan. U kontekstu očiglednih klimatskih promena, budućnost Planete, ukupnog živog sveta, kao i ljudske civilizacije, kritično zavise od sagledavanja čovekovih međudnosa sa prirodnim sistemom koji

ga okružuje i opredeljivanja za nov koncept održivog razvoja i primenu ekološke etike.

Celokupni napredak savremenog društva rukovodi se principima održivog razvoja. Održivi razvoj društva je dugotrajan proces koji integriše znanja i dostignuća kako iz oblasti zaštite životne sredine, tako i iz oblasti ekonomije i društvenog razvoja. Upravo zbog toga, je neophodno obrazovanje i jačanje svesti celokupnog stanovništva o principima i vrednostima sve tri dimenzije ovog koncepta. U pitanju je "međugeneracijska pravičnost, jednakost među polovima, društvena tolerancija, smanjenje siromaštva, očuvanje i obnova životne sredine, održavanje prirodnih resursa i pravedne i miroljubive zajednice". Potrebno je razvijati spremnost i sposobnost ljudi da prepoznaju takve vrednosti, razumeju ih, procenjuju i ponašju se u skladu sa njima - da na kvalitet života gledaju kroz prizmu održivosti.

Imajući u vidu da su zemlje u tranziciji, među kojima je i Republika Srbija, u obavezi da usklade proces unapređivanja životne sredine sa principima održivosti, kao jedan od prioriteta i preduslova tog procesa nameće se obrazovanje i unapređivanje svesti¹, kako dece i omladine, tako i celokupnog stanovništva. U proces obrazovanja i razvijanja svesti o zaštiti životne sredine i o održivom razvoju moraju, svi da budu uključeni, bez obzira na starost ili profesiju.

Međunarodno usvojeno obrazovanje i vaspitanje za životnu sredinu i održivi razvoj, pored blagovremenog i verodostojnog informisanja, zakonske regulative i ekološki opravdanih ulaganja, postavlja se kao najvažniji zadatak, budući da najneposrednije utiče na razvijanje

ekološke svesti i formiranje ekološkog ponašanja. Ovo obrazovanje treba da omogući i redefinisane čovekovog odnosa prema prirodi i promenu njegovog ponašanja, a za to je osnovni uslov poštovanje prirodnih zakonitosti.

Obrazovanje i vaspitanje za životnu sredinu i održivi razvoj ne podrazumeva samo upoznavanje prirodnih i društvenih nauka neophodnih za razumevanje i rešavanje ekoloških problema i zagađivanja životne sredine, već pretpostavlja i dogradnju moralnih principa i formiranje novog sistema vrednosti čoveka u odnosu na prirodu i okruženje: čovek, kao deo postojeće biosfere, može i mora da bude samo korisnik prirode, a ne i njen neograničeni gospodar. Dosadašnji antropocentrizam mora da zameni bio(eko)-centrizam², odnosno, ekološka etika.

Obrazovanje i vaspitanje za životnu sredinu i održivi razvoj imperativ je vremena u kome živimo – stav je međunarodne zajednice iskazan u brojnim dokumentima, a posebno u Panevropskoj strategiji obrazovanja za održivi razvoj Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE – United Nations Economic Commission for Europe) i Dekadi obrazovanja za održivi razvoj UN 2005–2015. godine, kako bi se ublažila globalna ekološka kriza i smanjio negativni antropogeni uticaj na celokupni život na Zemlji, pa i opstanak čovečanstva.

Svakodnevne posledice klimatskih promena, globalnog otopljanja, ozonskih rupa i povećane ugroženosti prirodnih resursa i biološkog diverziteta sve značajnije utiču na donosiocima odluka, posebno u

Evropskoj uniji, tako da su u najnovija razvojna strateška dokumenta do 2020. godine ugrađeni visoki zahtevi za realizaciju koncepta održivog razvoja i ekoloških principa³. U prvom planu je ekonomija zasnovana na znanju, pa su i prioriteti obrazovanje kao razvojni resurs, inovacije i istraživanja u pravcu energetske efikasnosti, alternativnih izvora energije i tzv. čistih ili zelenih tehnologija.

Novi milenijum zahteva i novo obrazovanje. Ne samo nov pogled na svet i ekološki pristup i etiku, već pretpostavlja i modernu školu u skladu sa novim, digitalnim i informatičkih tehnologijama, kao olakšicama u sticanju trajnih i upotrebljivih znanja, umenja i kompetencija neophodnih za život u savremenom društvu i u uslovima ekološke krize.

Srbija, održivi razvoj i obrazovanje

Republika Srbija se usvajanjem Nacionalne strategije o održivom razvoju i zakonskom regulativom u oblasti zaštite životne sredine opredelila za implementaciju obrazovanja i vaspitanja za životnu sredinu i održivi razvoj kroz formalni vaspitno-obrazovni sistem i profesionalno usavršavanje, kao i neformalne vidove obuke stanovništva, jer se ovo obrazovanje u najvećoj mogućoj meri podudara sa konceptom savremenog obrazovanja.

Međutim, na osnovu analize nastavnih planova i programa, udžbenika i nedovoljnih postignuća naših učenika u međunarodnim istraživanjima nivoa znanja iz oblasti prirodnih nauka⁴, kao i čitalačke sposobnosti, kao opšteg intelektualnog oruđa neophodnog za uspeh

u svakom daljem obliku obrazovanja⁵, zaključeno je da obrazovanje za životnu sredinu i održivi razvoj još uvek nije dovoljno zastupljeno u vaspitno-obrazovnom sistemu, odnosno, „još nije dostignut nivo međunarodno utvrđenih standarda“.⁶

U Srbiji je vaspitno-obrazovni proces još uvek nedovoljno elastičan, više okrenut teorijskim i reproduktivnim znanjima, a manje iskustvenom učenju, orijentaciji na rešavanju problema, timskom radu i kooperaciji. U svetu polako počinje da prevladava shvatanje da priroda, njena bogatstva i potreba za njihovim očuvanjem kroz održiv razvoj, niti mogu niti smeju biti teorija, već *način življenja*. Učenici danas, potencijalni su donosioci odluka u budućnosti, bilo na radnom mestu ili kao građani u društvu, koji treba ne samo da znaju, nego i da umeju da primene znanja. Zato savremena škola to treba i da ostvari, uvažavajući upravo evropsku dimenziju obrazovanja: naučiti kako učiti, kako raditi, kako živeti i kako postojati.

Imajući u vidu predstojeće promene u vaspitno-obrazovnom sistemu Srbije za koje se zalaže Nacionalni prosvetni savet⁷ u pogledu modernizacije koncepcije obrazovanja i raskida sa reproduktivnim učenjem, kao i pomeranje težišta na kvalitet učeničkih postignuća, njihovu osposobljenost i kompetencije za život, ukazujemo upravo u skladu sa potrebama savremenog življenja u uslovima ekološke krize i na neophodnost pravovremenog ekološkog opismenjavanja, osposobljavanja i aktivnog uključivanja mladih u svakodnevni život škole, njenog okruženja i lokalne zajednice.

U tom smislu, neophodne su promene u pravcu *ekološkog*

osmišljavanja vaspitno-obrazovnog rada u cilju formiranja ekološki poželjnog ponašanja učenika i sticanja trajnog i funkcionalnog znanja u oblasti životne sredine i održivog razvoja.

Ovakav pristup se može postići uvođenjem ekološkog principa⁸ (pored postojećih pedagoških) u vaspitno-obrazovni sistem od vrtića do univerziteta i jačanjem profesionalnih kompetencija nastavnika u oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja, i to, kroz sticanje odgovarajućih znanja i *primenu aktivnih metoda u radu sa mladima*, kroz integrisanu nastavu/međupredmetno povezivanje, horizontalnu i vertikalnu korelaciju, i vannastavne aktivnosti u školi i njenom okruženju.

Zakonski i strateški okvir za promene i njegovo dosadašnje (ne)korišćenje

Republika Srbija je sačinila Prvi okvirni akcioni plan obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj (2008. godine), kao i Akcioni plan za sprovođenje Strategije održivog razvoja (2008–2017) u kojima je istaknuto da obrazovanje za životnu sredinu u funkciji održivog razvoja predstavlja jedan od preduslova za ostvarivanje održivog razvoja. Važno je oruđe za dobro upravljanje, kvalitetno donošenje odluka i razvijanje demokratskog učešća u odlučivanju. Ovaj vid obrazovanja doprinosi osposobljavanju pojedinaca, grupa i zajednica da mogu na osnovu kritičkog mišljenja da prosuđuju u korist životne sredine i održivog razvoja. Ovo obrazovanje podrazumeva integraciju znanja iz svih relevantnih sektora (životna sredina, ekonomija, društvo) sa posebnim akcentom na primeni tih znanja u cilju obezbeđivanja

kvalitetnijeg života za sve građane. Otuda se naziva još i obrazovanjem za život i opstanak.

Ocenjeno je, generalno gledano, da obrazovanje za životnu sredinu i obrazovanje za održivi razvoj nisu u dovoljnoj meri zastupljeni u vaspitno-obrazovnom sistemu, da je nedovoljan broj nastavnika obučenih za prenošenje znanja iz oblasti životne sredine i održivog razvoja, kao i da nisu definisani standardi.

Neformalno obrazovanje i drugi vidovi jačanja javne svesti nedovoljno su koordinirani, nesistematizovani i nisu dostupni svim kategorijama stanovništva, iako su od izuzetnog značaja.

Dosadašnje profesionalno obrazovanje o životnoj sredini i održivom razvoju je nedovoljno, posebno menadžmenta i zaposlenih u industriji, poljoprivredi, saobraćaju, energetici, kao i obrazovanje za održivi razvoj zaposlenih u državnim organima i lokalnim samoupravama.

Informisanje, kao važan segment neformalnog obrazovanja stanovništva o problemima životne sredine i održivog razvoja još uvek je parcijalno, neplansko i često senzacionalističko.

Ukazano je i na nepostojanje strateškog pristupa u obrazovanju za životnu sredinu u funkciji održivog razvoja, nedovoljnu dostupnost informacija i ograničene mogućnosti učestvovanja građana u odlučivanju o životnoj sredini zbog nedovoljnog finansiranja obrazovnih projekata i organizovanja kampanja civilnog sektora iz sredstava državnih organa i lokalne samouprave.

Takođe, istraživanja (UNDP – United Nation Development Programme, UNEP – United Nations Environment Programme, CESID – Centar za slobodne izbor i demokratiju) su pokazala da je nivo ekološke svesti u Srbiji veoma nizak i da je neekološko ponašanje posledica, pre svega, nedovoljnog i neadekvatnog obrazovanja i informisanja stanovništva. U skladu sa svim navedenim činjenicama, u ovim akcionim planovima je predloženo:

- da se unapredi kvalitet obrazovanja u funkciji održivog razvoja, kojim će se osigurati veća produktivnost (efektivnost) i efikasnost obrazovanja, podizanje nivoa postignuća učenika i sticanje kompetencija od značaja za ekonomiju zasnovanu na znanju;
- da se integriše obrazovanje za životnu sredinu u funkciji održivog razvoja u sve nivoe obrazovno-vaspitnog sistema, kao jedan od ključnih faktora promena u načinu mišljenja, života i rada u pravcu održivosti;
- da se da podrška izradi i primeni standarda obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u skladu sa međunarodnim standardima;
- da se pripreme smernice za uspostavljanje mreže održivih eko-škola, i mreže obrazovnih centara u zaštićenim prirodnim dobrima, kao pomoć za održivo upravljanje i primenu u praksi principa održivog razvoja u funkciji zaštite životne sredine (energetska efikasnost, ušteda vode, itd).

Budući da ovi predlozi uglavnom, nisu realizovani, prava je prilika da se u predstojećim strateškim promenama obrazovanja imaju u vidu, kao i neophodnost celovite implementacije obrazovanja za

životnu sredinu i održivi razvoj u vaspitno-obrazovni proces. Reč je o obrazovanju univerzalnog karaktera, neophodnom svakom žitelju naše planete i nezaobilaznom u vremenu ekološke krize i ugroženosti opstanka. Ono predstavlja temelj nužnih promena u poimanju odnosa: čovek – priroda – društvo – tehnika i tehnologija, nove filosofije življenja i koncepta obrazovanja kao podrške stalnom razvoju individue⁹ i planetarnog pristupa uz istovremeno poštovanje potreba na lokalnom i nacionalnom nivou („Misli globalno, radi lokalno“).

U međunarodnim dokumentima ovo obrazovanje se definiše kao interdisciplinarno i multidisciplinarno, jer obuhvata ekonomsku, životnosredinsku i socijalnu dimenziju, ima holistički pristup i integrativni karakter, koji su nezaobilazni u savremenom obrazovanju. Traje kroz ceo životni vek svakog pojedinca, jer se vrste zagađenja brzo menjaju i usložnjavaju, kao i tehnologije za njihovo rešavanje. Ne podrazumeva samo upoznavanje prirodnih i društvenih nauka neophodnih za razumevanje i rešavanje ekoloških problema i zagađivanja životne sredine, već pretpostavlja i *dogradnju moralnih principa i formiranje novog sistema vrednosti* čoveka u odnosu na prirodu i okruženje: ekološku etiku i ekološki poželjno ponašanje u funkciji održivog razvoja i opstanka.

Ciljevi i principi obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u najvećoj meri podudaraju se sa opštim ciljem koncepta savremenog obrazovanja, koje treba da osposobljava učenike da aktivno učestvuju i doprinose društvenom, ekonomskom i kulturnom razvoju svoje zemlje, svoga mesta, ali i planete u celini. Pored toga što je ono istovremeno i obrazovanje za opstanak, mir, toleranciju i demokratiju,

kroz njegovu implementaciju i *primenu aktivnih metoda rada*, neposredno se doprinosi *razvoju kritičkog mišljenja i konceptualnog učenja, neophodnih za rešavanje ekoloških problema i primenu koncepta održivog razvoja u praksi*. Danas su potrebni ljudi koji ne samo znaju, nego i umeju da primene znanja i zato savremena škola to treba i da ostvari, uvažavajući upravo evropsku dimenziju obrazovanja.

Zaključci i preporuke

Reforma je proces koji će trajati, pogotovu što se ne predviđa radikalni, već evolutivni pristup i zato bi buduća *strategija trebalo, u najvećoj mogućoj meri, da uvaži predloženi ekološki pristup*, kako bi obrazovanje zaista odgovaralo vremenu i potrebama savremenog čoveka, ali uz uvažavanje prava i potreba budućih generacija.

Ovakav pristup podrazumeva primenu jasno definisanih ciljeva i principa obrazovanja za životnu sredinu i održivi razvoj u brojnim međunarodnim dokumentima, čiji je potpisnik i Srbija i to, *kroz ekološko osmišljavanje vaspitno-obrazovnog rada* u cilju formiranja ekološki poželjnog ponašanja i sticanja trajnog i funkcionalnog znanja u oblasti životne sredine i održivog razvoja.

Savremeno društvo zahteva da se u obrazovno-vaspitni proces, kako obaveznih, tako i izbornih nastavnih predmeta, ali i vannastavnih aktivnosti, pored već poznatih nastavnih principa, uključi i ekološki princip. Dok je čovek bio skromniji, životna sredina nije bila toliko ugrožena, pa ekološki princip, možda, i nije bio potreban, ali je u sadašnje vreme neophodan.

Praksa pokazuje da za formiranje adekvatnih znanja, stavova i dobrih navika dece i mladih najznačajniju ulogu ima osnovna škola. Izuzetno je važno da se ekološki princip i koncept održivog razvoja integrišu u nastavne programe svih predmeta, jer kojim će znanjima učenici ovladati, koje vrednosti, stavove i navike razviti umnogome zavisi od realizovanih ciljeva, zadataka i predloženih sadržaja u nastavnim programima. Zavisi takođe i od sadržaja koji su zastupljeni i načinima kako su prezentovani u školskim udžbenicima.

Uključivanje ekološkog principa u vaspitno-obrazovni proces omogućava učenicima da steknu navike pravilnog odnosa prema prirodi i životnoj sredini i da uočavaju uticaj čoveka na životnu sredinu. Učenici će razumeti da je i njihova uloga u zaštiti životne sredine značajna, što će ih motivisati da se uključe u akcije zaštite životne sredine, a sve to će rezultirati ekološki poželjnim ponašanjem.

Primena ekološkog principa moguća je u svim nastavnim oblastima, ali je najuspešnija, kako to iskustva potvrđuju, realizacijom odgovarajućih sadržaja u prirodi (nastavom u prirodi, školom u prirodi, izletima) i posetama javnim ustanovama i industriji.

Za ovako ambiciozno postavljene zadatke neophodno je i adekvatno obrazovanje i usavršavanje nastavnika, naročito vaspitača i učitelja, jer oni daju osnove vaspitanja i obrazovanja mladim naraštajima.

Stručno usavršavanje nastavnika ima veoma značajnu ulogu, jer utiče na unapređenje celokupnog obrazovno-vaspitnog procesa. Posebno kada se ima u vidu i činjenica da se svakih pet do deset

godina fond znanja udvostručava. Da bi išli u korak sa zahtevima koji se pred njih postavljaju, neophodno je da se nastavnici kroz proces permanentnog usavršavanja upoznaju sa savremenim znanjima, umenjima i veštinama.

Činjenica je i da svaki nastavnik ostvaruje veliki broj uloga u svome radu i sve su one uslovljene kvalitetom kompetentnosti, ličnih osobina, otvorenosti i spremnosti nastavnika za primenu inovacija u radu, ali i vrednovanjem od strane društva.

U skladu sa preorijentacijom obrazovanja u Srbiji na sticanje trajnih i upotrebljivih znanja, umenja i kompetencija neophodnih za život u savremenom društvu i u uslovima ekološke krize, potrebno je nastaviti započeto uspostavljanje koncepta „održivih eko-škola kao načina življenja“ radi sistematske primene principa održivog razvoja u celokupnom životu i radu škole uz uključivanje roditelja i lokalne zajednice.

endnote

---

1. Zakon o zaštiti životne sredine, „Službeni glasnik RS“, broj 135/04 i dr.
2. TEACHING FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT–Report on a workshop at Veldhoven–Netheralnds 23rd–25th april 1990; OECD, 1990.
3. U dokumentu *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, European Commission 2010.
4. Rezultati iz 2009. godine; izvor „Prosvetni pregled“, 23/30. 12. 2010.g.
5. PISA istraživanje (Program za međunarodno testiranje učenika) iz 2009.godine na kome je 33% naših testiranih učenika prvog razreda srednje škole pokazalo funkcionalnu nepismenost, izvor dokument NPS.
6. „Nacionalni program zaštite životne sredine RS“, poglavlje 8.8. Obrazovanje i razvijanje svesti, str. 148.
7. U decembru 2010. godine u načelu usvojeni dokument „Pravci razvoja i unapređivanja kvaliteta predškolskog, osnovnog, opšteg srednjeg i umetničkog obrazovanja i vaspitanja 2010–2020.
8. Za uvođenje ekološkog pristupa zalažu se autorke dr Vera Matanović i mr Gordana Brun još od 1991. g, kroz radove, učešća u ekspertskim timovima ministarstava nadležnih za pitanja zaštite životne sredine u Republici Srbiji, na skupovima i konferencijama međunarodnog karaktera u zemlji i inostranstvu.
9. D. Šišović, A. Pešikan: Aktivno učenje i njegova primena u konceptu obrazovanja kao podrške stalnom razvoju individue (Education for Sustainable Development).

Trajno rešenje (ne)pravilnog odlaganja električnog i elektronskog (EE) otpada u Gornjem Milanovcu obezbeđivanjem lokacije za privremeno skladištenje

Bojan Milovanović

GM Optimist, Gornji Milanovac

Rezime

Otpad od električnih i elektronskih aparata i uređaja (stari kompjuteri, televizori, frižideri itd), usled brzog tehnološkog razvoja i sve lošijeg kvaliteta izrade samih uređaja, smatra se najbrže rastućom kategorijom otpada na svetu. Zbog opasnosti koju predstavlja po stanovništvo i životnu sredinu uopšte (sadrži između 600 i 1.000 različitih štetnih hemijskih supstanci, od kojih je većina kancerogeno), ovu vrstu otpada je neophodno odlagati odvojeno od ostalih kategorija otpada, što izričito nalaže i Zakon o upravljanju otpadom Republike Srbije (član 50).

U Srbiji godišnje nastane oko 30.000 t električnog i elektronskog (EE) otpada, a procenjuje se da u Gornjem Milanovcu nastane i do 100 t ovog otpada, od čega najveći deo završi na sanitarnoj deponiji

Vujan, a određene količine i na divljim deponijama širom opštine, tj. u potocima, šumarcima pored puta i sl. Zakonodavstvo Evropske unije predviđa da godišnja količina sakupljenog EE otpada po glavi stanovnika bude 4 kg. To znači da trajno rešenje problema pravilnog odlaganja EE otpada predstavlja značajan korak u procesu evropskih integracija.

Određivanjem lokacije za ovu namenu na površini od 100 m² na lokaciji u neposrednoj blizini JKP Gornji Milanovac (katastarski broj 12407), na kojoj bi bila izgrađena montažna nadstrešnica i gde bi prikupljeni elektronski i električni otpad bio privremeno skladišten do njegovog transporta u pogone za reciklažu, opština Gornji Milanovac bi se pozicionirala kao prva opština u Srbiji koja je ovaj problem rešila na održiv i trajan način. Pored toga, rešenjem problema na ovaj način ostvarile bi se i uštede opštinskog budžeta od 80.000 € za svaku godinu produžetka veka trajanja lokalne deponije Vujan, jer ne bi sav generisani otpad u opštini bio odlagan na nju!

Uvod

Po pitanju sistematskog rešenja problema (ne)pravilnog odlaganja električnog i elektronskog (EE) otpada, Gornji Milanovac spada u grupu opština u Srbiji kojima je zaštita i unapređenje životne sredine daleko od prioriteta.

Kako živimo u dobu u kome se, zarad bržeg razvoja društva, tehnologije vrlo brzo smenjuju, ali i u društvu koje je projektovano kao potrošačko, pa je samim tim i potreba za stalnom proizvodnjom

neminovna. To dovodi do smanjenja kvaliteta proizvoda, odnosno njihovog veka trajanja, a u krajnjoj instanci i do rapidnog povećanja EE otpada, što implicira potrebu za rešenjem pravilnog odlaganja, i to obezbeđivanjem lokacije na koju bi privremeno bila odlagana samo ova vrsta otpada.

Električni i elektronski (EE) otpad čine svi aparati i uređaji koji imaju kabal i/ili baterije, odnosno proizvodi čiji rad zavisi od električne struje ili elektromagnetnog polja, i to onda kada prestanu da služe prvobitnoj nameni usled kvara, zastarelosti ili jednostavno zamenom drugim proizvodom. Neki od proizvoda koji čine EE otpad jesu i TV prijemnici, IT oprema, aparati za hlađenje i zamrzavanje, oprema za osvetljenje, kablovi, merni instrumenti itd. Njihova opasnost po okolinu započinje onda kada postanu izloženi atmosferskim uticajima (kiša, sunce, vlaga i sl).

Prioritetni razlog za određivanje lokacije za privremeno skladištenje EE otpada u Gornjem Milanovcu, odakle bi kasnije količine bile transportovane u firmu za reciklažu, jeste taj što on sadrži između 600 i 1.000 različitih štetnih hemijskih supstanci, od kojih je većina **kancerogeno!** Na konferenciji sakupljača EE otpada u Berlinu, konstatovano je da je ova vrsta otpada **drugi najopasniji otpad na planeti!**

Neki od štetnih elemenata koji se nalaze u EE otpadu jesu:

- živa (Hg) – oštećuje centralni nervni sistem i bubrege;
- **brom (Br)** – izaziva oštećenje rasta i reproduktivnih funkcija;
- **berilijum (Be)** – prouzrokuje rak i oštećenja pluća;

- **olovo (Pb)** – oštećuje centralni i periferni nervni sistem, krvotok i bubrege;
- **dioksini i furani** – izazivaju hormonske poremećaje i oštećenja fetusa.

Procena je da se godišnje uveze i stavi na tržište u Republici Srbiji od **80.000 do 100.000 t** novih elektronskih i električnih proizvoda, a da tokom jedne godine u našoj zemlji nastane količina od **30.000 t** EE otpada.

Prema istraživanju koje je uradila organizacija GM Optimist, 5 servisa za popravku TV i audio uređaja, odnosno servisa kompjutera u Gornjem Milanovcu, godišnje generiše preko **2.000 kg EE otpada**, a kada se na to pridodaju i količine koje nastaju u domaćinstvima, dolazimo do saznanja da **stanovništvo u Gornjem Milanovcu stvori nekoliko desetina hiljada kilograma EE otpada**, koji u najboljem slučaju završi na lokalnoj deponiji, ali ne tako retka situacija jeste i da krajnja destinacija ovakvog otpada budu i šume, reke i potoci!

Iako član 50 Zakona o upravljanju otpadom Republike Srbije izričito zabranjuje mešanje otpada od električnih i elektronskih uređaja sa drugim vrstama otpada, on se u Gornjem Milanovcu ne poštuje. Sa druge strane, opština Gornji Milanovac jedna je od retkih u Srbiji koja je imala tu sreću da na njenoj teritoriji bude izgrađena sanitarna deponija za odlaganje otpada. Njena izgradnja je koštala preko 2 miliona evra, a procenjeni vek eksploatacije je oko 25 godina, što znači da njena amortizacija iznosi 80.000 evra godišnje! Drugim rečima, svaka godina produžetka njene eksploatacije **donosi uštedu budžetu**

opštine u iznosu od 80.000 evra, a ova ušteda se može ostvariti samo tako što će se na nju odlagati **samo** one vrste otpada sa kojima je nemoguć bilo kakav dalji tretman (ne mogu se ponovo upotrebiti, reciklirati i sl).

Zakonodavstvo Evropske unije predviđa da godišnja količina sakupljenog EE otpada po glavi stanovnika bude 4 kg, što znači da rešenje ovog problema predstavlja i značajan korak napred ka evropskim integracijama.

Poseban problem predstavlja i fizička veličina pojedinih vrsta EE otpada, kao što su televizori, monitori, frižideri, zamrzivači, usisivači, električni štednjaci itd, tako da je nemoguće da oni stanu u kantu za otpad, pa je to još jedan razlog zašto sve pomenute predmete nalazimo pored puteva, u šumarcima i, uopšte, na mestima gde mogu izazvati ozbiljne probleme po zdravlje stanovništva i životnu sredinu u celini!

Zašto je neophodno pravilno odlaganje EE otpada u Gornjem Milanovcu:

- najbrže rastući otpad na planeti, samo u Gornjem Milanovcu se godišnje generiše nekoliko desetina hiljada kilograma EE otpada;
- drugi najopsaniji otpad na planeti;
- građani Gornjeg Milanovca su nedvosmisleno pokazali da žele da se uključe u rešavanje ovog problema;
- zakonska obaveza (član 50 Zakona o upravljanju otpadom Republike Srbije);
- korak ka evropskim integracijama;

- produžava se vek trajanja deponije Vujan (80.000 € uštede za svaku godinu produžetka);
- gornji Milanovac bi bio prva opština u Srbiji koja bi na održiv način rešila odlaganje EE otpada.

Kritika opcija

Rešenje problema pravilnog odlaganja električnog i elektronskog (EE) otpada u Srbiji je tek u povoju. Za sada se sve praktično svodi na pojedinačnu saradnju firmi za reciklažu sa firmama koje menjaju zastarelu tehnologiju novom, pa žele da se na bezbedan način oslobode starih uređaja. Nedostaje organizovano prikupljanje u lokalnim zajednicama, o čemu svedoči i podatak da praktično nijedna lokalna samouprava u Srbiji nema sistem za sakupljanje EE otpada, odnosno lokaciju na kojoj bi se privremeno deponovala samo ova vrsta otpada. Upravljanje otpadom od elektronske i električne opreme u Srbiji, danas, odvija se po veoma jednostavnoj formuli: zajedno sa ostalim vrstama otpada odlaže se na lokalne deponije, ili preciznije rečeno smetlišta, s obzirom da u našoj državi postoji tek nekoliko sanitarnih deponija. Dakle, ne postoji uređen sistem informisanja stanovništva, prikupljanja, skladištenja, transportovanja i reciklaže EE otpada u Srbiji. Stanovništvo uglavnom nije upoznato o opasnostima koje može izazvati nepravilno odlaganje ovakavog otpada, a i onima koji su toga svesni nije omogućeno da ga odlože nezavisno od ostalog otpada, jer ne postoje posebne posude (kontejneri), odnosno mesta na kojima bi mogli da ga ostave. Praktično jedina opcija za ekološki osvešćene građane, koji u ovom slučaju moraju biti i veoma uporni, jeste da svoj stari televizor, kompjuter i sl. odvezu direktno u neki od pogona za reciklažu koji se nalaze u Beogradu,

Pančevu i Nišu. U ovom slučaju se postavlja pitanje koliko je građana zaista spremno za ovakav korak, čak i u nekom od ova tri grada, a naročito u ostalim mestima koji su desetinama ili stotinama kilometara udaljeni od ovih firmi? Sa druge strane, lokalne samouprave ne čine dovoljne napore da reše pitanje (ne)pravilnog upravljanja EE otpadom na svojoj teritoriji, kršeći na taj način Zakon o upravljanju otpadom koji nedvosmisleno propisuje da se otpad od elektronskih i električnih komponenti ne sme mešati sa drugim vrstama otpada. Organizovano prikupljanje se uglavnom svodi na ad hok akcije ekoloških udruženja, koje su u ovakvoj situaciji zlata vredne, ali su daleko od dovoljnog i nikako ne predstavljaju održivo rešenje problema. Treba napomenuti i akcije koje pokreću firme za reciklažu, ali one većinom za ciljnu grupu imaju javne institucije i biznis sektor, dok je u slučaju akcija koje pokreću ekološke organizacije primarna ciljna grupa stanovništvo svih uzrasta, sa posebnim osvrtom na učenike osnovnih i srednjih škola!

Ovo znači da bi opština Gornji Milanovac bila prva opština u Srbiji koja bi rešila ovaj problem, odnosno, da bi postala predvodnik talasa drugih opština, koje bi po istom modelu krenule u rešavanje problema na svojoj teritoriji. Drugim rečima, Gornji Milanovac bi postao ekološka avangarda i putokaz koji bi sledili ostali!

Čak i trenutno, Gornji Milanovac na ovom polju predstavlja avangardu, i to zahvaljujući ekološkoj organizaciji GM Optimist, koja je višemesečnim akcijama uspela da pokrene svoje sugrađane i tom prilikom prikupi i odveze na reciklažu više od 6 tona EE otpada. Tada je sav prikupljeni otpad privremeno skladišten pod improvizovanim šatorom, odakle je kasnije transpotovan u pogone za reciklažu u

Beogradu. Ovakav vid akcija u ovoj oblasti jedinstven je u Srbiji. Međutim, po završetku projekta građani su se i dalje interesovali gde mogu da odlože svoj EE otpad, pa čak i dovozili i ostavljali stare televizore na mestu gde je tokom projekta stajao šator za privremeno skladištenje, što jasno pokazuje potrebu za postojanjem jedne ovakve lokacije.

Ipak, ovaj svetao primer ostao je usamljen, jer je usled nepostojanja lokacije na kojoj bi se privremeno odlagao EE otpad, nastavljeno bacanje na deponiju Vujan, tako kršeći zakon i, što je možda još važnije, volju građana!

Preporuka

Imajući u vidu sve što je do sada navedeno u ovom tekstu, kao najefikasniji način za rešavanje problema odlaganja EE otpada nameće se određivanje lokacije za privremeno skladištenje i to na prostoru u blizini JKP Gornji Milanovac koji se vodi kao katastarska parcela broj 12407. Na ovoj lokaciji bi kasnije bio izgrađen montažni objekat površine 100 m², koji u stvari predstavlja ograđenu nadstrešnicu jer je prikupljene količine otpada potrebno zaštititi od atmosferskih prilika (nadstrešnica), ali i neodgovornih i znatiželjnih građana (ograda). Kasnije prikupljanje i manipulaciju otpadom mogli bi vršiti članovi organizacije GM Optimist, koji zbog svog načina funkcionisanja (veliki udeo volonterskog rada) mogu fleksibilnije i efikasnije reagovati na potrebe građana.

Pomenutu lokaciju trenutno koriste JKP Gornji Milanovac i JP za puteve za parkiranje dela svojih vozila i kao stovarište, ali na parceli

ima i više nego dovoljno prostora za postavljanje jednog montažnog objekta za ovu namenu. Treba istaći da pomenutu lokaciju koriste i privatni autoprevoznici za parkiranje svojih kamiona i kombi vozila, što je krajnje neprimereno, jer ona (kako što je predloženo) može biti iskorišćena u mnogo korisnije svrhe, za potrebe rešavanja problema za opšte dobro zajednice!

Nakon što Opštinsko veće donese odluku da će ova lokacija biti korišćena za namenu privremenog skladištenja otpada od elektronskih i električnih uređaja, organizacija GM Optimist će krenuti u akciju prikupljanja sredstava za izgradnju ograđene montažne nadstrešnice. Procena je da bi za betoniranje podloge površine 100 m², montiranje žičanog kaveza i limenog krova bilo potrebno oko 300.000 dinara. Za ovakvu vrstu objekta nije potreban priključak za električnu energiju, vodu i kanalizaciju. Najveći deo potrebnih sredstava biće pokriven od strane Republičkog fonda za zaštitu životne sredine, Ministarstva životne sredine, prostornog planiranja i rudarstva, domaćih i stranih fondacija, dok bi jedan deo mogao biti i trebalo bi da bude finansiran iz lokalnog ekološkog budžeta. Veoma je važno napomenuti da kasnija manipulacija otpadom, odnosno njegovo prikupljanje neće predstavljati bilo kakav teret za opštinski budžet i/ili građane, jer bi svi troškovi bili pokriveni iz Republičkog fonda za zaštitu životne sredine. GM Optimist bi nakon donošenja odluke od strane Opštinskog veća potpisao ugovor sa nekim od operatera koji imaju dozvolu za tretman EE otpada, na osnovu kog bi ušao u proceduru za dobijanje dozvole za prikupljanje i skladištenje, koju izdaje resorno ministarstvo, kako bi ceo proces bio u potpunosti usklađen sa važećim zakonima Republike Srbije.

Određivanjem lokacije za privremeno skladištenje elektronskog i električnog otpada i izgradnjom montažne nadstrešnice na parceli broj 12407, opština Gornji Milanovac nedvosmisleno postaje lider u Srbiji kada je problem upravljanja otpadom u pitanju, jer ima izgrađenu sanitarnu deponiju i uslove za primarnu selekciju PET-a i papira.

Takođe, rešenje problema na ovakav način obezbeđuje potpuno poštovanje zakona, štiti zdravlje građana i životne sredine, omogućava značajne uštede opštinskog budžeta (dugoročno gledano), i izlazi u susret potrebama građana koji su nedvosmisleno pokazali interesovanje i želju da ovaj problem bude trajno rešen.

Kako još nijedna opština u Srbiji nije rešila ovaj problem na održiv način, primer Gornjeg Milanovca bio bi putokaz drugima kako da unaprede stanje životne sredine kada je reč o oblasti upravljanja otpadom.

Pravilno odlaganje EE otpada ne predstavlja samo zakonsku obavezu, već ovaj problem prvenstveno treba da bude sagledan iz ugla opasnosti koju on predstavlja po zdravlje ljudi i životnu sredinu uopšte, odnosno rapidnog povećavanja ove vrste otpada iz godine u godinu. Teški metali i kancerogene materije koje sadrži u sebi, usled nepravilnog odlaganja, a putem lanca ishrane dospevaju do ljudskog organizma, gde se trajno talože direktno utičući na kvalitet i dužinu životnog veka! S obzirom da su neki od ovih elemenata ujedno i mutogeni, to znači da će posledice osetiti i mnoge generacije koje tek dolaze.

OCD – partneri ili statisti?

Vladimir Janković

Unija ekologa UNEKOOP, Paraćin

Rezime

Postizanje ciljeva u oblasti životne sredine u Srbiji nije moguće realizovati ukoliko se ne uspostavi konstruktivno partnerstvo državnog, privrednog i javnog sektora.

Postojeći nivo uključenosti predstavnika organizacija civilnog društva koje se bave problematikom životne sredine u kreiranju i implementaciji praktičnih politika u ovoj oblasti nije na zadovoljavajućem nivou ni sa stanovišta želje organizacija civilnog društva (OCD), ali ni stvarnih potreba proisteklih iz aktuelnih integracionih procesa.

Ovaj tekst nema nameru da konstatuje stanje, već je namera da na bazi identifikovanih problema pruži osnov i preporuke za njegovo unapređenje.

Između istorijskog nasleđa i istorijske potrebe

Uloga i uticaj organizacija civilnog društva u primene politike životne sredine u Srbiji na nezadovoljavajućem je nivou, pa je neophodno preduzeti aktivnosti koje će dovesti do kvalitativnih promena u ovoj oblasti.

U koncipiranju aktivnosti na prevazilaženju ovog problema ne mogu se, i ne smeju ignorisati sve specifičnosti aktuelnog ambijenta u kome funkcioniše civilni sektor u Srbiji.

Na putu profilisanja statusa organizacija civilnog društva kao nezaobilaznog činioca u procesu reformi, velike probleme imale su i države koje su već prošle tranzicioni proces.

Situacija u Srbiji je značajno usložena nizom dešavanja koja se ne odnose samo na promenu društvenog uređenja i napuštanja socijalističko--komunističkih principa funkcionisanja, već i višegodišnje politike konfrotiranja, ratova i specifične indoktrinacije u odnosu na neke opšteprihvaćene međunarodne principe i standarde.

Ove činjenica nikako više ne mogu biti izgovor za nezadovoljavajuće stanje po pitanju uloge civilnog sektora u kreiranju i implementaciji praktičnih politika u Srbiji, već polazna informacija za izbor najefikasnijih modela.

Mora se shvatiti da pristupanje EU predstavlja jedinstven proces koji zahteva menjanje načela funkcionisanja uprave na svim nivoima!

Pored evidentnog nezadovoljstva organizacija civilnog društva po pitanju njihove pozicije u aktivnostima vezanim za oblast životne sredine u Srbiji, neodrživost postojećeg stanja potencirana je i od strane institucija koji prate proces pridruživanja Srbije EU.

U više navrata u izveštajima Komisije EU o napretku Srbije u procesu pridruživanja EU nedvosmisleno je potenciran problem nezadovoljavajućeg učešća organizacija civilnog društva u donošenju odluka i kontroli vlasti u oblasti zaštite životne sredine. Upućene su i kritike na račun nedovoljnih kapaciteta za sprovođenje reformi i implementaciji usvojenih zakonskih propisa.

Mnogo marketinga, malo saradnje

Sagledavajući trenutnu situaciju, možemo biti saglasni da na nivou države ne postoji mehanizam koji bi na sistematičan i održiv način obezbedio uključivanje organizacija civilnog društva u proces kreiranja i primene politika u životnoj sredini.

Postojeće aktivnosti mahom su sporadični pokušaji kojima je nedostajala namera da se organizacije civilnog društva tretiraju kao ravnopravni partner u procesu reformi i procesu pridruživanja. Ne postoji efikasan način za učešće OCD u kreiranju strateških i zakonskih dokumenata.

Zbog izostanka konkretizacije saradnje nakon potpisivanja Memoranduma o saradnji sa Ministarstvom životne sredine i prostornog planiranja, stiče se utisak da je i ova aktivnost samo još

jedna potvrda neadekvatnog poimanja uloge organizacija civilnog društva, gde se saradnja svodi na ispunjenje ponekad uslovljenih procedura ili dobra prilika za puku marketinšku promociju.

U našim uslovima, pojam organizacija civilnog društva u oblasti životne sredine jeste problematičan sam po sebi – jer postojeća praksa ne pravi razliku ni po realnim kapacitetima organizacija, ali ni po oblastima interesovanja i delovanja.

Skoro da je nemoguće na isti način koncipirati ulogu jedne organizacije civilnog društva koja se bavi promocijom i transferom primera dobre prakse npr. u oblasti otpada, organizacije koja je zainteresovana da bude staralac prirodnog dobra ili Odred izviđača.

Naši predlozi, zajednička korist

- Jedan od preduslova za uspostavljanje efikasnog partnerstva je procena kapaciteta i jasno segmentisanje grupacija organizacija civilnog društva koji se bave problematikom zaštite životne sredine. Mora se uvažiti realnost da postoje značajne razlike u kapacitetima OCD, ali i u delokrugu interesovanja za pojedine teme (upravljanja otpadom, biodiverzitet, klimatske promene...).
- Podsticati organizacije civilnog društva na umrežavanje i profilisanje u određenom segmentu angažovanja. Na ovaj način bi se ojačao kapacitet OCD, ali i sinergija vidljivosti i njihovog uticaja u društvu. Profilisanje organizacija u direktnoj je vezi sa ranije pomenutom preporukom za segmentisanjem OCD, jer bi tematsko finansiranje

direktno uticalo i na opredeljivanju OCD da se specijalizuju za određene oblasti.

- Realnost je da većina OCD u Srbiji nema stabilne izvore finansiranja, što direktno ograničava mogućnost učestvovanja na međunarodnim konkursima. U cilju smanjenja negativnih posledica ovakve prakse potrebno je projektovati namensku poziciju u budžetu – „fond“ za obezbeđenje sopstvenog učešća organizacijama civilnog društva prilikom apliciranja kod međunarodnih donatora. Propisati jasnu proceduru za ostvarivanje prava na sredstva za ove namene.
- Uvesti instituciju tzv. *zelene stolice* za predstavnike organizacija civilnog društva i Odboru za životnu sredinu Narodne skupštine Srbije, a po istoj analogiji i u lokalnim gradskim i opštinskim većima. Na ovaj način omogućila bi se veća inventivnost u kreiranju praktičnih politika u oblasti zaštite životne sredine, a sve u cilju ubrzavanja reformi i integracionih procesa.
- U oblasti upravljanja otpadom uspostaviti dugoročnu saradnju sa organizacijama civilnog društva koje su se specijalizirale za pojedine tokove otpada, na taj način što bi se njima poverile sve aktivnosti (kampanje, edukacija...) na povećanju nivoa informisanosti i stvaranju pozitivnih navika. Za ove namene obezbediti stabilne izvore finansiranja iz dela sredstava koje od generatora otpada ubira Fond za životnu sredinu.
- Ohrabriti organizacije civilnog društva za ulogu staralaca zaštićenih prirodnih dobara u cilju podizanja pokretanja inicijativa za povećanje

površina pod režimom zaštite. Poznato je da Srbija ima za skoro 5% manje zaštićene površine od proseka u evropskim zemljama. Ovakvu situaciju dodatno otežava saznanje da većina staralaca ne obavlja svoju funkciju na adekvatan način. Sa druge strane u retkim slučajevima gde staraoci nisu javna preduzeća i lokalne samouprave („Zasavica“, „Uvac“...) imamo evidentne pozitivne rezultate.

- Ojačati kapacitete organizacija civilnog društva za vršenja funkcije pružalaca usluga u oblasti životne sredine. U podzakonskim aktima „legalizovati“ mogućnost da OCD budu ravnopravni pružaoci usluga u oblasti životne sredine. Na ovaj način stvorili bi se uslovi za obezbeđenje finansijske održivosti OCD.

Učešće organizacija civilnog društva u procesu primene politike životne sredine u Srbiji

Mirjana Kolundžić

Vojvođnska zelena inicijativa, Novi Sad

Rezime

„Zemlja se može eksploatisati i ogoleti tokom pet godina u korist brzog profita, ali stotinu godina čuvanja i negovanja neće u potpunosti otkloniti štetu.“ (Glikson, 1971)

Ministarstvo zaštite životne sredine organizuje sastanke sa organizacijama civilnog društva (OCD) i konsultuje se sa njima kada su programi i regulative u procesu usvajanja, ali često OCD, iako donekle učestvuju, nisu obavestene da li se i kako njihovi predlozi uzimaju u obzir. Do sada, OCD nisu bile uspešne u sprečavanju investicija sa nepovoljnim uticajem na životnu sredinu. Neke od tih investicija su omogućile uništavanje najvrednijih prirodnih resursa u Srbiji zarad megalomanskih projekata pojedinaca.

Organizacije civilnog društva su značajani društveni sektor i vitalna karika civilnog društva, koja omogućava da se čuje glas građana, kao i učešće građana u procesima odlučivanja u zaštiti javnih interesa i procesu primene politike životne sredine u Srbiji.

Praksa u svetu je pokazala da su organizacije civilnog društva (*WWF, IUCN, Green peace, Birdlife international i dr*)¹ dale vrlo značajan doprinos neposrednoj implementaciji koncepta održivog razvoja.

Polazimo od stanovišta da niko bolje ne poznaje situaciju na terenu od lokalnih organizacija civilnog društva ekološke opredeljenosti i da ih zato treba maksimalno uključiti u zaštitu i očuvanje životne sredine Srbije, kako je to i proklamovano u *Poglavlju 27 Agende 21*². Istovremeno, potrebno je razvijati saradnju vlade i OCD kroz zajedničke akcije na svim nivoima. Stoga smatramo da je potrebno da set zakona iz oblasti zaštite životne sredine bude deo nacionalnih prioriteta i da njihova implementacija i sprovođenje budu razvijeni na svim nivoima, a za to je potrebna ne samo saradnja između Vlade i OCD, nego je u okviru svake lokalne uprave potrebno i osposobljavanje i jačanje u kadrovskom i organizacionom smislu za obavljanje poslova iz oblasti zaštite životne sredine.

Pozadina i značaj problema

Pojam **civilnog društva** novijeg je datuma i vezuje se za svetski samit o planeti Zemlji koji je održan 1993. godine, kada se u međunarodnom dokumentu „*AGENDA 21*“ prvi put koristio. Definicija za civilno društvo je *sfera institucija, organizacija i*

pojedinaца lociranih između porodica, država i tržišta u kojoj ljudi učestvuju volonterski da unaprede zajedničke interese.

Istraživanja su pokazala da je dve trećine neprofitnog sektora koncentrisano u tradicionalnim društvenim i socijalnim delatnostima: obrazovanje (29%), zdravstvo (20%) i socijalno staranje (18%), dok se u preostale svrstavaju organizacije koje se bave ekološkim pitanjima i sl.

Stvaranje institucionalnog mehanizma saradnje vlada i OCD noviji je društveni fenomen.³ Prvo se javlja u Velikoj Britaniji, u vidu sporazuma o saradnji (*compact*) koji je potpisala Vlada i predstavnici OCD. Za potpisivanje sporazuma od posebnog su značaja bila dva dokumenta: *Izveštaj* komisije profesora Dikina o budućnosti civilnog društva u Velikoj Britaniji iz 1996. godine i *Program* Laburističke partije („novih laburista“) iz 1997. godine.⁴ U Programu, koji je objavljen pre parlamentarnih izbora, ističe se značaj saradnje Vlade i civilnog društva u sprovođenju sveobuhvatnih zakonskih, ekonomskih i političkih reformi.

Trenutno stanje životne sredine ukazuje na potrebu da prioritet bude rešavanje nagomilanih problema u životnoj sredini. U slučaju nerazvijene ekološke svesti, najadekvatniji način očuvanja prirodnih bogatstava i zdrave životne sredine su jasni, precizni i primenjivi zakoni. Zahvaljujuću razvoju ekološke svesti u svetu, i želje za približavanjem naše zemlje svetu, ratifikovani su mnogi međunarodni ugovori i konvencije, a neki od njih veoma bitni, tek bi trebalo da se ratifikuju. Otvaranjem naše zemlje regionu i svetu, neće biti dovoljno samo ratifikovanje, već i obaveza implementacije svih potpisanih ugovora i konvencija. **Domaće zakonodavstvo bi trebalo da bude**

temelj zdrave životne sredine, a samim tim i zdravog društva.

Usklađivanje domaćeg i stranog zakonodavstva, kao i razvoj domaćeg zakonodavstva u polju zaštite i unapređenja životne sredine, jedan je od neophodnih segmenata napretka i prihvatanja naše zemlje od strane ne samo Evropske unije, već i celog sveta.

Srbija učestvuje u procesu stabilizacije i pridruženja Evropskoj uniji (EU) i u okviru programske politike EU za zemlje Zapadnog Balkana, ima kao krajnji cilj članstvo u EU. Kako je i bila preporuka prvog Pregleda stanja životne sredine, stvoren je novi pravni okvir s ciljem zaštite životne sredine. U toku 2004. godine, usvojeni su sledeći zakoni: *Zakon o zaštiti životne sredine*; *Zakon o strateškoj proceni uticaja na životnu sredinu* („Službeni glasnik RS“, broj 135/04); *Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu* („Službeni glasnik RS“, broj 135/04), i *Zakon o integrisanom sprečavanju i kontroli zagađenja* („Službeni glasnik RS“, broj 135/04). Od 2002. godine Srbija je načinila značajan napredak u pogledu izrade zakonodavstva u oblasti zaštite životne sredine, ali ne i dovoljan.

Značajne odlike civilnog društva su sloboda govora i sloboda udruživanja kao bitni elementi u demokratskom društvu u kojima su različiti pogledi dozvoljeni i poželjni i gde je organizacijama ili asocijacijama različite vrste dozvoljeno da postoje. Što se tiče tema o životnoj sredini, poboljšala se transparentnost u smislu odgovornosti i projekata, a u manjem stepenu ona koja se odnosi na informisanje o životnoj sredini. *Zakon o zaštiti životne sredine* dodaje i pravo svakoga da učestvuje u procesu donošenja odluka. Iako se čini da je ova praksa uvedena, teško je proceniti koliko efikasno se ona sprovodi.

Arhuska konvencija⁵ je jedan od najvažnijih dokumenata u međunarodno-pravnoj zaštiti životne sredine. U odredbe Arhuske konvencije ugrađena su dva međunarodna procesa: proces izgradnje međunarodnih pravnih normi u oblasti životne sredine, koje su univerzalnog karaktera i od značaja za sve države sveta; i proces oblikovanja regionalnih aktivnosti i normi.

Opređeljenost Srbije da se priključi EU donosi niz obaveza, a najveći deo je iz oblasti zaštite i unapređenja životne sredine. Tako Nacionalni program za integraciju Srbije u EU, koji se odnosi na životnu sredinu, obuhvata čak dve trećine od oko 950 propisa koje je potrebno uskladiti. Dokument Vlade o potrebama Republike Srbije za međunarodnu pomoć u periodu do 2010. godine, obiluje podacima iz oblasti zaštite životne sredine. **Navedeno je da su u našoj zemlji najveći problemi zagađivanje vazduha, vode, zemljišta i neodgovarajuće upravljanje otpadom.**

Kritika opcija

Procenjuje se da u Srbiji danas ima preko 400 organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom životne sredine, od toga u Vojvodini ima 97 organizacija, prema ažuriranoj bazi podataka Sekretarijata (2009. godine).

U cilju rešavanja kompleksnih problema u oblasti integralnog upravljanja zaštitom i unapređenjem stanja životne sredine u Vojvodini, upravo je neophodno jačanje uloge OCD kao partnera državnih institucija u održivom razvoju.

Uticao i značaj OCD u društvu zavisi od:

- pravnog okvira u kome deluju;
- postojanja institucionalnih mehanizama za uključivanje OCD u ekološko-pravne i društvene procese;
- otvorenosti ekoloških institucija za komunikaciju i saradnju sa OCD;
- poznavanje i prepoznatljivost OCD u javnosti i poverenja građana.

Stručni kapaciteti OCD nisu dovoljno iskorišćeni i još uvek su većinom nepoznati u zemlji i ponekad organizacijama civilnog društva nedostaje neohodna obuka i edukacija da bi se obezbedili doprinosi visokog kvaliteta.

Organizacije civilnog društva su od samog početka bile uključene u pregovore koji su prethodili usvajanju Arhuske konvencije. Na ovaj način, treći sektor je prihvaćen kao partner u procesu kreiranja i razvoja politike zaštite životne sredine, što je predstavljalo sasvim novi pristup u radu UN-a u ovoj oblasti. Arhuska konvencija je od velike koristi za javnost, odnosno građane kao pojedince ili udružene u različite forme udruživanja. Ova konvencija precizno definiše termin „zainteresovana javnost“ imajući u vidu da se OCD koje se bave pitanjima životne sredine, a prema nacionalnom zakonodavstvu, ispunjavaju uslove za to, automatski smatraju zainteresovanom javnošću. Na ovaj način Arhuska konvencija postavlja organizacije civilnog društva u privilegovan položaj.

Zakon o slobodnom pristupu informacijama usvojen je 2004. godine („Službeni glasnik RS“, broj 120/2004). Ovaj zakon i njegov pravilnik iz 2005. godine *Uputstvo za objavljivanje informacija o radu javnih*

tela daju građanima pravo da se raspituju o radu vladinih institucija, zahtevaju od njih izveštavanje javnosti o njihovim odgovornostima, organizacionoj strukturi, budžetu, službama, javnim procedurama, procedurama za traženje informacija itd, i daju građanima mogućnost da se žale na rad i procedure Vlade. Odgovornost za nadgledanje implementacije ovog zakona leži na Ministarstvu kulture, čiji Sektor za medije prati i obaveštava javnost o implementaciji i predlaže poboljšanja. Zakon je poboljšao transparentnost Vladinog rada, ali je bio nejednako implementiran među institucijama.

Arhuska konvencija teži ukidanju državnog monopola u oblasti životne sredine. Konvencija građanima i organizacijama civilnog društva omogućuje pristup informacijama i aktivno učešće u različitim procedurama od značaja za životnu sredinu, čineći ih ovim putem bitnim partnerima u ovim procesima.

Na 57. sednici Vlade Republike Srbije koja je održana 27. decembra 2007. godine usvojen je *Predlog zakona o potvrđivanju Konvencije o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu po pitanjima životne sredine*. Ratifikacijom *Konvencije o pristupu informacijama, učešću javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu po pitanjima životne sredine*, Republika Srbija je potvrdila svoje opredeljenje za otvorenost i slobodan pristup informacijama o životnoj sredini, kao i osiguranje učešća javnosti po pitanjima životne sredine i pristup pravosuđu u skladu sa svetskim standardima.

Saradnja Vlade i OCD u Srbiji je još u ranoj fazi. Prema rezultatima prvog empirijskog istraživanja civilnog društva u Srbiji (CIVICUS⁶)

većina organizacija smatra da je ona još uvek ograničena (47%), uprkos različitim oblicima komunikacije između Vlade i OCD. Država i OCD su poslednjih godina komunicirale uglavnom namenski, najčešće oko pitanja evropskih integracija, smanjenja siromaštva i socijalne politike, te održivog lokalnog razvoja. U tom smislu, dosadašnja saradnja između sektora odsljikava stanje društva i probleme sa kojima se Srbija suočava u procesu političke i ekonomske tranzicije.

Kao poseban problem u implementaciji donetih zakona iz oblasti životne sredine, pored činjenice da **u 40% lokalnih samouprava ne postoji niko ko se bavi sprovođenjem zakonodavstva iz oblasti EU,** ističu se i **mala budžetska izdvajanja** za životnu sredinu. Iz budžeta se za zaštitu životne sredine izdvaja 0,3% bruto nacionalnog dohotka, **za razliku od evropskog proseka koji je između 2,5 i 2,6%.**

Iz Kancelarije za evropske integracije navodi se da je harmonizacija zakonodavstva sa zakonodavstvom Evropske unije jedan od preduslova za dobijanje statusa kandidata i otpočinjanje procesa priprema za članstvo u EU i da značajan broj tih zakona dolazi upravo iz oblasti zaštite životne sredine. **Vensan Dežer,** šef delegacije EU u Srbiji rekao je da Srbija treba da usvoji još čitav set pravila potrebnih za usvajanje evropskih standarda u oblasti životne sredine i **istakao važnost aktivnog učešća običnih građana u zaštiti životne sredine.**

Nedostatak institucionalnog dijaloga. Dalje učešće OCD u sistemskom dijalogu sa Vladom Srbije zahteva veću transparentnost, konsultativne razgovore, osmišljenu komunikaciju i redovnu

razmenu važnih dokumenata i informacija. U vezi sa tim, Izveštaj Evropske komisije⁷ navodi da su mehanizmi za konsultacije sa javnošću i pružanje informacija o radu Vlade slabo razvijeni. Stoga, Vlada bi trebalo da osigura primenu zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Nedostaci u toku procesa izrade zakona ne daju kontinuirani uvid građanima u status zakona, što je isto tako štetno po vladavinu prava. **Nema dovoljno konsultacija u toku izrade nacрта zakona. Posledica ovakvog pristupa je nizak kvalitet velikog broja zakona, koje je potrebno naknadno menjati ili čak nepostojanje zakona koji uređuju i regulišu određena pitanja vezana za zaštitu životne sredine.** Proces izmene dodatno uvećava troškove sprovođenja zakona i dovodi do neizvesnosti kod onih koji moraju da ih poštuju.

Usled toga što nije donet *Zakon o javnim zelenim površinama* koji je trebalo doneti odmah posle usvajanja *Zakona o zaštiti životne sredine* (2004. god) *Vojvođanska zelena inicijativa* trenutno organizuje kampanju *Gde god nađeš zgodno mesto, TI DRVO POSADI!* koja ima za cilj donošenje *Odluke o zaštiti i unapređenju javnih zelenih površina u gradu Novom Sadu.*

Zakonski propisi relevantni za rešavanje ovog problema:

- Ustav Republike Srbije (član 74: Svako ima pravo na zdravu životnu sredinu i na blagovremeno i potpuno obaveštavanje o njenom stanju);
- Statut grada Novog Sada (član 79 prema kome Skupština daje mišljenje na program zaštite i unapređenja životne sredine i na izveštaj o sprovođenju programa);

- Zakon o zaštiti životne sredine („Službeni glasnik RS“, broj 135/2004) član 20, član 34;
- Odluka o uređenju grada („Službeni list Grada Novog Sada“, broj 22/2006) član 5, Nacrt zakona o zaštiti i unapređenju zelenih površina, članovi 8, 9 i 60.

Saradnja Vlade sa OCD nije jedan od glavnih uslova za članstvo u EU, ali nema nikakve sumnje da je ova saradnja od posebnog značaja za sve zemlje Zapadnog Balkana u procesu evropskih integracija. Novi *Instrument* za pretpristupnu **pomoć zemljama Zapadnog Balkana (IPA program) predviđa za razdoblje od sedam godina izdvajanje od 11,467 milijardi evra, kako bi se ovim zemljama pomoglo u harmonizaciji domaćih pravnih propisa** sa pravnom stečevinom EU i ojačali kapaciteti za korišćenje sredstava iz strukturnih fondova, fondova ruralnog razvoja i kohezionog fonda.

Civilno društvo u Srbiji suočava se sa kontinuiranim slabljenjem.

Ovo se odnosi na nemogućnost sektora da zadovolji kriterijume dalje profesionalizacije i specijalizacije u svom delovanju. To predstavlja značajnu prepreku za ugovaranje usluga koje pružaju OCD, naročito u malim i nedovoljno razvijenim sredinama. Time su dodatno ugrožene male organizacije koje sve teže opstaju zato što ne mogu da ispune uslove profesionalnog delovanja. **Ostali problemi se tiču razvijenosti samog sektora, naime najveći broj organizacija je lociran u gradovima, dok u manjim sredinama, naročito ruralnim, njihovo delovanje je jedva vidljivo ili uopšte ne postoje.** Otuda građani imaju skromne informacije o delovanju i značaju rada OCD.

Praktični izazov leži u **suočavanju sa obostranim zahtevima da se uspostavi bolja komunikacija između OCD i Vlade**. Postoji veliki broj organizacija koje deluju u različitim sektorima i oblastima, te je za Vladu teško da uspostavi saradnju sa svima. S druge strane, jedna grupa ne može da predstavlja civilno društvo, te se iznova postavlja pitanje reprezentativnosti. CIVIKUS izveštaj navodi da je komunikacija između OCD-a neadekvatna i ograničena. Broj mreža i koalicija je takođe limitiran. Saglasno tome, kada se javi potreba za prisustvom predstavnika civilnog društva u određenim procesima, Vlada teško može da odabere pojedince ili organizacije koje bi predstavljale sektor.

Preporuke i zaključci

Saradnja države i OCD u oblasti unapređenja i zaštite životne sredine jedan je od bitnih uslova ne samo za očuvanje i unapređenje životne sredine, već i za bržu integraciju Srbije u Evropsku uniju.

Nadležne vlasti u Srbiji bi trebalo da:

- potvrde deklarativno izraženu političku volju i spremnost za **razvoj dijaloga i saradnje sa OCD na principima ravnopravnosti, samostalnosti i partnerstva kroz doslednu primenu i dalji razvoj zakona u oblasti zaštite životne sredine**, pre svega u delu koji se odnosi na uspostavljanje institucionalnih mehanizama saradnje sa OCD;
- omogućiti **sistematsko uključivanje OCD u implementaciju zakona iz oblasti zaštite životne sredine na svim nivoima vlasti kroz različite oblike neformalne razmene informacija i**

- konsultacija** (forumi, fokusne grupe, radionice, okrugli stolovi i sl), te kroz uključivanje predstavnika OCD u stalna i povremena radna tela, komisije, odbore pri izvršnim i zakonodavnim organima vlasti;
- podržati uspostavljanje efikasnijih i inkluzivnih modela/mehanizama za **konsultacije sa OCD u vezi sa implementacijom zakona u oblasti zaštite životne sredine, polazeći od komparativne analize i dobre prakse u drugim zemljama;**
  - set zakona iz oblasti životne sredine treba da bude deo nacionalnih prioriteta i za njihovu implementaciju i sprovođenje na lokalnom nivou potrebno je osposobljavanje i jačanje u kadrovskom i organizacionom smislu pa se sugeriše **da se u okviru svake gradske uprave obrazuje samostalna organizaciona jedinica za obavljanje pravno-ekonomskih poslova iz oblasti zaštite životne sredine.**

Kao i u prethodnom ustavu, i u Ustavu iz 2006. godine navodi se da građani imaju pravo na zdravu životnu sredinu, kao i pravo da budu informisani o stanju životne sredine, ali takođe imaju odgovornost i da je čuvaju. Čak i po *Zakonu o zaštiti životne sredine* stoji pravo svakoga da učestvuje u procesu donošenja odluka, mada je teško proceniti koliko se efikasno sprovodi bez obzira na postojanje tog prava.

Potrebno je da OCD imaju daleko veći značaj u pravno-ekološkoj sferi zemalja u razvoju, naročito zbog toga što savremena državna administracija ne može da zadovolji sve potrebe građana, pa bi u mnoge svoje programe trebalo da uključe OCD i neprofitni sektor, gde se oni efikasnije ostvaruju.

endnote

---

1. WWF – *World Wildlife Fund* – vodeća organizacija u očuvanje divljih životinja i ugroženih vrsta.

IUCN – The International Union for Conservation of Nature – Međunarodna unija za očuvanje prirode.

Green peace – vodeća nezavisna organizacija koja mirnim direktnim akcijama i kreativnom komunikacijom ističe globalne ekološke probleme i promovise rešenja koja su neophodna za „zelenu“ i mirnu budućnost.

Birdlife international – globalni savez za održanje svetske zajednice ptica i ljudi.

2. *Agenda 21 – akcioni plan Ujedinjenih nacija (UN) koji se odnosi na održivi razvoj i koji je bio rezultat Konferencije UN o očuvanju životne sredine i razvoju, održan u Rio de Žaneiru, u Brazilu 1992. godine. Predstavlja sveobuhvatni nacrt mera koje treba preduzeti globalno, nacionalno i lokalno od strane organizacija, vlada i i vodećih zajednica u svakom području u kojem ljudi direktno utiču na životnu sredinu.*

3. Pod organizacijama civilnog društva podrazumevaju se različiti oblici privatnog organizovanja koji ispunjavaju sledeće kriterijume: 1) osnivaju se ugovorom ili drugim privatno-pravnim aktom (odlukom oosnivanju, testamentom, itd); 2) osnivaju se u cilju ostvarivanja nekog idealnog cilja u opšte korisne ili privatne svrhe; 3) osnivaju se dobrovoljno; 4) nisu deo strukture državne vlasti. U kontekstu Srbije, pod organizacijama civilnog društva podrazumevaju se udruženja, zadužbine, fondacije i fondovi. Uporedno-pravno, pod organizacijama civilnog društva podrazumevaju se i neprofitne korporacije, privatne ustanove, kao i drugi oblici organizovanjakoji ispunjavaju gore navedene kriterijume.

4. *The Deakin Commission Report: The Future of Voluntary Sector, Labor Party: Building the Future Together.*

5. *Arhuska konvencija – dokument usvojen 25. juna 1998. godine na četvrtoj konferenciji „Životna sredina za Evropu“ u gradu Arhusu (Danska). Cilj ovekonvencije je da se doprinese zaštiti prava svakog pojedinca sadašnjih i budućih generacija, da žive u sredini koja obezbeđuje zdravlje i blagostanje. Arhuska konvencija je međunarodni instrument zaštite životne sredine koja sadrži tri grupe pravila koja se odnose na:*

a) pravo građana na informisanost – građani imaju pravo na tačne informacije o pojavama i aktivnostima koje mogu imati uticaj na kvalitet životne sredine, zdravlje ljudi i životinja;

b) pravo građana da učestvuju u donošenju odluka o životnoj sredini – pravo po kome građani mogu uzeti učešće u izradi planova i programa koje se tiču životne sredine – generalni urbanistički, prostorni, regulacioni, lokalni ekološki plan, odnosno učešće u pripremi propisa, u procedurama izrade analize uticaja na životnu sredinu i sl.

c) pristup pravosuđu u slučaju kada su prethodna dva prava povređena – svi građani čiji su interesi ili prava povređena u vezi sa pitanjima koja se tiču životne sredine imaju prava na sudsku zaštitu.

6. *Civil Society in Serbia: Suppressed during the 1990s – Gaining Legitimacy and Recognition after 2000*,

ARGUMENT I Centar za razvoj neprofitnog sektora, Beograd, 2006.

7. *SIGMA – Kreiranje i koordinacija politika, izveštaj Evropske Komisije za Srbiju, maj 2008.*

Unapređenje informisanja javnosti putem uspostavljanja portala za predmete iz oblasti procene uticaja na životnu sredinu

Branislav Jovanović

Društvo mladih istraživača Bor, Bor

Rezime

Vrlo dobro zakonsko rešenje da zainteresovana javnost može imati uvid i dati svoje mišljenje tokom postupka izdavanja dozvola za izvođenje radova/rad objekata koji mogu imati (štetnog) uticaja na životnu sredinu, nije dovoljno funkcionalno iz razloga nedovoljnog informisanja javnosti o postojanju navedenih predmeta.

Zakon predviđa obavezu informisanja javnosti isključivo preko lokalnog lista koji izlazi na području koje će/može biti zahvaćeno uticajem planirane aktivnosti/projekta. Praksa pokazuje (slab odziv zainteresovane javnosti, a naročito organizacija civilnog društva iz oblasti zaštite životne sredine koje bi po definiciji trebalo da budu zainteresovane) da to nije dovoljno, odnosno da zainteresovana javnost često nije obaveštena, iz razloga brojnih nedostataka štampanih medija.

Otuda je **neophodno** uvesti dodatan vid obaveštavanja – putem portala Ministarstva životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja, što je svrsishodno, realno izvodljivo – u praksi dokazano i jeftino.

Kontekst i značaj problema

Zakon o proceni uticaja na životnu sredinu¹ doneo je vrlo dobra rešenja po zaštitu životne sredine, jer predviđa mogućnost uvida i učešća zainteresovane javnosti u različitim fazama procesa odlučivanja o davanju odobrenja za izgradnju/rad objekata koji mogu imati uticaja na istu.

Faze procesa odlučivanja su:

- odlučivanje o potrebi izrade studije o proceni uticaja (predmetnih radova/objekata);
- odlučivanje o obimu i sadržaju studije;
- javni uvid, javna prezentacija i javna rasprava o studiji;
- prihvatanje/odbacivanje studije.

Veoma je pozitivno što su pod pojmom *zainteresovane javnosti* ubrojane i nevladine organizacije (u daljem tekstu organizacije civilnog društva – OCD) iz oblasti zaštite životne sredine, registrovane kod nadležnog organa², jer praksa pokazuje da su navedene organizacije vrlo konstruktivan subjekt u navedenom procesu, iz razloga velike zainteresovanosti za navedenu problematiku i posedovanja odgovarajućeg nivoa stručnog znanja.

Najveći problem za koji smo utvrdili da postoji prilikom primene Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu odnosi se na obaveštavanje zainteresovane javnosti.

Prema ovom zakonu³, nadležni organ je dužan da o obaveštava javnost o sledećem:

- o primljenom zahtevu o potrebi procene uticaja⁴;
- o primljenom zahtevu za određivanje obima i sadržaja studije⁵;
- o mestu i vremenu javnog uvida, javne prezentacije i javne rasprave o studiji o proceni uticaja⁶;
- o odluci o davanju saglasnosti ili odbijanju davanja saglasnosti na studiju.⁷

Zakon predviđa obaveštavanje javnosti o navedenim stvarima putem najmanje jednog lokalnog lista na svakom od službenih jezika koji izlazi na području koje će biti zahvaćeno uticajem planiranog projekta odnosno aktivnosti. Obaveštavanje se **može** obaviti i putem elektronskih medija.⁸

Mišljenja smo da bi bilo mnogo transparentnije/efikasnije obaveštavanje javnosti, a prvenstveno OCD iz oblasti zaštite životne sredine, osim navedenog načina (lokalni mediji) i **obaveznim** objavljivanjem obaveštenja na portalu Ministarstva za zaštitu životne sredine, na način kako se već radi po Zakonu o upravljanju otpadom⁹. Na ovaj način OCD mogu praćenjem portala Ministarstva imati uvid u sve zahteve na celom području Srbije i u slučaju zainteresovanosti uključiti se u davanje mišljenja / javnu raspravu...

Kritika postojećeg stanja/rešenja

U ovom poglavlju ćemo izneti glavne zamerke na sadašnji propisani način informisanja javnosti (preko lokalnog lista koji izlazi na području

koje će/može biti zahvaćeno uticajem planirane aktivnosti/projekta) u smislu neefikasnosti istog:

1. Kupaca/čitalaca štampanih medija je iz godine u godinu sve manje, a korisnika interneta sve više.
2. Novine treba kupiti i to baš onog dana kada izlazi Obaveštenje, dok je pregled portala besplatan i može mu se pristupiti u svako doba, sa bilo koje lokacije¹⁰.
3. U slučaju *malih* sredina, gde organizacije civilnog društva iz oblasti zaštite životne sredine ne postoje, ili su *slabog* kapaciteta, praktično nema zainteresovanih/sposobnih lica za uključivanje u proces donošenja odluke u vezi sa studijom procene uticaja, jer *jače* organizacije, koje nijedno zagađenje ne smatraju *lokalnim* nego zagađenjem Srbije i planete Zemlje¹¹, i koje bi često bile zainteresovane da uzmu učešće u navedenom procesu, jednostavno nemaju uvid u dešavanja na lokalnu, izuzev onom gde im se nalazi sedište.
4. Pojedinci/organizacije koje se bave naučnim i drugim istraživanjima¹² nemaju adekvatan uvid šta se *dešava* na celoj teritoriji Srbije.
5. Korektno je napomenuti da pojedine lokalne samouprave koriste svoje sajtove za isticanje predmetnih obaveštenja, što je vrlo pohvalno, ali to za njih nije obavezujuće i nije dovoljno – potreban je centralni portal, tj. jedinstvena baza podataka.

Preporuke

Iz napred viđenog izlaganja, nameće se zaključak o svrsishodnosti uvođenja dodatnog načina obaveštavanja javnosti o primljenim zahtevima u vezi sa studijama o proceni uticaja. Pored obaveštavanja

putem štampanih medija, potrebno je uvesti **obavezno** obaveštavanje preko sajta/portala Ministarstva životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja, u posebnoj rubrici koja se odnosi na studije procene uticaja.

Argumentacija za ovakvo rešenje je vrlo jasna:

1. Postojeći način obaveštavanja (putem štampanih medija) pokazao se nedovoljnim.¹³
2. Predloženi način je realno ostvariv i dokazan u praksi, između ostalog, upravo na sajtu Ministarstva životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja, gde postoji posebna rubrika **oglašavanje**, koja se odnosi na obaveštavanje o primljenim zahtevima za sakupljanje, transport, skladištenje i preradu otpada.¹⁴
3. Predloženi način je realno jeftin – troškovi održavanja stranice na portalu se drastično ne uvećavaju, a korist koja se može dobiti ovim putem je ogromna.

Kako bi se ova zamisao sprovela u praksu, potrebno je promeniti čl. 29 Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu („Službeni glasnik RS“, broj 135/04, 36/09), u smislu da je nadležan organ za prijem zahteva, vođenje postupka i donošenje Rešenja u vezi sa studijama za procenu uticaja, obavezan da izda odgovarajuće obaveštenje putem najmanje jednog lokalnog lista na svakom od službenih jezika koji izlazi na području koje će biti zahvaćeno uticajem planiranog projekta odnosno aktivnosti i **putem portala Ministarstva životne sredine, rudarstva i prostornog planiranja, u za to određenoj rubrici.**

Radi što bolje preglednosti, na portalu treba omogućiti pretraživanje obaveštenja/predmeta po datumu i opštini/gradu.

Obaveštenje bi trebalo da sadrži minimum sledeće podatke:

1. Podaci o predmetnom radu/objektu–lokacija (grad, opština, katastarska opština, potes, broj katastarske parcele), vrsta radova (objekta), datum početka realizacije projekta, naziv (ime) investitora, naziv izvođača radova.
2. Podaci o nadležnom organu za sprovođenje postupka (naziv organa, adresa, kontakt telefon, e-adresa).
3. Tok kretanja predmeta – koji će sadržati sve relevantne informacije o kretanju konkretnog predmeta (npr. datum podnošenja predmeta, kada i gde je moguć uvid javnosti u predmet, vreme zakazivanja javne rasprave, doneta rešenja i sl.)

U svakom slučaju, predlažemo da OCD iz oblasti zaštite životne sredine, kao verovatno glavni korisnici usluga obaveštavanja preko predmetnog portala, daju svoje mišljenje u vezi sa formom i sadržajem obaveštenja. Navedeno mišljenje bi se moglo zatražiti putem javnog poziva za dostavljanje mišljenja i/ili putem javnog poziva na odgovarajuću javnu raspravu. U slučaju Vaše saglasnosti, naša organizacija bi mogla, bez naknade, da sprovede navedenu anketu.

Ažuriranje podataka bi se moglo izvesti na barem dva načina. Prvi bi bio slanje podataka od strane nadležnog organa za sprovođenje postupka na odgovarajućem obrascu u određenom roku službi Ministarstva koja bi ažurirala bazu podataka portala. Drugi način, koji bi bio pogodniji u smislu jasnije odgovornosti u slučaju neažuriranja baze podataka portala je ažuriranje od strane nadležnog organa. Ovo je vrlo jednostavno izvesti – postoji ogroman broj internet foruma gde korisnici (u našem slučaju – nadležni organ) nakon logovanja (unosa

korisničkog imena i lozinke) mogu unositi nove podatke, menjati ili brisati postojeće.

Iz svega navedenog, nameće se zaključak da bi postojanje portala za predmete iz oblasti procene uticaja na životnu sredinu znatno unapredilo informisanje javnosti. Ovo bi bilo od značaja pre svega za OCD iz oblasti zaštite životne sredine koje bi blagovremeno i sigurno bile obaveštavane o svim predmetima iz oblasti procene uticaja na životnu sredinu sa teritorije cele države, što bi za posledicu najverovatnije rezultiralo većim učešćem OCD u svim fazama rešavanja predmeta. Većim učešćem javnosti (OCD) rešavanje predmeta dobilo bi na kvalitetu iz razloga većeg broja činjenica/argumenata koji bi se mogli uzeti u obzir. Sa druge strane, korist bi imala i stručna javnost (naučne i stručne ustanove, naučni radnici, studenti fakulteta iz oblasti životne sredine i sl.) koja bi imala redovan i jednostavan pregled o vrstama i broju predmeta, što bi moglo uticati na smer budućih istraživanja, specijalizacija u određenim oblastima i sl.

endnote

---

1. „Službeni glasnik RS“, broj 135/04, 36/09.
2. čl. 2, st. 1, t. 7 Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu.
3. čl. 29
4. čl. 10, st. 1 i 4
5. čl. 14, st. 1 i 4
6. čl. 20
7. čl. 25
8. čl. 29, st. 3
9. Na osnovu čl. 63, st. 2 Zakona o upravljanju otpadom („Službeni glasnik RS“, broj 36/2009 i 88/2010).

10. Značajno npr. za studente koji studiraju van mesta prebivališta i za naše državljane koji borave/žive u inostranstvu, a koji su u načelu zainteresovani za zaštitu životne sredine u svom zavičaju.
11. Brojni su primeri koji povezuju naizgled *lokalna* zagađenja i *globalne* posledice, od kojih ćemo navesti samo dva: 1. prisustvo određenih koncentracija herbicida atrazina u skoro svim podzemnim vodama Srbije, uključujući i područja gde se kukuruz ne gaji, tj. atrazin ne koristi; 2. prisustvo određenih – nemalih koncentracija teških metala u organizmu belih medveda koji žive u sredinama bez industrije.
12. Zaštita životne sredine postaje sve značajnija u Srbiji, naročito usled približavanja Evropskoj uniji. Sve veći broj fakulteta i instituta bavi se zaštitom životne sredine kao osnovnim ili sporednim predmetom.
13. Između ostalog, anketa Društva mladih istraživača, sprovedena od 22. do 24. 1. 2011. godine, među 32 organizacije civilnog društva iz oblasti zaštite životne sredine, pokazala je da su se za uvođenje **obaveznog** obaveštavanja o studijama za procenu uticaja, putem portala Ministarstva, izjasnile sve navedene organizacije.
14. Na internet-stranici [http://www.ekoplan.gov.rs/src/Obavesten ... 1-list.htm](http://www.ekoplan.gov.rs/src/Obavesten...1-list.htm) mogu se videti obaveštenja o prijemu zahteva za skladištenje i tretman ne opasnog i opasnog otpada na teritoriji cele Srbije.

Prevazilaženje formalnog zadovoljavanja zakonskih obaveza lokalne samouprave prilikom priprema za investicije rizične po životnu sredinu u opštini Vršac

Budimir Babić

Ekološko društvo Avalon, Vršac

Rezime

U skladu sa zakonskim odredbama opštinska služba zaštite životne sredine informiše javnost o svakoj novoj investiciji rizičnoj po životnu sredinu. Ona to najčešće čini oglasom u lokalnim novinama, koje većina stanovništva naše zajednice ne koristi kao izvor informacija, a i oni koji to pročitaju imaju čitav niz prepreka koje ih sprečavaju da se aktivno uključe u proces odlučivanja o opravdanosti određene investicije.

Ovakva praksa bi trebalo da se izmeni, te da se pronade modus koji bi omogućio stanovništvu detaljna saznanja o karakteristikama određenih investicija, mogućnostima konsultovanja sa ekspertima iz odgovarajuće oblasti i saznanja o njihovoj potencijalnoj ulozi u javnim diskusijama kada je njeno održavanje primereno datom slučaju.

Kontekst i pozadina problema

Formalno zadovoljavanje zakonskih obaveza prema stanovništvu, koje ispunjava lokalna samouprava, odnosno odeljenje zaštite životne sredine odvija se redovno putem šturih informacija o investicijama riskantnim po životnu sredinu. Unazad nekoliko godina samo par puta se dogodilo da ekološke nevladine organizacije zatraže kopije dokumenata o nekoj od investicija ili učestvuju u javnoj raspravi povodom nekog od ovakvih slučajeva, što ideju o uticaju građanstva na ugrožavanje njihove životne sredine sasvim obesmišljava. Uvereni smo da zakon nije proistekao zbog pukog ispunjavanja forme, već zbog stvarne delotvornosti – iz čega proističe da je problem evidentan i više nego jasan.

Podsetimo da se on direktno odražava na kvalitet životne sredine, jer izostankom reakcije sredine često izostaje i pokretanje mera potrebne zaštite ili izbegavanja novonastalih oblika njenog ugrožavanja.

Možda još dublju posledicu predstavlja izostanak ostvarenja demokratskih prava građana da utiču na donosiocima odluka o ekološkoj budućnosti zajednice. Ovim se, zapravo, potkrepljuje uvreženo ubeđenje žitelja da oni i nemaju nikakvih mogućnosti da utiču na razvoj događaja u svom okruženju, što jeste pogubno za dalji razvoj demokratije na lokalnom nivou, pa i ostatku regiona pošto su mnoge oči uprte u nas – regionalnog lidera. Atmosfera demokratičnosti i ugleda demokratije ozbiljno je narušena između ostalog i zbog ovakvog prenebraganja smisla ideje o uključenosti stanovništva u donošenje, po životnu sredinu, važnih odluka. Zahvaljujući ovakvoj situaciji,

mnoge štete su već nastale i da se ova tendencija ne bi nastavila od velikog je značaja da se dati problem reši u što kraćem roku.

Jasno je da je jedan od verovatnih uzroka nedostatak sredstava za sadržajnije bavljenje ovim problemom, ali koliko nam je poznato do sada nije ni razmatrana mogućnost obimnijeg bavljenja ovom problematikom, pa ne postoji ni procena sredstava koja bi za to morala biti utrošena, te s toga postoji mogućnost da ta sredstva ne bi predstavljala preveliko opterećenje za budžet opštine.

Kritika opcija

Vodeći se načelima demokratskog ustrojstva društva, kao i demokratskim pravima građana, utvrđujemo da je od velike važnosti njihov uticaj na odluke relevantne po kvalitet života zajednice. Za nju, odnosno za navedeni kvalitet njene egzistencije, zaštita životne sredine igra značajnu ulogu i zbog toga prevazilaženje formalnog zadovoljavanja zakonskih obaveza lokalne samouprave prilikom priprema za investicije rizične po životnu sredinu predstavlja jedan od preduslova društvenog razvoja. Pogotovo ukoliko imamo nameru da se on, u što kraćem roku, počne odvijati u okrilju ujedinjene Evrope.

Koju god opciju rešavanja problema da izaberemo ona treba da sadrži različite oblike pravovremenog i detaljnog obaveštavanja zajednice o ekološki rizičnoj investiciji sa naglaskom na posebne aktivnosti stanovništva potencijalno ugroženog dela komune. Između ostalog primereno je koristiti:

- plakate
- letke
- TV spotove
- radio džinglove,
- TV i radio emisije,
- novinske oglase i članke,
- po potrebi i bilborde,
- poseban veb-sajt posvećen informisanju o ovim temama,
- fejsbuk stranicu za razmenu informacija, stavova i inicijativa vezanih za datu problematiku.

Takođe obezbediti:

- dostupnu arhivu i mogućnost dobijanja kopija relevantnih dokumenata;
- konsultacije sa predstavnicima opštinskog odeljenja za zaštitu životne sredine;
- prostor za konsultacije među građanima i nevladinim organizacijama ;
- konsultacije sa ekspertima;
- pripreme za učežće građanstva i nevladinih organizacija u javnim raspravama povodom određenih investicija;
- rad tima za evidentiranje i praćenje svakog slučaja ponaosob (ukoliko je u pitanju opcija – akcija ekoloških nevladinih organizacija).

Navešćemo tri moguće opcije organizovanja tima za rešavanja nastalog problema:

- **Proširenje delatnosti već postojećeg odeljenja za zaštitu životne**

sredine. – Ova mogućnost deluje kao finansijski najpogodnija, međutim, treba imati u vidu da su u sastavu ovih odeljenja uglavnom inspektori za zaštitu životne sredine i eventualno njihovi asistenti, već do guše u mnogobrojnim poslovima, te da bi to zahtevalo otvaranje novih radnih mesta. Pored toga, njihova uslovljenost pripadanjem službama lokalne samouprave može pobuditi sumnje u njihovu neutralnost.

- **Osnivanje novog opštinskog odeljenja za animiranje i pomoć građanstvu za učešće u procesu donošenja odluka o investicijama rizičnim po životnu sredinu** (poznato u evropskoj praksi – recimo u Švedskoj). – Nudi veoma kvalitetan i sistematičan rad u ovoj oblasti, ali je to opcija koja bi zahtevala ozbiljna sredstva i poduži proces donošenja odluke o ustanovljenju (bar u našim uslovima). Takođe, njena bi uslovljenost pripadanjem službama lokalne samouprave mogla pobuditi sumnje u neutralnost tog odeljenja.
- **Formiranje nezavisnog tima sastavljenog od članova ekoloških nevladinih organizacija.** – Predstavlja iskorak iz institucionalne forme rada i izvestan rizik kad je u pitanju kontrola vršenja funkcija od strane lokalne samouprave. Njena neutralnost se takođe nemože garantovati. Projekat koji bi odredio način rada ovakvog tima, podrazumeva izvesne izdatke lokalne samouprave, a njegov završetak otvara novi krug debate.

Zaključci i preporuke

Naš predlog je, da i pored nedostataka koje smo naveli, treća opcija (formiranje nezavisnog tima sastavljenog od članova ekoloških organizacija civilnog društva) bude izabrana, jer:

- iziskuje najmanje sredstava;
- poseduje energiju entuzijazma, novine i početka;
- u formi jednogodišnjeg ili dvogodišnjeg eksperimenta može dati dobre smernice za buduće rešavanje ovog pitanja;
- od svih opcija ovaj tim najviše nosi karakteristike neutralnog;
- podiže kapacitete ekoloških nevladinih organizacija.

Pored toga uvereni smo da bi ovakvo rešenje – uključenje nevladinog sektora, kao aktivnog faktora u procese demokratskog odlučivanja donelo viši nivo demokratičnosti naše lokalne zajednice. Ona bi mogla da bude ugledni primer za celu zemlju i time doprinese našem približavanju standardima Evropske unije, kako u oblasti zaštite životne sredine, tako i u oblasti ostvarenja ljudskih, demokratskih prava svakog pojedinca.

Beleške o autorima

Aleksandra Asprovskaja,

Centar za razvoj građanskog društva PROTECTA

U nevladinom sektoru (PROTECTA-i) radim već sedam godina. U svom radu sam imala prilike da učestvujem kako u pisanju tako i u implementaciji velikog broja projekata iz oblasti zaštite životne sredine. Po struci sam dipl. inž. zaštite životne sredine. Svoj rad u nevladinom sektoru sam usmerila unapređenju kvaliteta života i životne sredine, i sa puno entuzijazma radim na tome. U okviru svog rada imala sam prilike da dve godine budem organizator istraživanja javnog mnjenja u nišavskom okrugu, da organizujem anketare, kao i da sama budem anketar. Pored toga bila sam i organizator kampanja i uličnih akcija. Učesnik sam velikog broja seminara, konferencija iz oblasti zaštite životne sredine. Kroz razne ekološke projekte sam saradivala sa osnovnim i srednjim školama u Nišu, organizovala razne vrste akcija i držala radionice na temu zaštite životne sredine. Inače sam veliki zagovornik zaštite životne sredine, kako u poslu, tako i u privatnom životu

Centar za razvoj građanskog društva PROTECTA je nevladino udruženje, osnovano 1998. godine na neodređeno vreme, radi ostvarivanja ciljeva izgradnje građanskog društva u Srbiji. Naša vizija je usmerena ka stvaranju post-tranzicione, ekonomski razvijene Srbije, sa zakonima i politikom koji podrazumevaju uključivanje građana u procese donošenja odluka. Svoje programe sprovodimo kroz 4 oblasti i to: decentralizacija i ekonomski razvoj, promocija vrednosti civilnog društva i standarda EU, prekogranična saradnja i održivi razvoj, primena inovativnih modela socijalnog delovanja u lokalnim zajednicama.

Alenka Durutović,

Mala barka

Diplomirani biolog zaštite životne sredine. Biološki fakultet, Univerziteta u Beogradu, završila 2009. godine, na smeru ekologija i zaštita životne sredine. Volonter Crvenog krsta Beograd (pođučavanje romske dece iz socijalno ugroženih naselja o ekologiji i problemima vezanim za zaštitu životne sredine). Učesnik međunarodnih kongresa i kurseva: Trening kurs „Menadžment projektima - Identifikacija, Primena, Monitoring i Evaluacija“ (Laura Popescu iz Rumunije, u organizaciji Crvenog krsta Beograd); FP6 EU projekat CROPWAT (Centre for Sustainable CROP - Water Management) na Poljoprivrednom fakultetu Univerziteta u Beogradu; III Internacionalni kongres za Jugoistočnu Evropu „Energetska efikasnost i obnovljivi izvori energije“; Letnji naučno-istraživački kurs „Južni Kučaj - Grza“, u okviru Biološkog istraživačkog društva „Josif Pančić“ iz Beograda; IV Međunarodni naučni kongres BALWOIS, Ohrid, Republika Makedonija, 2010.

Udruženje Mala Barka prvenstveno se bavi razvijanjem, unapređjenjem i zaštitom ljudskih prava. Kao jednu od osnovnih delatnosti

udruženja istakli bismo zaštitu životne sredine. S tim u vezi, u samom statutu udruženja naveli smo da su osnovni ciljevi udruženja: zalaganje za razvijanje ekološke svesti ljudi, očuvanje ekosistema i svih dobara i usluga koje nam ekosistemi pružaju, borba za zdravu životnu sredinu i održivi razvoj, promovisanje značaja obnovljivih izvora energije, reciklaže, biorazgradivog materijala, zalaganje za racionalno korišćenje prirodnih resursa i sve aktivnosti u cilju sprečavanja ugrožavanja prirode od savremenih čovekovih tekovina i dejstva koje vrši, a koja izazivaju narušavanje u prirodi, u prvom redu vodenog bogatstva.

Ana Marinković,

Ambasadori životne sredine

Diplomirala na Fakultetu političkih nauka, na politikološkom smeru. U Ambasadorima životne sredine aktivna od decembra 2010. godine.

Ambasadori životne sredine je udruženje građana osnovano 2005. godine sa misijom da doprinosi u izgradnji čistije, zdravije i održive životne sredine u zemlji, regionu, Evropi i planeti kroz partnerstvo sa lokalnim i međunarodnim nevladinim organizacijama, vladinim i drugim institucijama, prenošenje znanja u oblasti životne sredine i komunikaciju na svim nivoima, razvijanje javne svesti u oblasti životne sredine, aktivnosti koje doprinose ekonomskom, socijalnom i održivom razvoju.

Bojan Milovanović,

GM Optimist

Bojan ima 28 godina, dolazi iz Gornjeg Milanovca, a po zanimanju je inženjer informatike. Kao odgovor na stanje u društvu u kome se o problemima samo priča, ali se ne preduzima konkretna akcija za

njihovo rešavanje, krajem 2007. godine pokreće inicijativu za osnivanje organizacije po imenu GM Optimist, koja bi se bavila prvenstveno problemima iz domena životne sredine, ali i promocije zdravih stilova života i kulture u opštem smislu. Voli prirodu, kampovanja, planinarenje, biciklizam, mali fudbal, kuglanje. Većiti borac protiv nekulture!

Organizacija GM Optimist, iz Gornjeg Milanovca, osnovana je 14. januara 2008. godine. Iako je kao prioritetnu oblast postavila zaštitu i unapređenje životne sredine, organizacija je aktivna i na polju promocije zdravih stilova života, kulture u opštem smislu, ali i socijalno-humanitarnim aktivnostima. Naročito smo usmereni na dečiji i omladinski aktivizam, kroz promociju volonterskog rada. Naši dosadašnji projekti obuhvatili su širok spektar aktivnosti: terenske akcije (čišćenje, reciklaža, pošumljavanje), edukativni seminari, stručna predavanja, javne tribine, okrugli stolovi, rok koncerti, foto izložbe, filmske projekcije u saradnji sa Slobodnom zonom, međunarodni volonterski kamp itd.

Branislav Jovanović,

Društvo mladih istraživača Bor

Rodjen 1971. godine u Beogradu. Diplomirani inženjer poljoprivrede za zaštitu bilja i prehrambenih proizvoda. Stalni sudski veštak iz oblasti poljoprivrede. Dugogodišnji saradnik i član Društva mladih istraživača iz Bora (www.mibor.rs), prvenstveno u oblastima održive poljoprivrede i zaštite životne sredine.

Društvo Mladih Istraživača Bor osnovano je 1976. godine sa ciljem da okuplja mlade zainteresovane za naučno-istraživački rad iz oblasti prirodnih i društvenih nauka, kao i iz oblasti zaštite životne

sredine. Društvo čini više klubova i sekcija od kojih je Ekološki klub najaktivniji. Detaljno o DMI pronadjite na www.mibor.rs

Branislav Kevenski,

Udruženje ekologa EKOS-Gložan

Rodjen 27. 04. 1973. Diplomirao na Poljoprivrednom fakultetu Univerziteta u Nitri, Slovačka. Trenutno radi kao pomoćnik predsednika opštine Bački Petrovac.

Udruženje ekologa EKOS-Gložan, osnovano je početkom 2006. godine, a registrovano u avgustu 2007. godine u Gložanu. To je dobrovoljno udruženje građana, organizovano u cilju unapređivanja ekološke svesti i očuvanja biodiverziteta. Svojim delovanjem doprinosi pre svega, zaštiti i očuvanju zdrave životne sredine.

Branka Ninić-Rašeta,

Ekološko društvo Carska bara

Rođena 2. novembra 1948. godine. Završila Višu ekonomsku školu, smer Spoljna trgovina. Živi i radi u Perlezu. Tečno govori nemački jezik.

Ekološko društvo Carska bara, osnovano 2004. godine je društvo za unapređenje životne sredine i života na selu. Pored očuvanja i unapređenja životnog prostora društvo se zalaže za očuvanje tradicije, kulturnog i duhovnog nasleđa naše sredine. Društvo se zalaže za očuvanje prirodnog rezervata „Stari Begej – Carska bara“.

Budimir Babić,

Ekološko udruženje Avalon

Zaštiti životne sredine posvećen sam već više od 20 godina. Pored NVO angažovanja, u jednom periodu bio sam veoma uključen u delovanje

zeleno-političke opcije naše zemlje. Uži sektor mog interesovanja je socijalna ekologija, što je razumljivo budući da sam po profesiji sociolog. Predsednik sam Ekološkog udruženja „Avalon“, čije je sedište u Vršcu. 2007. godine vodio sam projekat „LEAP za opštinu Vršac“ u okviru EU programa prekogranične saradnje Srbija - Rumunija.

Ekološko udruženje „AVALON“ registrovano je 04. 02. 2003. sa sedištem u Vršcu. Ekološko udruženje „Avalon“ posvećeno je vrednostima životne sredine, humanističkim idealima, ljudskim pravima i slobodama, principima tolerancije, uvažavanju razlika, multikulturalnosti i solidarnosti.

Dejan Stojanović,

Akademsko društvo za proučavanje i zaštitu prirode

Rođen sam u Zrenjaninu 1986. godine, gde sam završio osnovnu školu i Zrenjaninsku gimnaziju. Smer Ekologija – zaštita životne sredine na Prirodno-matematičkom fakultetu u Novom Sadu upisujem 2006. godine, na kojem sam apsolvant od ove godine. Pored Akademskog društva za proučavanje i zaštitu prirode, član sam i Naučno-istrživačkog društva studenata biologije „Josif Pančić“, kao i Pravne klinike za zaštitu životne sredine Pravnog fakulteta u Novom Sadu, sa kojima sam učestvovao u više projekata, akcija i takmičenja. Koautor i autor sam 9 naučnih radova. Zainteresovan sam za različite aspekte oblasti životne sredine.

Akademsko društvo za proučavanje i zaštitu prirode – Novi Sad, osnovano je u maju 2004. u Novom Sadu. Društvo okuplja, pre svega, stručnjake: biologe, ekologe, geografe, geologe, šumare, fotografe, snimatelje prirode, pedagoge i druge koji se profesionalno bave svetom prirode i koji su spremni da se dodatno angažuju na njenoj zaštiti.

Akademsko društvo svojim stručnim stavovima i nastupom u medijima pomaže i sva druga društva i pokrete u našoj zemlji koji se bave ekologijom i zaštitom prirode i na taj način doprinosi razvoju ukupne svesti stanovništva o potrebi očuvanja prirode naših krajeva.

Dragan Đekić,

Centar za prirodne resurse Natura, Valjevo

Rođen 15. Februara 1956. godine u Valjevu. Završena elektro-tehnička škola. Zaposlen u Direkciji za upravljanje i prenos električne energije. U Centru za prirodne resurse Natura, volonterski aktivan već deset godina.

Centar za prirodne resurse „Natura“ iz Valjeva osnovan je u februaru 1992. godine kao Fondacija za zaštitu beloglavog supa „Gyps fulvus“ i praktično od te godine je u misiji zaštite ove ugrožene i zaštićene vrste ptica. Zaštita je počela i u Novoj Varoši – klisura reke Uvac i u klisuri reke Mileševke. Centar je od 1995. godine staralac Specijlanog rezervata prirode „Klisura reke Trešnjice“ u kojoj je najvrednije kolonija beloglavog supa. Kolonija u Trešnjici je najsevernija kontinentalna kolonija u Evropi. Broj ptica varira od 32-40, ali je stabilan, odnosno opstanak nije ugrožen. To se postiže organizovanjem hranilišta koji vode meštani sela Grčići u klisuri Trešnjice.

Dragan Taškov,

Društvo za zaštitu životne sredine Stara planina

Sa svojim prijateljima 1996. godine osnovali smo društvo Stara planina. Moji prijatelji su danas u vodama privatnog biznisa. Ostao sam najdosledniji u nastojanjima da kroz rad društva uvedemo principe održivog razvoja i zaštitimo naše prirodne resurse. Ovaj „sizifovski“ posao danas pokušavamo da sa novim saradnicima prebacimo mlađim

snagama tako da smo veliki deo rada usmerili na uvođenje novih obrazovnih programa za najmlađe.

Društvo za zaštitu životne sredine Stara planina osnovano je 1996. godine. Do sada je, pored rada na lokalnu, realizovalo nekoliko projekata sa regionalnim prekograničnim uticajem. Sa našim prijateljima i partnerima iz srodnih organizacija učestvovali smo i u sprovođenju kampanja sa nacionalnim karakterom. U toku je priprema novog Statuta organizacije i ostale dokumentacije za preregistraciju društva.

Gordana Brun,

Udruženje Škola za opstanak

Magistar zaštite životne sredine, profesionalni novinar i autor udžbenika, priručnika i knjiga iz oblasti ekologije i zaštite životne sredine. Jedan od osnivača Ministarstva zaštite životne sredine Srbije. Posebno angažovana u oblasti obrazovanja za zaštitu životne sredine i održivi razvoj od osnivanja Ministarstva. Autor akreditovanog programa usavršavanja nastavnika u ovoj oblasti pod nazivom »Obrazovanje za opstanak«. Predstavnik Srbije u izradi Regionalne strategije obrazovanja za OR u UNECE. Član Nacionalne komisije za saradnju sa UNESCO za oblast ekologije i zaštite životne sredine. Član međunarodnih organizacija (BIOPOLITICS, B.EN.A). Autor i rukovodilac nekolicine projekata («Programske osnove formiranja regionalnog centra u Beogradu obrazovanja za održivi razvoj», »Obučavanje za održivi razvoj u lokalnim zajednicama« (REC i SIDA) »Srbija se brani lepotom« i dr.). Autor filma o održivom razvoju Beograda »Volimo Beograd svaki dan pomalo«.

Udruženje »Škola za opstanak« iz Beograda od 2003. godine okuplja stručnjake iz raznih oblasti, opredeljenje za nov koncept obrazovanja

zasnovan na novoj filozofiji življenja, ekološkoj etici i principima održivog razvoja. Misija «Škole za opstanak» ostvaruje se kroz povezivanje pojedinaca, institucija, pokretanje i podržavanje dobrih ideja i primera prakse na jačanju ekološke i građanske svesti o ličnoj odgovornosti za stanje životne sredine. To ostvarujemo prvenstveno kroz obrazovanje i vaspitanje. Naš akreditovan seminar „Obrazovanje za opstanak“, Ministarstvo prosvete procenilo je kao obavezni za usavršavanje nastavnika u oblasti ekologije i zaštite životne sredine. Aktivizam «Škole za opstanak» uvek je udružen sa svima koji to žele. Organizovali smo više akcija čišćenja i uređenja prostora. Branili smo «Ledinačko jezero», Porodicu bistrih potoka... sprovodili u život naše osnovno geslo: SVEST i GEST.

Igor Jezdimirović,

Inženjeri zaštite životne sredine

Imam dvadeset osam godina i bavim se aktivno zaštitom životne sredine kroz aktivnosti OCD Inženjeri zaštite životne sredine u Novom Sadu. Završavam master na Fakultetu tehničkih nauka na odseku inženjerstva zaštite životne sredine. Bavim se pomalo naučnim radom i istraživanjem u oblasti energetske efikasnosti i njenog uticaja na postizanje održivog razvoja u Srbiji, dosta putujem i saradujem na međunarodnim projektima u oblasti zaštite životne sredine. Volim da čitam i gledam filmove, a profesionalni hobi mi je fotografija (pored Gimnazije završio sam i srednju školu za fotografa - davnih dana).

Udruženje građana Inženjeri zaštite životne sredine, osnovano je 2005. godine od strane inženjera, pravnika, studenata, mladih i malo starijih ljubitelja životne sredine. Organizovani i udruženi oko zajedničke vizije bolje i zdravije budućnosti u kojoj će se životna sredina

poštovati i ceniti, a ne eksploatisati i uništavati, članovi udruženja svojim aktivnim radom doprinose razvoju ekološke svesti, očuvanju i unapređenju života. Programske aktivnosti kojima se bavimo sprovode se kroz različite projekte podržane od strane međunarodnih donatora i domaćih institucija u cilju postizanja održivog razvoja i zaštite životne sredine. Veliki broj partnera u Srbiji i inostranstvu učestvuje sa nama u realizaciji projekata i pruža nam podršku u njihovoj implementaciji.

Ivan Vilimonović,

Udruženje rudnjanskih domaćina

Rođen je 17.05.1971. u Kraljevu. Poljoprivredni tehničar opšteg smera. Srednju poljoprivrednu-hemijsku školu završio u Kraljevu, a Višu poljoprivrednu školu u Požarevcu. Trenutno radi kao koordinator PC Kraljevo u okviru Asocijacije za razvoj Ibarske doline IDA.

Udruženje rudnjanskih domaćina osnovano je u Rudnu dana 11. januara 2007. godine kao nestranačko, nevladino i neprofitno udruženje na inicijativu mladih porodičnih ljudi. Misija udruženja je podsticanja razvoja mesne zajednice Rudno, na svim poljima uz maksimalno poštovanje različitosti i principa decentralizacije. Članovi udruženja ispoljili su veliku aktivnost na dosadašnjim projektima i spremni su i dalje da učestvuju na ostvarenju svih programa. Udruženje organizuje samo ili u zajednici sa drugim organizacijama stručne skupove, savetovanja, seminare, i druge oblike stručnog obrazovanja u ovoj oblasti; objavljuje knjige i druge publikacije o problematici lokalnog razvoja, u skladu sa zakonom; organizuju naučne i stručne radnike za rad na naučnim, stručnim i istraživačkim projektima iz domena ekonomskog razvoja seoskih mesnih zajednica; sarađuje sa univerzitetima, stručnim udruženjima, i drugim organizacijama u zemlji i inostranstvu koje se bave probematikom ruralnog razvoja.

Ivana Anđelković, Pokret za održivi razvoj Odraz

Rođena i živim u Kraljevu, gde sam završila Prirodno-matematičku gimnaziju. Diplomirala na Geografskom fakultetu u Beogradu. Trenutno na masteru Integralno upravljanje prirodnim resursima, na fakultetu Futura. Radila kao profesor geografije, kao novinar i urednik na televiziji, a zadnjih pet godina sam turistički radnik. Učesnik brojnih seminara iz oblasti turizma i zaštite životne sredine.

Osnovni ciljevi delovanja *Udruženja građana Pokret za održivi razvoj „Odraz“ Kraljevo* su promocija i zalaganje za implementaciju principa održivog razvoja u zajednici, kako na lokalnom nivou tako i u regiji. Naša misija je da primenom savremenih metoda ekološke edukacije i konsaltinga pomognemo zainteresovanim stranama: građanima, nevladinim organizacijama, poslovnom sektoru i donosiocima odluka u organima uprave da uspostave principe i realizuju strategiju usklađenog, održivog razvoja u svojoj zajednici za dobrobit ljudi i životne sredine. Naša vizija je da postanemo vodeća članica mreže organizacija koje uspešno realizuje svoje programe na polju promocije i implementacije principa i strategije održivog razvoja u Srbiji, na prostoru Balkana i šire.

Jelena Nikolić, Omladinski kreativni klub–OK klub, Loznica

Rođena 8.4.1980. godine u Loznici. Završila Šumarski fakultet u Beogradu, smer šumarstvo, a srednju ekonomsku školu u Loznici, smer Ekonomski tehničar. Ostala znanja: znanje engleskog jezika, korišćenje računara, položen vozački ispit B kategorije. Aktivno učestvuje u svim vidovima neformalnog obrazovanja. Član mnogih stručnih organizacija I organizacija za mlade. Trenutno zaposlena u JP za upravljanje građevinskim zemljištem GRAD, u Loznici, kao koordinator javnih radova.

Omladinski kreativni klub, OK klub je nestranačko, nevladino, i neprofitabilno udruženje građana. Osnovan je krajem 2007. godine i danas broji oko 20-ak članova, koji žele da rade aktivno i kreativno, na rešavanju problema mladih. Ciljevi naše organizacije su unapređenje građanskih prava i sloboda, vladavine prava, nediskriminacije i odgovorne vlasti; unapređenje participativne demokratije, decentralizacije i razvoj građanskog aktivizma na lokalnom nivou; izgradnja i razvoj civilnog društva; unapređenje saradnje vlade sa biznis i nevladinim sektorom; afirmisanje i podsticanje učešća građana u razvoju lokalne zajednice u društvu u celini; promocija i afirmacija procesa integracije Srbije u EU i regionalne evropske tokove; afirmacija i razvoj demokratskih vrednosti u društvu. 90% našeg članstva čine mladi. Organizacija okuplja i veliki broj volontera, koji su učestvovali na seminarima iz različitih oblasti.

Jelena Vlajković-Stojičić,

Sanitarno ekološko društvo, SAN EKO

Društvena, radna, volim decu, životinje i dobar odnos sa ljudima. Nepušač. Volim zajednička druženja, akcije. Zainteresovana sam za aktivnosti koje imaju za cilj pozitivni uticaj u daljem radu, da unapredim znanje i proširim mogućnosti izvođenja aktivnosti u praksi.

Sanitarno Ekološko Društvo SAN EKO je udruženje, koje se bavi istraživanjem i obrazovanjem u oblastima održivog razvoja, zaštite zdravlja, zaštite i poboljšanja kvaliteta života i životne sredine. Naš glavni cilj je približavanje naučnih novina za primenu u lokalnoj sredini. Društvo sprovodi projekte iz oblasti revitalizacije, edukacije o standardima, zaštite zdravlja, zaštite životne sredine.

Marko Zlatković,

Ekološki pokret Odžaka

Rođen 7. 9. 1985. u Novom Sadu. Od rođenja živi u Srpskom Miletiću, opština Odžaci, gde je i završio osnovnu školu. Gimnaziju „J.J.Zmaj“ u Odžacima završio 2004. godine. Prirodno-matematički fakultet u Novom Sadu, odsek biologije i ekologije, smer ekologije i zaštite životne sredine upisao 2004. i završio 2009. godine i stekao zvanje Diplomirani ekolog zaštite životne sredine. Član Ekološkog pokreta Odžaka od 2008. godine.

Ekološki pokret Odžaka osnovan je 14. 9. 2004. godine. Ekološki pokret Odžaka danas ima podružnice u Odžacima, Ratkovu, Bačkom Gračacu, Srpskom Miletiću, Bogojevu, Deronjama i Bačkom Brestovcu. Aktivnosti Pokreta su mnogobrojne. Imamo akcije: „Naša ekološka sramota“ i „Naša ekološka lepota“ (likovni konkurs, po dve godine naizmenično), takmičenje za izradu kućica za ptice, „Lepotom do uređenijeg mesta“, „Zeleni i crni list“, „Obišli smo...“, „Uredimo Odžake, Ratkovo, Bogojevo...“, „Drvo generacije“ itd. Poslednja aktivnost je objavljivanje „Baze podataka ekoloških NVO u AP Vojvodini“ na sajtu Pokreta www.epodzaci.org.

Milisav Pajević,

Nepušački edukativni centar – RP

Imam 33 godine. Rođen sam u Kragujevcu u kojem živim i radim. Po profesiji sam medicinar, ali se već deset godina bavim novinarstvom i aktivizmom u nevladinom sektoru. Trenutno sam urednik Ekološkog biltena Eko-NEC, javnog glasila iz oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja. Zaposlen sam u Nepušačkom edukativnom centru – RP u kojem sam predsednik Upravnog odbora.

Nepušački Edukativni Centar – RP je nevladina organizacija, osnovana 2003. godine u Kragujevcu. Cilj NEC-RP je zaštita i unapređenje zdravlja građana i zaštita životne sredine, informisanje, obaveštavanje i edukacija građana, posebno dece i omladine o značaju zdrave životne sredine i elementima održivog razvoja, izdavanje i objavljivanje informativnih, obrazovnih, zdravstvenih, ekoloških, vaspitnih sadržaja i organizovanje aktivnosti javnog zagovaranja namenjenih promeni loših navika i buđenju svesti građana u oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja. Nepušački edukativni centar - RP izdaje elektronski dvonedeljni Ekološki bilten *Eko-NEC* - <http://ekonec.wordpress.com> - javno glasilo iz oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja.

Miloš Radojčić, Eko-Drina, Mali Zvornik

Rođen 23. 04. 1986. godine u Radalju, Mali Zvornik, gde sam završio osnovnu školu "Stevan Filipović". Srednju školu završio sam u Zvorniku, Republika Srpska, sa odličnim uspehom. 2005. godine upisao sam Pravni fakultet univerziteta u Beogradu i trenutno sam apsolvent. Član sam evropskog udruženja pravnika ELSA. Prošao razne edukacije u oblasti prava i životne sredine.

OCD "Eko –Drina, Mali Zvornik" je nevladina organizacija koja se bavi zaštitom životne sredine, edukacijom građana o značaju čuvanja i zaštite životne sredine, kao i javno zalaganje za promenu navika u pogledu korišćenja i čuvanja prirodnih resursa i u pogledu postupanja sa otpadnim materijalom.

Mirjana Kolundžić, Vojvođanska zelena inicijativa

Rođena 25. jula 1985. godine. Gimnaziju "Sveta Đorđević" u Smederevskoj Palanci završila 2004. godine (prirodno-matematički

smer) a 2010. godine na Univerzitetu u Novom Sadu stekla zvanje inženjer zaštite životne sredine–Master. Trenutno saradnik-volonter nekoliko OCD i udruženja u Novom Sadu i asistent pri pripremi i realizaciji snimanja emisije ”Zelena patrola na delu”. Nekadašnji volonter pri Crvenom krstu u Smederevskoj Palanci. Učestvovala kao saradnik na projektu ”Utvrđivanje sastava otpada i procene količina u cilju definisanja strategije upravljanja sekundarnim sirovinama u sklopu održivog razvoja Republike Srbije.

Udruženje građana „Vojvođanska zelena inicijativa“ osnovano je kao nepolitičko, neprofitno i nevladino udruženje čiji je cilj podizanje ekološke i građanske svesti o odgovornosti za stanje životne sredine i stanje demokratije u lokalnoj zajednici. Misija Udruženja je promocija vrednosti održivog razvoja i zdravog načina života, zatim tolerancije i jednakosti među svim ljudima na planeti. Vizija Udruženja je svet bez sukoba i harmonični odnosi između živih bića i živih bića i nežive sredine. Ciljevi Udruženja se ostvaruju kroz: edukaciju, informisanje, izdavaštvo, akcije, kulturne i umetničke sadržaje, kampanje, proteste, kampove, seminare, turizam, humanitarne akcije, saradnju sa vladinim i nevladinim organizacijama slične orijentacije. Vojvođanska zelena inicijativa je članica međunarodne ekološke mreže *Alpe Adria Green Iternazionale*.

Nataša Bimbašić,

Eko klub Zeleni putokazi

Veliki sam pobornik ekologije i osnivač Eko - kluba Zeleni putokazi. Apsolvent sam na Fakultetu političkih nauka.

Eko-klub Zeleni putokazi, od 2003. godine deluje na teritoriji opštine Raška. Organizacija svoje aktivnosti fokusira na akcije

uređenja prirodnih prostora kroz akcije čišćenja i sređivanja kao i na rad sa decom u osnovnim školama u okviru ekoloških radionica. Njihovi projekti uključuju sređivanje i oživljavanje izletišta Izvorak, kao i evidenciju i revitalizaciju javnih i prirodnih vodnih izvora u opštini Raška.

Sladana Milutinović,

Timočki klub

Po profesiji novinar, radim i u Timočkom klubu osam godina kao projekt menadžer. Udata, imam jednog sina. Životni moto – učenje je proces koji traje celog života.

Timočki klub je nevladino udruženje građana registrovano 1997. godine sa sedištem u Knjaževcu. Misija Timočkog kluba je podizanje održivog i ekološki bezbednog socijalnog i ekonomskog razvoja Timočke krajine uz unapređenje životnih uslova za njihove stanovnike i prekogranične saradnje sa susednim regionima. Do sada je kroz četiri strateška programa realizovano više od 80 različitih projekata sa više od 20.000 korisnika iz 12 zemalja. Timočki klub bio je veoma aktivan na polju jačanja demokratskih institucija i transformaciji političkih procesa u Srbiji. Sada smo lideri u promociji lokalnog partnerstva javnom, privatnom i trećem sektoru u Timočkom regionu i Srbiji.

Snežana Đurđević,

Ekološki pokret „Bela breza“

Rođena 05. 01. 1969. godine u Kruševcu. Agronomski fakultet završila u Čačku. Od 2004. godine član Ekološkog pokreta "Bela breza" od kad se aktivno bavi pitanjima zaštite životne sredine. Učestvovala na brojnim edukacijama i seminarima u toj oblasti. Obuku u oblasti

održivog razvoja završila na *Uni-Adion Virtual University of the Adriatic-Ionian Basin, Bologna, Italy* (2004), i bila član delegacije NVO-a na šestoj ministarskoj konferenciji "Životna sredina za Evropu".

Ekološki pokret "Bela breza", Kruševac. Kao ekološka društveno-stručna organizacija osnovan je 19. 06. 1997. godine u Kruševcu. Okuplja naučne i stručne radnike, studente, učenike i lokalno stanovništvo. Deluje u sferi nauke, kulture i obrazovanja i realizuje aktivnosti u domenu naučno-stručnog programa, programa monitoringa i merenja parametara životne sredine, ekološke edukacije i akcije na očuvanju i zaštiti životne sredine.

Sonja Radak,

Удружење TERRA's / Udruga TERRA's / TERRA's Egyesület – Subotica

Po zvanju master ekologije. Ova sturka još nije popularna u našoj državi, međutim, u sve više razvijenom civilnom sektoru našla je mogućnost primene znanja. Lično smatra da postati zaštitar prirode i biti ekolog nije samo profesija, već i odanost i „poseban način života“. U njenom gradu, Subotici, „zelena svest“ se rapidno razvija i veoma joj je drago što može sudelovati u ovom edukativnom procesu. Nada se da će predstavnici civilnog sektora prilikom procesa integracije Srbije u Evropsku uniju biti spremni za sve izazove koji nam predstoje.

Udruženje TERRA'S osnovano je 1990. godine u cilju zaštite, očuvanja i unapređenja zaštite životne sredine i zdravlja ljudi. TERRA'S je prepoznatljiv po aktivnostima iz oblasti organske proizvodnje, a bavi se i temama ruralnog i održivog razvoja, energetske efiksnosti, upravljanja otpadom, te problemima ambrozije i drugog korovskog bilja. Organizacija 2010. obeležava 20 godina postojanja i sa ponosom može da kaže da su postavljeni ciljevi, godinu za godinom, postignuti.

Vladica Dragosavljević,

Asocijacija za razvoj opštine Indija

Rođen 28. 10. 1969. u Boru. Diplomirao na Fakultetu za primenjenu ekologiju Futura, Univerziteta Singidunum u Beogradu. Analitičar u oblasti zaštite životne sredine. Zaposlen u Javno-komunalnom preduzeću «Komunalac», Indija, kao administrator zaštite životne sredine i referent za odnose sa javnošću.

Asocijacija za razvoj opštine Indija osnovana je 2006. Najznačajniji projekat, Podrška civilnog sektora jačanju kapaciteta za upravljanje kućnim otpadom u Srbiji, realizovan je u okviru SECTOR II programa Švedske razvojne agencije (SIDA) koga implementira Kancelarija REC-a u Srbiji. Projekat se bavi jačanjem kapaciteta u oblasti upravljanja opasnim kućnim otpadom i harmonizacijom evropskih standarda i propisa u ovoj oblasti.

Vladimir Janković,

Unija ekologa UNEKOOP, Paraćin

Rođen sam 1969. godine. Po obrazovanju sam diplomirani ekonomista i trenutno okončavam master studije iz oblasti upravljanja otpadom. Poslednjih deset godina bavim se poslovima menadžmenta u oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja. Kao najveći profesionalni uspeh smatram iniciranje i osnivanje Eko-fonda opštine Paraćin 2001. godine. Živim u Paraćinu sa suprugom i sinom Dušanom.

OCD Unija ekologa UNEKOOP posvećen je promociji održivog razvoja na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. Dosadašnje aktivnosti bile su pre svega vezane za problematiku upravljanja otpadom, a poslednjih godinama naše aktivnosti usmerili smo i na oblast obnovljive energije i biodiverziteta. Glavni donatori i partneri

u realizaciji naših aktivnosti su: SIDA, USAID-ISC, REC, BCIF, Fond za zaštitu životne sredine Republike Srbije, „Holcim Srbija“. Naša veb-adresa je www.unecopn.org

Vladimir Martinović,

Udruženje Zaštitimo Zvezdarsku šumu

Rođen sam u Beogradu, 1966. godine, gde sam završio osnovnu školu „Marija Bursać“ i VI mušku gimnaziju. Studirao sam na Katedri za opštu književnost i teoriju književnosti Filološkog fakulteta u Beogradu. Pisao sam za više dnevnih i nedeljnih listova u Beogradu. Jedan sam od osnivača udruženja građana «Zaštitimo Zvezdarsku šumu», kao i učesnik i organizator svih akcija udruženja u poslednjih godinu dana, koliko udruženje postoji.

Udruženje građana „Zaštitimo Zvezdarsku šumu“ formalno-pravno postoji od decembra/january 2009/10. godine. Faktički, počelo je da deluje kao neformalna grupa građana od kraja juna 2009. godine kada je u toku bila javna rasprava o Detaljnom regulacionom planu za Zvezdarsku šumu. Tada je nekolicina aktivista počela sa organizovanjem prvih akcija, lepljenje plakata i deljenje letaka građanima, u kojima smo upozoravali na opasnost od usvajanja ovako predloženog plana, jer bi on ugrozio veliki deo šumskog pojasa iznad Gradske bolnice na Zvezdari. Nakon toga usledile su akcije javnog potpisivanja peticije da se šuma zaštititi kao prirodno javno dobro, organizovanje protestnog koncerta kao i javnih protestnih skupova ispred Sekretarijata za urbanizam i Urbanističkog zavoda. Naravno, sve je bilo dopunjeno neprestanim dopisivanjem sa svim nadležnim opštinskim, gradskim i republičkim institucijama, što i dalje traje dok se cela priča oko zaštite šume ne završi.

Zorana Gajić ,

Udruženje građana, Izazov života

Diplomirala prava u Beogradu, magistrirala političke nauke na Centralno-evropskom univerzitetu u Budimpešti i sada na univerzitetu *Bath* u Velikoj Britaniji priprema doktorsku disertaciju o reformi visokog školstva u Srbiji. Trenutno radi kao konsultant za Svetsku banku na projektu regulatorne reforme u Srbiji i za Regionalni centar za zaštitu okoline na projektu obrazovanja za održivi razvoj u regionu reke Drine. Takođe, kao članica upravnih odbora, aktivna je u nekoliko nevladinih organizacija u Srbiji i to u Udruženju građana „Izazov života“ iz Barajeva, u Istraživačkoj stanici „Petnica“ iz Valjeva i u Balkanskom centru za regulatornu reformu iz Beograda. Iz hobija se bavi organskom poljoprivredom i rukovodi organskom farmom „Laf“ u Barajevu.

Udruženje građana, Izazov života je neprofitna, nevladina, nestra- načka, volonterska i humanitarna organizacija ljudi dobre volje koji svoja znanja i sposobnosti stavljaju u funkciju održivog razvoja Barajeva. Udruženje građana Izazov života VIDI Barajevo kao naprednu i solidarnu zajednicu koja neprekidno teži održivom razvoju zajednice i poboljšanju kvaliteta života svojih stanovnika. Udruženje građana Izazov života osnovano je 2007. godine.

Željko Štrbac,

Ekološki pokret Novog Sada

Apsolvent sam inženjerstva zaštite životne sredine na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Član sam Ekološkog pokreta od 2007. godine i u tom periodu angažovan sam na različitim aktivnostima, a trenutno obavljam posao administratora internet stranice.

Učestvovao sam u brojnim edukacijama i seminarima sa temama iz oblasti ekologije, zaštite životne sredine, održivog razvoja, energetske efikasnosti i upravljanja projektnim ciklusom.

Ekološki pokret Novog Sada je udruženje građana sa programom zaštite i unapređenja životne sredine. Strategija dugoročnog rada Ekološkog pokreta zasniva se na obrazovanju, širenju ekološke svesti i podizanju kvaliteta života građana Novog Sada. U cilju ostvarivanja svog strateškog opredeljenja građanima Novog Sada pružamo kompletnu pravnu zaštitu iz oblasti zaštite životne sredine. Za 20 godina postojanja Ekološki pokret je razvio bogatu međunarodnu aktivnost i kontakte organizujući različite međunarodne skupove.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

502.1(082)
061.2(082)

USVAJANJE vrednosti i unapređenje
dijaloga : organizacije civilnog društva i
politika životne sredine u Srbiji / priredili
Vladimir M. Pavlović i Milan Sitarski. -
Beograd : Beogradska otvorena škola, 2011
(Beograd : Dosije studio). - 152 str. ; 20 cm

Tiraž 500. - Str. 9-12: Predgovor / Vladimir
M. Pavlović, Milan Sitarski. - O autorima:
str. 131-151. - Napomene i bibliografske
reference uz tekst. - Bibliografija uz
pojedine radove.

ISBN 978-86-83411-53-5

a) Животна средина - Заштита - Србија -
Зборници b) Невладине организације - Србија
- Зборници

COBISS.SR-ID 184121868

...predlog za praktičnu politiku je izuzetno moćno sredstvo koje se može koristiti u različite svrhe u procesu kreiranja praktične politike. Organizacije civilnog društva (OCD) moraju razvijati i sve više primenjivati ovaj novi instrument komunikacije i uticaja u procesu osmišljavanja, kreiranja i primene politike životne sredine. U visoko politizovanom okruženju politike životne sredine ključ uspeha OCD u rešavanju problema jeste da ubede donosiocima odluka da su rešenja za koja se one zalažu najbolja za prevazilaženje konkretnog problema u određenim okolnostima. Ovo nije lako postići – prilikom korišćenja ovako specifičnog instrumenta kojim se predlažu rešenja za konkretne probleme i istovremeno ubeđuju donosioci odluka da takva rešenja prihvate, nije najvažnije da se hladne glave analiziraju podaci, već je verovatno bitnija veština da se drugi ubede da su vaše preporuke za rešavanje problema najadekvatnije...